

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:

Δαλδαβάνη Μαρία

Θεμελή Άννα

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ

Παπαδημητρίου Θάνος

Επίκουρος Καθηγητής

Πτυχιακή για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία της σχολής
Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού
Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πάτρας.

ΠΑΤΡΑ 9 ΙΟΥΝΙΟΥ 1995

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	1598α	55#3
----------------------	-------	------

Η επιτροπή για την έγκριση της πτυχιακής εργασίας

υπογραφή

υπογραφή

υπογραφή

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	ΣΕΛ.
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ	V
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	VI
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Το πρόβλημα	I
Σκοπός της μελέτης	1
Ορισμοί όρων	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ	
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ	
ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΑΤΩΝ	
Α' ΜΕΡΟΣ	
1. Κοινωνικοποίηση	5
2. Κουλτούρα	10
3. Ο Ρόλος της Οικογένειας στην Κοινωνικοποίηση	14
4. Πολιτική Κοινωνικοποίηση	18
5. Πολιτική Κουλτούρα	24
Β' ΜΕΡΟΣ	
ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ	
A.1. Η Οικογένεια	28
2. Ο ρόλος του πατέρα στη διαμόρφωση πολιτικών υποδειγμάτων προτύπων	33
B. Το Σχολείο	36
1. ΑΜΕΣΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ	
α. Η κατάρτιση των προγραμμάτων διδακτέας ύλης	38
β. Το τελετουργικό μέρος της διαδικασίας	42
γ. Η προσωπικότητα του δασκάλου	44
2. ΕΜΜΕΣΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ	
α. Αίσθημα υποταγής	47

β. Αίσθημα ανταγωνισμού	48
Γ. Ομάδες Ένταξης	50
Δ. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	60
Διαστάσεις του θέματος	60
Κατάρτιση σχεδίου έρευνας	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV	
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	77
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	86
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	94

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Ευχαριστούμε τον Κο Θάνο Παπαδημητρίου, Κοινωνιολόγο
Επίκουρο καθηγητή του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας των Τ.Ε.Ι.
Πατρών που μας καθοδήγησε και μας βοήθησε να ολοκληρώσουμε την
πτυχιακή μας εργασία.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι σημαντικός παράγοντας για την πραγμάτωση της δημοκρατίας και των αξιών της. Χρέος του κάθε δημοκρατικού πολίτη είναι η καλλιέργεια πολιτικής συνείδησης, καθώς η αδιαφορία για τα πολιτικά θεωρείται αντικοινωνικό αίσθημα με σοβαρές συνέπειες για την κουλτούρα ενός λαού.

Η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι μία διαδικασία με την οποία ένα κοινωνικό ον μεταβάλλεται σε πολιτικό ον.

Η κοινωνία μεταδίδει στο άτομο τις αξίες της και το άτομο μεταβάλλεται σε πολίτη αφομοιώνοντάς τες.

Το θέμα καλύπτεται: α) με μία βιβλιογραφική μελέτη του θέματος "πολιτική κοινωνικοποίηση" καθώς και των φορέων της και β) με έρευνα και ανάλυση των απαντήσεων του ερωτηματολογίου προκειμένου να διαπιστωθούν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των ερωτηθέντων σπουδαστών Κοινωνικής Εργασίας σχετικά με την πολιτική τους ένταξη στο χώρο του Τ.Ε.Ι.

Αρχικά η μελέτη ασχολείται με την ευρύτερη κοινωνικοποίηση του ατόμου και τους παράγοντες που συμβάλλουν στη μεταβολή του σε κοινωνικό ον.

Ειδικότερα γίνεται αναφορά στην κουλτούρα, στη σχέση της με την κοινωνικοποίηση και στο ρόλο της οικογένειας σαν βασικού φορέα κοινωνικοποίησης.

Στη συνέχεια αναφέρεται στους πρωτογενείς φορείς της πολιτικής κοινωνικοποίησης και στο ρόλο που διαδραματίζει ο καθένας στην διαμόρφωση της πολιτικής προσωπικότητας του ατόμου. Γίνεται αναφορά στον ρόλο της οικογένειας και ειδικότερα του πατέρα σαν βασικού εξουσιαστικού πρότυπου, στο ρόλο του σχολείου, με ειδική αναφορά στην προσωπικότητα του δασκάλου, στην διδακτέα ύλη και στις σχολικές εκδηλώσεις. Επίσης στο ρόλο των ομάδων που το άτομο εντάσσεται σαν μέλος, και ακολουθεί η ανάλυση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης σαν δευτερογενούς φορέα πολιτικής κοινωνικοποίησης.

Σε ξεχωριστό κεφάλαιο, αναφέρεται στη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την ανίχνευση του θέματος. Αυτό έγινε αναλύοντας το σκοπό της μελέτης, τη μέθοδο συλλογής πληροφοριών, την δειγματοληψία και τους περιορισμούς της στατικής έρευνας.

Και τέλος γίνεται παρουσίαση και ποσοτική ανάλυση της έρευνας, μελετώνται οι πίνακες με τα στοιχεία, που συνοδεύονται με συμπεράσματα για το δείγμα.

μελέτης-ξεκινώντας κάποιος να τον μελετήσει συναντά ορισμένα προβλήματα.

Επειδή ίσως η πολιτική κοινωνικοποίηση σαν ιδιαίτερος τομέας, αριθμεί μόνο μερικές δεκαετίες, δεν έχουν συγκεντρωθεί τα δεδομένα και οι πληροφορίες που έχουν μέχρι τώρα συλλεγει σ' ένα οργανικά δεμένο, θεωρητικό σύνολο αφ' ενός και αφ' ετέρου τα παραδείγματα που αναφέρονται στις διάφορες μελέτες προέρχονται στο μεγαλύτερο ποσοστό τους από τις Ηνωμένες Πολιτείες και γενικά απ' τις χώρες που ονομάζονται "Δυτικές Δημοκρατίες".

Έχοντας λοιπόν υπόψιν μας το περιορισμένο της Ελληνικής Βιβλιογραφίας καθώς και την έλλειψη αναφορών στην Ελληνική Κοινωνία που αναφέρεται στην πολιτική κοινωνικοποίηση, ξεκινήσαμε τη μελέτη μας με σκοπό από τη μια τη βιβλιογραφική παρουσίαση του θέματος πολιτική κοινωνικοποίηση. Στο μέρος αυτό έγινε μία προσπάθεια προσέγγισης και ανάλυσης των φορέων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της πολιτικής προσωπικότητας του ατόμου. Από την άλλη με τη βοήθεια έρευνας με ερωτηματολόγια μεταξύ των σπουδαστών Α' και ΣΤ' εξαμήνου Κοινωνικής Εργασίας, προσπαθήσαμε να διαπιστώσουμε στάσεις και αντιλήψεις των σπουδαστών και σπουδαστριών σε σχέση με την πολιτική τους ένταξη σ' ένα θεσμικά διαμορφωμένο πλαίσιο όπως το Τ.Ε.Ι.

Ορισμοί όρων:

Γενική κοινωνικοποίηση: είναι μια διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ανθρώπου σ' ένα κοινωνικό σύνολο.

Πολιτική κοινωνικοποίηση: είναι μια διαδικασία με την οποία αποκτούμε άμεσα ή έμμεσα ένα σύστημα αντιδράσεων, προκαταλήψεων και εκτιμήσεων σχετικά με το πολιτικό φαινόμενο.

Κουλτούρα: είναι το σύνολο της συμπεριφοράς μιας κοινωνικής ομάδας.

Πολιτική κουλτούρα: είναι ένα σύστημα εμπειριών, πίστεων, συμβολων, εκφράσεων και αξιών που συνθέτουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο συντελείται η πολιτική δράση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πρόβλημα

Η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο μέσα στα πλαίσια του ευρύτερου κοινωνικού φαινομένου.

Αναφέρεται στους φορείς που επιδρούν στη διαμόρφωση της πολιτικής προσωπικότητας του ατόμου, στην δημιουργία του πολιτικού "εγώ".

Η στάση των πολιτών απέναντι στα πολιτικά φαινόμενα, επηρεάζει σημαντικά τον τρόπο λειτουργίας του συστήματος διακυβέρνησης.

Πολλές απο τις καθημερινές δραστηριότητες του ατόμου έχουν πολιτική υφή. Πολλών η κοινωνική και οικονομική τους θέση και κατάσταση είναι εξάρτηση της (άσκησης) πολιτικής τους δράσης.

Ο κρατικός μηχανισμός και τα κυβερνητικά προγράμματα καθώς και άλλοι παράγοντες έχουν στα χέρια τους δυνάμεις που μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά, άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά, τους πολίτες. Γι' αυτό η γνώση των πολιτικών φαινομένων απο τους πολίτες είναι βασική προϋπόθεση για την δημοκρατική λειτουργία ενός συστήματος διακυβέρνησης.

Σκοπός Μελέτης

Αναγνωρίζοντας όλο και περισσότερο ότι η πολιτική συμπεριφορά αποτελεί μία πλευρά της γενικότερης κοινωνικής συμπεριφοράς και ως εκ τούτου μεταβιβάζεται απο γενιά σε γενιά, κοινωνιολόγοι και πολιτειολόγοι άρχισαν να στρέφουν την προσοχή τους στο φαινόμενο της πολιτικής κοινωνικοποίησης. Ιδιαίτερα πρόσεξαν και ανέλυσαν τους μηχανισμούς με τους οποίους τα άτομα δέχονται ερεθισμούς και ευαισθητοποιούνται, αναπτύσσουν κίνητρα και ασπάζονται αξίες, οι οποίες επηρεάζουν τον πολιτικό τους προσανατολισμό και τη συμμετοχή τους στο πολιτικό σύστημα.

Παρ' όλο το ενδιαφέρον όμως που έχει επιδειχθεί γύρω απο τον τομέα της πολιτικής κοινωνικοποίησης - σαν ιδιαίτερου κλάδου

Ήθη-Έθιμα: είναι άγραφοι κανόνες συμπεριφοράς που ρυθμίζουν την συμπεριφορά των ανθρώπων πάνω στη βάση ορισμένων αξιωμάτων και προσταγών.

Προδιάθεση: σημαίνει κλίση, τάση ή ροπή προς μια ορισμένη κατεύθυνση ή συμπεριφορά.

Αξίες: είναι πνευματικές ανάγκες που δημιουργούνται στον ανθρώπινο πολιτισμό σαν κοινά παραδεκτές.

Κοινωνικοί Κανόνες: είναι πρότυπα δράσεως που παρέχουν κριτήρια με τα οποία αξιολογείται η συμπεριφορά των ατόμων.

Σύστημα: είναι το σύνολο των στοιχείων εκείνων που αλληλοεξαρτώνται για να εκτελέσουν μια λειτουργία ή ένα έργο.

Οικογένεια: πρόσωπα που συνδέονται μεταξύ τους με στενούς δεσμούς αίματος (γονείς-παιδιά) και συνήθως κατοικούν κάτω από την ίδια στέγη. Ο Ζ. Σπρέϋ (1969) θεωρεί την οικογένεια ως έναν οργανισμό που προσπαθεί να πετύχει μια κατάσταση αρμονίας και μόνιμης ισορροπίας σαν μια ομάδα μέσα στην οποία θα μπορούσαν να εκφράζονται συγκρουόμενα συμφέροντα και συμμαχίες για την επίτευξη κοινών στόχων.

Σχολείο: ο τόπος, το ίδρυμα στο οποίο διδάσκονται τα γράμματα και οι τέχνες σε πολλούς ανθρώπους μαζί, η σχολή, το εκπαιδευτήριο.

Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας: για την υποδήλωση των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας επικρατεί διεθνώς ο όρος "mass media". Πρόκειται για έναν όρο που έχει δημιουργηθεί από δύο λέξεις, τη μία αγγλική και την άλλη λατινική. Υποδηλώνει τα σύγχρονα μέσα μετάδοσης που αγκαλιάζουν ένα ευρύτατο κοινό, τη "μάζα". Συγκαταλέγονται το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, οι μεγάλης κυκλοφορίας εφημερίδες, τα περιοδικά, οι δίσκοι μουσικής.

Κοινωνική Δομή: εννοούμε τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων και ομάδων που εντάσσονται σε μια κοινωνία. Η οργάνωση αυτή των σχέσεων μεταξύ ατόμων και ομάδων πραγματοποιείται τόσο στο επίπεδο των

οικονομικών, πολιτικών και λοιπών κοινωνικών θεσμών όσο και στο επίπεδο της ιδεολογίας και της κουλτούρας.

Θεσμός: αποτελεί ένα σύνολο από πράξεις, ιδέες, πεποιθήσεις που τα άτομα μιας δοσμένης κοινωνίας επιβάλλουν στον εαυτό τους. Η ουσία αυτή του θεσμού εμπεριέχει τους κανόνες στους οποίους πρέπει να υποτάσσεται η ομάδα. Ο θεσμός έχει ως σκοπό την ικανοποίηση κάποιας ανάγκης. Ο Αβραμ Καρδινερ διακρίνει τους "αρχικούς θεσμούς" που κυρίως είναι αυτοί που διαπλάθουν το παιδί και τους "δευτερεύοντες θεσμούς" που με τη σειρά τους διαμορφώνουν τα άτομα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ.

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Α' ΜΕΡΟΣ

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Κύριο χαρακτηριστικό κάθε κοινωνίας είναι να διδάσκει, να μεταδίδει, να προάγει και να διατηρεί τα πρότυπα της κοινωνικής συμπεριφοράς τα οποία προσδίνουν ιδιαίτερο χρώμα και έκφραση στον πολιτισμό της. Ο γενικός αυτός μηχανισμός διδαχής και μετάδοσης στο άτομο του "παρελθόντος" του, της κοινωνικής κληρονομιάς του, ονομάζεται κοινωνικοποίηση.

Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Π. Τερλεξή, ως κοινωνικοποίηση ορίζεται "η διαδικασία κατά την οποία α) το άτομο αναπτύσσει και διαμορφώνει την προσωπικότητά του δια μέσου γνώσεων, εμπειριών και γενικά της επαφής του με ένα μέρος του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο γεννιέται και ανατρέφεται και β) τα πολιτιστικά στοιχεία, που συνθέτουν έναν πολιτισμό, μεταβιβάζονται από τη μία γενιά στην άλλη (Τερλεξής Πανταζής, Αθήνα 1975, σελ.17).

Από τον πιο πάνω ορισμό εύκολα συμπεραίνεται ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια πολύπλοκη, πολύμορφη και δυναμική διαδικασία και όχι απλώς μία σειρά συμβάντων ή γεγονότων, μία κατάσταση ή ένα στατικό φαινόμενο. Οι ψυχολόγοι μας λένε ότι η προσωπικότητα δεν παύει ποτέ να διαμορφώνεται και να εξελίσσεται. Στα πρώτα χρόνια περισσότερο έντονα και αποφασιστικά. Όσο περνάει η ηλικία οι αλλαγές είναι περισσότερο περιορισμένες. Χάνουν την ένταση και τη συχνότητά τους αλλά δεν σταματούν τελείως (Τερλεξής Π., 1975, σελ.17).

Αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης είναι το γεγονός ότι ο "βιολογικός οργανισμός" αποκτά "προσωπικότητα". Ο άνθρωπος ξεπερνά τη φυσική, βιολογική του ύπαρξη και διαμέσου της κοινωνικότητας αποκτά πνευματική υπόσταση. Η ικανότητα του ανθρώπου να συγκρατεί, να κωδικοποιεί, να διαμορφώνει και να αναπτύσσει ένα σύνολο σκέψεων, πίστεων, δοξασιών, συγκινήσεων και εμπειριών, καθώς και η ικανότητά του να θέτει σκοπούς οδηγούμενους από τη λογική του και όχι μόνο από ένστικτο, αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη του πολύπλοκου συστήματος της προσωπικότητάς του (Τερλεξής Π., 1975, σελ.18).

Η κοινωνικοποίηση είναι μία διαδικασία "μάθησής" με την ευρεία έννοια του όρου. Λέγοντας μάθηση δεν εννοούμε βέβαια την τυπική εκπαίδευση που παρέχεται από τους εξειδικευμένους φορείς του εκπαιδευτικού συστήματος. Κάθε αλλαγή στους σκοπούς της κοινότητας μέσα στην οποία γεννιέται και ζει το άτομο, συμβάλλει κατά κάποιο τρόπο στην "παίδευση" του ατόμου και θεωρείται "μάθηση". Με αυτή την έννοια μάθηση είναι και οι εμπειρίες, τα διδάγματα, οι πληροφορίες και οι γνώσεις γενικά που αυξάνουν την ικανότητα του ανθρώπου να προσαρμόζεται σε καταστάσεις για να μπορεί να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τις προκλήσεις του περιβάλλοντος και να σχεδιάζει κατά τρόπο ορθολογιστικό τη δράση του (Τερλεξής Π., 1975, σελ.18).

Πρόκειται λοιπόν για μια πολύπλοκη διαδικασία εκμάθησης τρόπων συμπεριφοράς. Αυτό ερμηνεύεται, γιατί πως θα μπορούσαμε να προσαρμόσουμε κάτι, τη συμπεριφορά μας, σύμφωνα με το πρότυπο της συμπεριφοράς, αν δεν γνωρίζουμε καλά αυτό το τελευταίο; Το άτομο συνεπώς οφείλει να μάθει καταρχήν τον τρόπο σκέψης, αίσθησης συμπεριφοράς και δράσης που του υποβάλλει η κοινωνία ως προϋπόθεση για να το αποδεχθεί στη δομή της. Πρέπει να μάθει όλα όσα η κοινωνία "περιμένει από αυτό". Όμως η διαδικασία αυτή δεν είναι τόσο απλή. Γίνεται συνήθως μέσα από εξαιρετικά πολύπλοκους και μακροπρόθεσμους μηχανισμούς, ψυχοκοινωνικούς, κατά τους οποίους το άτομο καταγράφει, εσωτερικεύει, αφομοιώνει, βιώνει μέσα από τη δική του προσωπικότητα, ολόκληρο το ευρύ σύστημα των απαιτήσεων της κοινωνίας. Αναπόφευκτα, το άτομο ενστερνίζεται το ίδιο, ως ένα σημείο και σιγά-σιγά, τις ίδιες τις

κοινωνικές επιταγές που εσωτερικεύει μέσα από διάφορους μηχανισμούς. Κι έτσι ολόκληρη η προσωπικότητά του προσομοιώνεται -ασφαλώς ως ένα μόνο βαθμό- προς εκείνη την οποία του απαιτεί η κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο η συμπεριφορά του, η σκέψη του, η δράση του, ρυθμίζεται έτσι ώστε να καταλήγει να είναι η κοινωνικά επιθυμητή (Γκιζελή Δ. Βίκα, Αθήνα 1987, σελ.62).

Γίνεται κατανοητό ότι η εκμάθηση των κοινωνικών προτύπων, η εσωτερίκευσή τους, η ρύθμιση της συμπεριφοράς γίνεται σύμφωνα με αυτά τα πρότυπα. Επιπλέον, η κοινωνία τείνει να επιβάλλει τα πιστεύω της στο άτομο, έτσι ώστε αυτό να μην δημιουργεί προβλήματα στη συνοχή της, αλλά ταυτόχρονα και το άτομο τείνει να διασφαλίσει την ατομικότητά του στον τρόπο σκέψης του, στη συμπεριφορά του, στις πράξεις του. Όλα αυτά είναι όψεις, αλληλεμπλεκόμενες και αμοιβαία επηρεαζόμενες, του φαινομένου της ένταξης του ατόμου στο κοινωνικό του περιβάλλον (Γκιζελή Β., 1987, σελ.62).

Πρόκειται λοιπόν για μια διαδικασία πολύ μεγάλης έκτασης και εξαιρετικής σημασίας για το άτομο, πολυδιάστατη, πολύπλοκη, κρίσιμη, μακρόπνοη. Άλλοτε με μεγαλύτερη και άλλοτε με υποθάλπουσα ένταση, συνειδητοποιημένη ή όχι από το άτομο, κυριαρχεί σε ολόκληρη τη διάρκεια της ζωής του, από τη γέννηση ως το θάνατό του (Γκιζελή Β., 1987, σελ.63).

Την ίδια άποψη πρεσβεύει και ο Γάλλος Emile Durkheim ότι η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου δεν τελειώνει ποτέ, γιατί ο άνθρωπος μπαίνει συνεχώς σε νέες ομάδες, αποδεχόμενος τις νόρμες και τις αξίες τους π.χ. σαν βρέφος μέσα στην οικογένεια, στο παιχνίδι με τα άλλα παιδιά, στην εποχή της νεανικής αγάπης, στις σπουδές του, στην εργασία του, ή σαν μέλος μιας θρησκευτικής ομάδας (Γμογκεν Ζέγκερ, Αθήνα 1977,σελ.94).

Σε αντίθεση με τον Freud, ο οποίος πρέσβευε ότι κεντρική διαδικασία της κοινωνικοποίησης είναι η καταστολή της βιολογικής φύσης, ο Durkheim υποστηρίζει ότι η κοινωνικοποίηση της προσωπικότητας δεν έχει μόνο ανασταλτικό χαρακτήρα, δεν εμποδίζει μόνο τις βιολογικές ορμές, έτσι που να γίνει δυνατή η κοινωνική ζωή, αλλά είναι και μια θετική

λειτουργία, δεδομένου ότι κάνει πρώτα από όλα δυνατή την αληθινά ανθρώπινη ζωή. Ο άνθρωπος παίρνει μέρος στη ζωή της κοινωνίας, στη γλώσσα της, στον πατροπαράδοτο πολιτισμό της, στη γνώση, στα ήθη και έθιμα, στην τεχνολογία και έτσι κερδίζει κάτι, όχι μόνο αυτό που παίρνει άμεσα, αλλά και το ερέθισμα να συνεχίσει, να οικοδομήσει πάνω στην κοινωνική κληρονομιά που δέχτηκε. Τα "κοινωνικά δεδομένα" δεν μπορούν να εξηγηθούν με βιολογικά ή ψυχολογικά δεδομένα, υπάρχουν πριν ο ανθρώπινος οργανισμός γίνει προσωπικότητα και βιώνουν και μετά από αυτόν (Γμογκεν Ζέγκερ, 1977, σελ.97).

Από τη δική του πλευρά ο Γερμανός κοινωνιολόγος του 19ου αιώνα Max Weber, συνδύασε το φαινόμενο της κοινωνικοποίησης με τη λεγόμενη διαδικασία εξορθολογισμού της δυτικής βιομηχανικής κοινωνίας, μια διαδικασία δηλαδή, κατά την οποία η λογική αντιμετώπιση της ζωής εκτοπίζει τις πηγαίες, ενστικτώδεις αντιδράσεις. Έτσι η υπερβολή λογικού ελέγχου πάνω στον παρορμητικό κόσμο του ανθρώπου έχει πάρει διάσταση αντιανθρώπινη που υπονομεύει την ψυχική ισορροπία του ατόμου. Σε αυτόν τον "παραλογισμό της λογικής", αναφέρθηκε και ο Marcuse Herbert, αναπτύσσοντας τις απόψεις του, ότι ο άνθρωπος μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα αποστεγνώνεται από τα δημιουργικά στοιχεία της προσωπικότητάς του και εκφυλίζεται προς ένα οικονομικό, μονοδιάστατο ον (Γκιζελή Δ. Βίκα, 1987, σελ.68).

Έτσι η διαδικασία της κοινωνικοποίησης μπορεί να καταπιέζει αλλά και να καταξιώνει το άτομο. Διασφαλίζοντας τη συμμετοχή του στο κοινωνικό σύνολο, μπορεί να το κάνει ικανό να συμμετέχει κριτικά και δυναμικά σε όλες τις διαδικασίες μετασχηματισμού του κοινωνικού συνόλου (Γκιζελή Δ. Βίκα, 1987, σελ.68).

Εκτός από τη μάθηση, ένα άλλο συστατικό στοιχείο της κοινωνικοποίησης αποτελεί η μεταβίβαση των πολιτιστικών στοιχείων της κοινότητας, των φαινομένων που συχνά αναφέρονται σαν "παράδοση", "παρακαταθήκη του παρελθόντος", ή "εθνική κληρονομιά" από άτομο σε άτομο και από γενιά σε γενιά (Τερλεξής Π., 1975, σελ.18).

Το άτομο επηρεάζεται και διαμορφώνεται από το περιβάλλον του, ενώ συγχρόνως το επηρεάζει και το διαμορφώνει. Η ικανότητα του ανθρώπου

να "συσσωρεύει" και να "μεταβιβάζει" τις εμπειρίες και τις γνώσεις των περασμένων γενεών, αποτελεί την πηγή του ανθρώπινου μεγαλείου. Η κοινωνικοποίηση, λοιπόν, αποτελεί τον κρίκο ο οποίος συνδέει το άτομο με το παρελθόν που, κατά διαδοχικά στάδια, μεταμορφώνεται σε παρόν και μέλλον. (ΓερλεξήςΠ.,1975,σελ.20)

2. ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης της έννοιας "κουλτούρα". Η πληθώρα των ορισμών της έννοιας αυτής που υπάρχουν, είναι ενδεικτική της αδυναμίας ανθρωπολόγων, κοινωνιολόγων και πολιτειολόγων να συμφωνήσουν για την φύση και το χαρακτήρα αυτής. Ενδεικτικά ας αναφέρουμε κάποιους από τους επικρατέστερους που κυριαρχούν στους κόλπους της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας (Τερλεξής Πανταζής, Αθήνα 1975, σελ.23).

-Talcott Parsons (Κοινωνιολόγος). Διακρίνει τις εξής τρεις ιδιότητες της έννοιας κουλτούρα: α) είναι μεταβιβαζόμενη, μεταδιδόμενη (συνιστά δηλαδή μία κληρονομιά, μία κοινωνική παράδοση), β) είναι διδασκόμενη και γ) είναι αποδεκτή (Τερλεξής Π., 1975, σελ.24).

-Ralph Linton (Ανθρωπολόγος). Η κοινωνική κληρονομιά καλείται κουλτούρα. Με τη γενική του έννοια, ο όρος σημαίνει τη συνολική κοινωνική κληρονομιά της ανθρωπότητας, ενώ σαν ειδικός όρος, υποδηλώνει ένα ιδιαίτερο είδος κοινωνικής κληρονομιάς (Τερλεξής Π., 1975, σελ.23).

-Ευάγγελος Παπανούτσος (Εκπαιδευτικός). Κουλτούρα, ή πολιτισμός είναι... οι κοινωνικοί θεσμοί και η πολιτική οργάνωση, η ηθική με τα παραγγέλματα και το δίκαιο με τους νόμους του, οι μεταφυσικές παραστάσεις και τα ταμπού της θρησκείας, της τέχνης, τα μέτρα της λογικής, οι κανόνες, οι τύποι της κοινωνικής "ευπρέπειας", όσα τέλος πάντων από την αυγή της ιστορίας του έως σήμερα δημιούργησε και παιδεύτηκε με τη διαδοχή και τη μίμηση να λογαριάζει και να σέβεται ο άνθρωπος (Τερλεξής Π., 1975, σελ.23).

Παρά την πληθώρα των ορισμών που χρησιμοποιούνται με ποικίλο περιεχόμενο τόσο στην καθημερινή ζωή, όσο και από τα διάφορα θεωρητικά σχήματα, κυρίως της ανθρωπολογίας, κοινωνιολογίας, ψυχολογίας, δύο είναι οι μορφές περιεχομένου που φαίνονται να κυριαρχούν: 1) με κάποιο γενικό τρόπο, κουλτούρα σημαίνει τέχνες και γράμματα. Ασχολούμαι με την κουλτούρα σημαίνει ασχολούμαι με τις τέχνες και τα γράμματα. 2) κουλτούρα σημαίνει τους τρόπους με τους

οποίους σκεπτόμαστε, συναισθανόμαστε και δρούμε. Διαφορετικά σκέπτεται και δρα ένας Γάλλος και διαφορετικά ένας Έλληνας, έχουν διαφορετική κουλτούρα (Φίλιας Β. και άλλοι, Αθήνα 1983, σελ.126).

Από τη σύντομη αναφορά στους ορισμούς της έννοιας κουλτούρα που έγινε, μπορεί να αντιληφθεί κανείς τη δυσκολία ακριβή προσδιορισμού του όρου. Ακόμη πιο δύσκολος όμως είναι ο ακριβής προσδιορισμός του τρόπου με τον οποίο αναπτύσσονται, μεταβάλλονται ή παύουν να υπάρχουν οι παράγοντες και τα στοιχεία που συνθέτουν τον πολιτισμό. Οι παράγοντες και τα στοιχεία αυτά αποτελούν ένα σύστημα οργανωμένο και ένα λειτουργικά ενοποιημένο σύνολο (Τερλεξής Π., 1975, σελ.25).

Ο όρος "σύστημα" χρησιμοποιείται εδώ όχι για να υποδηλώσει στασιμότητα, αλλά αντιθέτως για να τονίσει τη δυναμικότητα και την αλληλεξάρτηση των πολιτιστικών σχέσεων. Ο όρος χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει α) την πληθώρα των στοιχείων που αποτελούν την πολιτιστική βάση ενός συστήματος και β) για να τονίσει την οργανική σχέση και τη στενή εξάρτηση που αναπτύσσεται μεταξύ των στοιχείων που απαρτίζουν το σύστημα και προσδιορίζουν τα όρια και τον χαρακτήρα του. Με την έννοια αυτή πολιτισμός δεν είναι ένα πλήθος ασύνδετων χαρακτηριστικών και τυχαίων φαινομένων που απλώς ποικίλουν ως προς την προέλευση και την ιστορία τους. Είναι ένα σύνολο αρμονικά αλληλοσυσχετιζόμενων στοιχείων, χωρίς βέβαια να αποκλείεται η σύγκρουση και η αντίφαση ανάμεσα σε αυτά. Η αρμονία είτε με την έννοια της ευλειτουργίας, είτε με την έννοια της ολοκλήρωσης, δεν προεξοφλείται, ούτε εξυπακούεται σε καμιά περίπτωση (Τερλεξής Π., 1975, σελ.26).

Η κουλτούρα σαν ένα σύνολο τρόπων του να σκέφτεσαι, και να δρας, λιγότερο ή περισσότερο τυποποιημένων, οι οποίοι αφομοιώνονται από την πλειονότητα των μελών μιας κοινωνίας, χρησιμεύει και στη συνοχή αυτής της κοινωνίας. Αυτό συμβαίνει γιατί καθώς η κουλτούρα είναι κοινή, σε γενικές γραμμές, ανάμεσα στα μέλη μιας κοινωνίας, μας επιτρέπει να προβλέπουμε τη συμπεριφορά των "άλλων", να δίνουμε και στους "άλλους" τη δυνατότητα να γνωρίζουν τι μπορεί να περιμένουν από εμάς, και να εναρμονίζουμε αμοιβαία τη συμπεριφορά μας. Έτσι λοιπόν,

βοηθώντας στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής η κουλτούρα συνεισφέρει και στη σταθερότητα της κοινωνίας και στη σωστή άσκηση των λειτουργιών της (Γκιζελή Β., 1987, σελ.39).

Ωστόσο, στην πραγματικότητα τα πράγματα δεν παρουσιάζονται τόσο απλά. Στην αστική, βιομηχανική κοινωνία ιδιαίτερα, πολλά προβλήματα κουλτούρας παρουσιάζονται, έτσι ώστε η κοινωνική συνοχή να μην επιτυγχάνεται στο βαθμό που όλοι θα ήθελαν. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της εποχής μας που αφορά την κουλτούρα, είναι το φαινόμενο της μαζικής κουλτούρας. Δεν πρόκειται για την αυθεντική κουλτούρα που δημιουργείται από τις μάζες μιας κοινωνίας και αφομοιώνεται δυναμικά από αυτές, αλλά γι' αυτή που κατασκευάζεται τεχνητά για να καταναλώνεται από τις μάζες, και μ' αυτή την έννοια καλείται μαζική (Αντόρνο, Λόβενταλ, Μαρκούζε, Χορκχάιμερ, Αθήνα 1984, σελ.156).

Το φαινόμενο αυτό είναι οδυνηρό αλλά και εξαιρετικά επικίνδυνο γιατί με τη μαζική κουλτούρα υποσκάπτεται η δημιουργική τάση του ατόμου και έτσι χαλαρώνει, αντί να ενισχύεται η συνοχή της κοινωνίας. Αντί για δυνατότητα έκφρασης δημιουργείται μια νέα επιβολή ιδεών, πεποιθήσεων, προτύπων συμπεριφοράς, αναγκών, φιλοδοξιών, όχι πηγαίων αλλά τεχνητών, προγραμματισμένων. Υπάρχει μεγάλος κίνδυνος η μαζική κουλτούρα να οδηγήσει στη διαμόρφωση μιας ομοιόμορφης, ισοπεδωμένης, προκατασκευασμένης προσωπικότητας των ατόμων, χωρίς δυναμική, χωρίς πρωτοβουλία και δημιουργικότητα. Το αποτέλεσμα είναι να γίνονται τα άτομα, χωρίς να το καταλαβαίνουν, πειθήνιοι καταναλωτές έτοιμων τρόπων ζωής, φανατικοί κυνηγοί ψευδονείρων, άβουλοι αγοραστές προϊόντων, δηλαδή άτομα που χειραγωγούνται από όλους όσους προσπορίζονται οφέλη από την χειραγωγήσή τους (Γκιζελή Β., 1987, σελ.41).

Είτε πηγαία είτε προκατασκευασμένη, είτε συντελεστής της κοινωνικής συνοχής και της ατομικής δημιουργικότητας, είτε παράγων κοινωνικής αποτελεσματικής, η κουλτούρα μιας κοινωνίας μεταβιβάζεται στο άτομο κυρίως από το κοινωνικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο αυτό είναι ενταγμένο (Γκιζελή Β., 1987, σελ.42).

Ένα άλλο σημείο τέλος, που πρέπει να τονιστεί, είναι ότι ο πολιτισμός δεν είναι ένα φαινόμενο ή μια δύναμη που ενεργεί αυτόματα, πέρα από σχέσεις και σκοπούς, που επιδιώκει. Η σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και στο περιβάλλον είναι διαλεκτική. Ο πολιτισμός ενεργοποιείται, κινείται και μεταβάλλεται από τον άνθρωπο. "Οι δυνάμεις που επιφέρουν αλλαγές υπάρχουν μέσα στα άτομα που αποτελούν τις κοινωνικές ομάδες κι όχι στην αόριστη έννοια του πολιτισμού" (Τερλεξής Π., 1975, σελ.27).

3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Με το ειδικό βάρος μιας παραφρασμένης φράσης του Michael Foucault, αρχίζει αυτό το κεφάλαιο για την κοινωνιολογική προσέγγιση της οικογένειας. Μιας πρότασης με την οποία ο Foucault συνόψιζε όλο το πρόβλημα των σχέσεων τρέλας και ψυχολογίας. Έγραφε: "ποτέ η ψυχολογία δεν θα μπορέσει να πει την αλήθεια για την τρέλα, γιατί η τρέλα είναι αυτή που κρατά την αλήθεια για την ψυχολογία". Έτσι και εδώ: "ποτέ η κοινωνιολογία δεν θα μπορέσει να πει την αλήθεια για την οικογένεια, γιατί η οικογένεια είναι αυτή που κρατά την αλήθεια για την κοινωνιολογία" (Βέλτσος Γ., Αθήνα 1979, σελ.17).

Θα ήταν προτιμότερο αντί να μιλήσουμε για την οικογένεια, να την αφήσουμε να μιλήσει μόνη της, με τα ίχνη και τα έργα της μέσα στον πολιτισμό, που της χρωστά την ύπαρξή του, αλλά και τη δυστυχία του (Βέλτσος Γ., 1979, σελ.17).

Παρ' όλα αυτά, θα παραβιάσουμε στις γραμμές που ακολουθούν, την παράφραση αυτή με την επίγνωση ότι δεν πρόκειται να πούμε βέβαια όλη την αλήθεια για την οικογένεια. Οι κοινωνιολόγοι της οικογένειας διακρίνουν στις επιδράσεις και τις προσφορές της οικογένειας για την κοινωνία και το άτομο μια πλήρη σειρά από λειτουργίες οι οποίες στην πράξη δείχνουν ότι συσχετίζονται και ότι διασταυρώνονται ποικιλότητα μεταξύ τους. Ο N.J. Goode αποδίδει στην οικογένεια τις λειτουργίες της αναπαραγωγής, της απόδοσης του status (κοινωνική σταθεροποίηση), της κοινωνικής ένταξης και του κοινωνικού ελέγχου, καθώς επίσης, και τις λειτουργίες της βιολογικής οικονομικής και συναισθηματικής συντήρησης. Με τον ίδιο τρόπο εξωτερικεύεται ο R.F. Winch, ο οποίος κάνει λόγο για τη λειτουργία της αναπαραγωγής, της κοινωνικοποίησης, της εκπαίδευσης, καθώς επίσης, και για ορισμένες οικονομικές, πολιτικές και θρησκευτικές λειτουργίες (Χανς Πέτερ Χενέκα, Αθήνα 1989, σελ.165-166).

Η οικογένεια λοιπόν είναι η ομάδα από την οποία τα άτομα διδάσκονται για πρώτη φορά τους κοινωνικούς τους ρόλους. Γι' αυτό αποτελεί έναν

πρωτογενή φορέα κοινωνικοποίησης, ειδικά στις κοινωνίες όπου η οικογενειακή μονάδα είναι ουσιαστικός πυρήνας της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Αυτό συνέβαινε στις προβιομηχανικές κοινωνίες ή στις σύγχρονες παραδοσιακές κοινωνίες, όπου ο εκτεταμένος οικογενειακός τύπος των τριών γενεών (παππούς-γιαγιά, πατέρας-μητέρα, παιδιά) οι οποίες συχνά με το βοηθητικό προσωπικό τους (δούλους, υπάλληλους, υπηρέτριες, βοηθούς, μαθητευόμενους κ.τ.λ.) αποτελούσαν κάτω από την ίδια στέγη του νοικοκυριού μία ολοκληρωμένη κοινωνία ζωής, παραγωγής και κατανάλωσης. Ως οικιακή οικονομία αποτελούσε η εκτεταμένη οικογένεια μία ενιαία οικονομική μονάδα η οποία στα πλαίσια της αυτοσυντήρησής της, ήταν αρμόδια για τη διαμονή και συντήρηση των ηλικιωμένων και των ασθενών. Το πρόβλημα της κοινωνικοποίησης με την έννοια της εκπαίδευσης (συμπεριλαμβανομένης και της επαγγελματικής κοινωνικοποίησης) ήταν σχεδόν αποκλειστική υποχρέωση της οικογένειας. Εδώ πρέπει να προστεθεί ότι το μελλοντικό κοινωνικό status ενός παιδιού ήταν ήδη καθορισμένο με τη γέννησή του σε μία ορισμένη οικογένεια και κατ' επέκταση σε μία ορισμένη (επαγγελματική) τάξη (Χανς Πέτερ Χενέκα, 1989,σελ.168).

Όσο πιο απλή είναι η κοινωνική οργάνωση, τόσο περισσότερες και ποικίλες οι ανάγκες που καλύπτει η οικογένεια, τόσο εντονότερος ο χαρακτήρας της ως πολύσκοπος θεσμός. Όσο η κοινωνία γίνεται πιο σύνθετη και αποκτά περιπλοκότερη οργάνωση, διάφορες βασικές λειτουργίες της οικογένειας αποδεσμεύονται και αυτονομούνται, έτσι που σαν ιδιαίτεροι σκοποί να επιτελούνται από νέους εξειδικευμένους θεσμούς (Τσαούσης Δ.Γ., Αθήνα 1987, σελ.447).

Ως συνέπεια, σε μεγάλη έκταση της προοδευτικά αυξανόμενης βιομηχανοποίησης και της ριζικής κοινωνικοοικονομικής μεταβολής, η σύγχρονη οικογένεια έχει χάσει ένα μεγάλο μέρος των λειτουργιών της κοινωνικοποίησης και της αμοιβαίας αγωγής και προστασίας των μελών της. Τις λειτουργίες αυτές τις έχουν αναλάβει το σχολείο και οι διάφοροι πολιτικοί και προνοιακοί θεσμοί του σύγχρονου κράτους. Στις σημερινές βιομηχανικές - αστιακές κοινωνίες το άτομο τείνει να είναι όλο και περισσότερο φορέας ατομικών δικαιωμάτων, που στρέφονται άμεσα προς

το ευρύ και απρόσωπο κοινωνικό σύνολο και του εξασφαλίζουν τη βασική κάλυψή του απέναντι στις κύριες ανάγκες του και τους σημαντικότερους κινδύνους της ζωής του (Τσαούσης Δ.Γ., 1987, σελ.448).

Το σύγχρονο κράτος πρόνοιας, στην επιδίωξη ενός θεμελιακού σκοπού κοινωνικής δικαιοσύνης, προσπαθεί να εξασφαλίσει την προστασία του ατόμου "από το λίκνο ως τον τάφο". Δημιουργεί έτσι συνεχώς νέους φορείς μέριμνας και παροχής υπηρεσιών, εξειδικευμένους θεσμούς, και διαμορφώνει μία νέα χαρακτηριστική κοινωνία που μπορεί να ονομαστεί "ιδρυματική". Η οικογένεια χάνει ένα μεγάλο μέρος λειτουργιών και δραστηριοτήτων που αποτελούσαν βασικό στοιχείο έμπρακτης έκφρασης και συνεχούς βεβαίωσης της κοινωνικής συνοχής. Οι κυριότερες λειτουργίες της στρέφονται πλέον γύρω από την κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών των προσώπων που την αποτελούν, γεγονός που κάνει τις σχέσεις τους αμεσότερες, εντονότερες, αλλά και περισσότερο ευαίσθητες και εύθραυστες (Τσαούσης Δ.Γ., 1987, σελ.448).

Παρ' όλη βέβαια την έκπτωση των λειτουργιών της οικογένειας στη σύγχρονη κοινωνία μας, δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε ότι ακόμη και η πυρηνική οικογένεια των ημερών μας είναι εκείνος ο χώρος μέσα στον οποίο λαμβάνουν χώρα τα αρχικά συμβάντα της κοινωνικοποίησης. Μέσα από τη σχέση με τους γονείς του και κυρίως με τη μητέρα με την οποία το παιδί ταυτίζεται στη μικρή ηλικία, μαθαίνει ο νέος άνθρωπος τα πρότυπα συμπεριφοράς, τα "μη" και τα "δεν πρέπει". Μεγαλώνοντας, η ανάγκη για ασφάλεια, η αίσθηση ότι ανήκει στην οικογένεια, η ανακάλυψη της έννοιας των άλλων (γονείς, αδέρφια, συγγενείς) οι οποίοι μοιράζονται τις τύχες τους μαζί του, καθώς επίσης το ξύπνημα του ενδιαφέροντος για την οικογένεια και τα κοινά, θα τον βοηθήσουν στην κοινωνική του ενσωμάτωση. Αν και τα πιο πάνω τον σπρώχνουν στην αποδοχή της κοινωνικής πραγματικότητας, εν τούτοις και ο ίδιος ο νέος καταλαβαίνει ότι είναι πιο εύκολο να συμβιβάζεται παρά να διαφωνεί και να αμφισβητεί. Βλέπει ότι δεν μπορεί να γίνει αποδεκτός μέσα στην οικογένεια και κατ' επέκταση στο κοινωνικό κατεστημένο, χωρίς αντάλλαγμα προσωπικής ελευθερίας. (Τσαούσης Δ.Γ., 1987, σελ. 449)

Η οικογένεια ελέγχει και συμμορφώνει τα μέλη της με τους μηχανισμούς της αμοιβής, της τιμωρίας και δίνοντας παράδειγμα για μίμηση. Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει και έξω από αυτή. Βοηθά το άτομο να ανακαλύψει και να καταλάβει την έννοια της κοινωνίας και τους νόμους της, διαμορφώνοντας του ένα υπερεγώ που θα τον προστατεύει, ελέγχοντάς τον, και θα του δώσει τις γνώσεις και τις αξίες εκείνες που του χρειάζονται για την ομαλότερη ένταξή του σε ομάδες εκτός της οικογένειας. Με λίγα λόγια θα λέγαμε ότι η οικογένεια πρέπει να δώσει στο παιδί να καταλάβει ότι η κοινωνική ζωή είναι ένα αδιάκοπο πάρε-δώσε ελευθερίας, κοινωνικών υποχρεώσεων και δικαιωμάτων. Αν αποτύχει, τότε ο βαθμός προσαρμογής και ένταξης των μελών της σε άλλες κοινωνικές ομάδες θα είναι μικρός με αρνητικά αποτελέσματα για τα ίδια το μέλος της και σε συνέχεια στην ομαλή λειτουργία της κοινωνίας. (Τσαούσης Δ.Γ., 1987, σελ. 450)

4. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Σε προηγούμενο κεφάλαιο έγινε λόγος για τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει προσπάθεια προσέγγισης της πολιτικής πλευράς της διαδικασίας. Ο πολιτικός ερευνητής Π.Τερλεξής στο βιβλίο του "Η γένεση του πολιτικού ανθρώπου", θέτει τρεις βασικές προϋποθέσεις για τη λειτουργία της πολιτικής κοινωνικοποίησης:

α) οι πολίτες των διαφόρων χωρών έχουν ο καθένας διαφορετική αντίληψη, πιστεύουν σε διαφορετικά σύμβολα και εκφράζουν διαφορετικές γνώμες, όσον αφορά τους πολιτικούς θεσμούς και την πολιτική τους ηγεσία. Φέρνει παραδείγματα από τις στάσεις των πολιτών ορισμένων κρατών, όπως της Γερμανίας, όπου ο μέσος πολίτης είναι καλά πληροφορημένος για θέματα που αφορούν την κυβέρνηση και την πολιτική της. Αντίθετα ο μέσος Βραζιλιάνος δεν ξέρει τι γίνεται στην πρωτεύουσά του. Οι Βρετανοί εμπιστεύονται τους συμπατριώτες τους και εκτιμούν τους πολιτικούς τους ηγέτες, ενώ στην Ιταλία είναι διάχυτο παντού το αίσθημα της καχυποψίας και της επιφυλακτικότητας προς τις ευρύτερες κοινωνικές ομάδες, στις κρατικές αρχές και στην κυβέρνηση.

β) η ιδέα της πολιτικής κοινωνικοποίησης βασίζεται στην παρατήρηση ότι η στάση των πολιτών έναντι των πολιτικών φαινομένων ή αντικειμένων επηρεάζει αποφασιστικά τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί κάποιο πολιτικό σύστημα. Οι διαθέσεις, η συμπεριφορά και οι αξίες των μελών κάποιου συστήματος βρίσκονται σε σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης με το όλο στύλ της πολιτικής ζωής, τον χαρακτήρα και τη μορφή του πολιτεύματος καθώς και την αποτελεσματικότητα της διοίκησης. Μία ανίκανη κυβέρνηση π.χ. θα κλονίσει την εμπιστοσύνη των πολιτών με αποτέλεσμα τη μείωση της αποδοτικότητας της κυβέρνησης.

γ) η τρίτη βασική προϋπόθεση της πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι ότι εκτός από τους φυσικούς παράγοντες και τους νόμους, τον αποφασιστικότερο ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών προσανατολισμών διαδραματίζουν τα ήθη και τα έθιμα. Το πολιτικό αίσθημα και οι πολιτικές αξίες, οι πολιτικές συνθήκες, τα πολιτικά ήθη και

έθιμα επηρεάζουν την πολιτική ζωή της κοινότητας και διαμορφώνουν τις δομές και τις λειτουργίες του πολιτικού συστήματος. Σε κάθε πολιτικό σύστημα υπάρχουν ορισμένες πολιτιστικές πηγές που τροφοδοτούν το σύστημα με τις ιδιόρρυθμες εκείνες πολιτικές αξίες που χαρακτηρίζουν την ταυτότητα του κάθε συστήματος. Με βάση αυτές τις προϋποθέσεις φαίνεται ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία που εφοδιάζει το άτομο με το πολιτικό του "εγώ" καθώς αυτό εξελίσσεται περνώντας από την παιδική στην εφηβική και από εκεί στην ώριμη ηλικία (Τερλεξής Π., 1975,σελ.21-23).

Η γενική κοινωνικοποιητική διαδικασία, που το παιδί δέχεται από τη στιγμή της γέννησής του, περιέχει και πλευρές με δυνητική πολιτικότητα. Και αυτό γιατί συχνά είναι η λανθάνουσα και όχι η έκδηλη πολιτική κοινωνικοποίηση που είναι "καθοριστική" σε συγκεκριμένες συνθήκες για τις πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις και τη μελλοντική πολιτική συμπεριφορά του κοινωνικοποιούμενου (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ.55).

Θα μπορούσε κανείς να διακρίνει δύο είδη πολιτικής μάθησης: αυτή που συντελείται κατά τρόπο συνειδητό και προγραμματισμένο και αυτή που συντελείται κατά τρόπο τυχαίο και απρογραμμάτιστο. Η συνειδητά συντελούμενη διδαχή μπορεί με τη σειρά της να διακριθεί σε τυπική και άτυπη. Παράδειγμα τυπικής πολιτικής διδαχής είναι η διδασκαλία στα σχολεία, σεβασμού στη σημαία και στα εθνικά σύμβολα, ενώ άτυπης η συζήτηση μεταξύ πατέρα και γιου για την ανάγκη ανάπτυξης πολιτικών αρχών που θα συντελέσουν στην ομαλή λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος (Τερλεξής Π., 1975, σελ.33).

Η απρογραμμάτιστη ή τυχαία πολιτική διδαχή διαιρείται στην πολιτικά σχετική μάθηση και στην πολιτικά άσχετη. Η πολιτικά άσχετη μάθηση είναι αυτή που αν και αναφέρεται σε γενικότερες κοινωνικές πίστεις και αξίες εντούτοις συντελεί όσο τίποτε άλλο στην διαμόρφωση πολιτικής συμπεριφοράς. Τα αποτελέσματα τέτοιων επιδράσεων δεν είναι άμεσα. Διακρίνονται αργότερα, όταν το άτομο γίνει κάτοχος κάποιου πολιτικού ρόλου και μέσω αυτού έρθει σε άμεση επαφή με τα πολιτικά αντικείμενα του συστήματος (Τερλεξής Π., 1975, σελ.34).

Θα πρέπει να παρατηρηθεί, ότι η άτυπη ή η πολιτικά άσχετη κοινωνικοποίηση χαρακτηρίζει τις "πρωτογενείς" σχέσεις, όπου επικρατεί ο αυθορμητισμός, η οικειότητα και ο στενός συναισθηματικός δεσμός ανάμεσα στα μέλη της ομάδας. Η προγραμματισμένη και πολιτικά σχετική κοινωνικοποίηση χαρακτηρίζει τις "δευτερογενείς" σχέσεις, όπου επικρατεί η τυπικότητα και η συγκρατημένη εκδήλωση (Τερλεξής Π., 1975, σελ.35).

Πρωτογενείς είναι οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στην οικογένεια, στη γειτονιά, σε μια φιλική συντροφιά, σε ένα στενό κύκλο συμμαθητών μέσα στην τάξη, σε μια επαγγελματική ομάδα ή σε ένα εργατικό σωματείο. Φορείς πρωτογενούς πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι οι γονείς, οι φίλοι, οι συνάδελφοι ή οι συμμαθητές (Τερλεξής Π., 1975, σελ.35).

Δευτερογενείς σχέσεις αναπτύσσονται μέσα σε πολυάριθμες ομάδες ανθρώπων, σε συλλογικές εκδηλώσεις, σε πολιτικές οργανώσεις και κόμματα, σε πανεπιστημιακές λέσχες κ.ά. Φορείς δευτερογενούς πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι τα πολιτικά κόμματα, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ή καταστάσεις και φαινόμενα όπως οι επαναστάσεις, τα συστήματα της ταξικής κινητικότητας, τα εθνικιστικά κινήματα κ.ά. (Τερλεξής Π., 1975, σελ.36).

Οι πρωτογενείς σχέσεις αποτελούν αυτοσκοπό. Αντίθετα οι δευτερογενείς δεν αποτελούν αυτοσκοπό, αλλά μέσο για την επίτευξη κάποιου απώτερου σκοπού. Η οικογένεια θεωρείται από πολλούς ο αντιπροσωπευτικότερος φορέας πρωτογενούς πολιτικής κοινωνικοποίησης, ενώ το πολιτικό κόμμα το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα δευτερογενούς φορέα (Τερλεξής Π., 1975, σελ.36).

Στους πρωτογενείς φορείς συμπεριλαμβάνεται και το σχολείο. Τόσο το σχολείο όσο και η οικογένεια συμβάλλουν στη διαμόρφωση "προδιαθέσεων" για συμπεριφορά και δημιουργούν στον κοινωνικοποιούμενο μια μήτρα στη βάση της οποίας μορφοποιεί τις πολιτικές του συμπεριφορές (Παντελίδου - Μαλούτα, 1987, σελ.67).

Δεν είναι πάντα εύκολο να διακριθεί η συμβολή των φορέων κοινωνικοποίησης. Ούτε είναι εύκολο να αποφανθεί κανείς με βεβαιότητα

για τις επιδράσεις που παίζουν καθοριστικότερο ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικής προσωπικότητας. Οικογένεια και σχολείο, είναι τόσο κοντά το ένα στο άλλο, ώστε να είναι δύσκολο να διακριθεί ποια συμπεριφορά και ποια στάση είναι αποτέλεσμα της μιας ή της άλλης επίδρασης. Γι' αυτό ο διαχωρισμός σε πρωτογενείς και δευτερογενείς φορείς στην περίπτωση αυτή έχει περισσότερο την έννοια της χρονικής επίδρασης στη διαμόρφωση του πολιτικού χαρακτήρα, παρά την έννοια ότι οι πρώτοι είναι απαραίτητα σπουδαιότεροι από τους δεύτερους (Τερλεξής Π., 1975, σελ.37).

Όπως ειπώθηκε, το παιδί από τη στιγμή που γεννιέται, δέχεται μαζί με τη γενικότερη κοινωνικοποίηση και πολιτική κοινωνικοποίηση. Είναι αναμφίβολα παραδεκτό ότι η παιδική και η εφηβική ηλικία προσφέρουν ευφορότερο έδαφος για την καλλιέργεια των όποιων ιδεών.

Η πολιτική κοινωνικοποίηση δεν σταματά με την παιδική και εφηβική ηλικία. Εμπειρίες των ενηλίκων μπορούν να αλλάξουν τις κατευθύνσεις που φαίνεται να χάραξε η πολιτική κοινωνικοποίηση στην παιδική ηλικία με αποτέλεσμα μια ανακοινωνικοποιητική διαδικασία στην οποία άλλοι φορείς θα παίξουν κύριο ρόλο (Παντελίδου - Μαλούτα, 1987, σελ.65).

Για να αναλυθούν εξάλλου οι πολιτικές στάσεις και η πολιτική συμπεριφορά των ενηλίκων, θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν το γενικότερο πλαίσιο κοινωνικής τους εμπειρίας. Οι νέοι, παρ' όλα αυτά, δεν γίνονται ξαφνικά μέλη του πολιτικού συστήματος με την ενηλικίωσή τους, και η πολιτική κοινωνικοποίηση της παιδικής και εφηβικής τους ηλικίας δεν σταματά να παίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο στη δημιουργία των πολιτικών στάσεων (Παντελίδου - Μαλούτα, 1987, σελ.66).

Αυτό συμβαίνει τόσο λόγω της φύσης των κύριων φορέων της (συναισθηματικός δεσμός των μελών της οικογένειας, πρώτη επαφή του παιδιού με ένα ευρύτερο δομημένο κοινωνικό σύνολο που γίνεται στο σχολείο), όσο και λόγω της ηλικίας του κοινωνικοποιούμενου που συχνά εμποδίζει την κριτική πρόσληψη μηνυμάτων, που γίνονται έτσι πολλές φορές δεκτά ως αδιαμφισβήτητες αλήθειες, χαράσσοντας μήτρες στη βάση των οποίων αργότερα θα προσλάβει άλλα μηνύματα (Παντελίδου - Μαλούτα, 1987, σελ.67).

Είναι αναμφίβολο ότι εμπειρίες των ενηλίκων - ιδιαίτερα σημαντικές μεταβολές, είτε σε ατομικό επίπεδο λόγω κοινωνικής κινητικότητας ή αλλαγής τόπου κατοικίας και εργασίας (π.χ. από αγροτικό χώρο στο εργοστάσιο), είτε αλλαγές στην κοινωνική κατανομή της εξουσίας, σημαντικές πολιτικές μεταβολές, δικτατορίες κ.λ.π. - μπορούν να τροποποιήσουν κατευθύνσεις και προδιαθέσεις που δημιουργήθηκαν στην πρώιμη φάση της πολιτικής κοινωνικοποίησης. Χωρίς να είναι απόλυτα καθοριστική, η πολιτική κοινωνικοποίηση στην παιδική και εφηβική ηλικία αποτελεί μια σημαντική φάση στην όλη πολιτική κοινωνικοποίηση του ατόμου, η πολιτική προσωπικότητα του οποίου είναι αποτέλεσμα της συνολικής του ιστορίας, όπως διαμορφώνεται στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και πολιτικής κουλτούρας (Παντελίδου - Μαλούτα, 1987, σελ.66).

Η πολιτική κοινωνικοποίηση διεξάγεται σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον το οποίο καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις κατευθύνσεις τις, αφού τόσο η οικογένεια όσο και το σχολείο, που αποτελούν βασικούς φορείς πρώιμης πολιτικής κοινωνικοποίησης, επηρεάζονται ουσιαστικά από το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον. Η επιρροή αυτή όμως δε σημαίνει αναγκαστικά ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση υιοθετεί ένα ρόλο απλής αναπαραγωγής της πολιτικής κουλτούρας, αφού οι μεταβολές στο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον και η διαφοροποιημένη ιστορική εμπειρία κάθε διαφορετικής γενιάς έχουν ως αποτέλεσμα οι νέοι να διαμορφώνονται στο πλαίσιο μιας περισσότερο ή λιγότερο μεταβαλλόμενης πολιτικής κουλτούρας (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987. σελ. 66)

Το γεγονός ότι πρωταρχικός ρόλος της πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι η διατήρηση των πολιτικών και των πολιτικών προτύπων συμπεριφοράς του κοινωνικού συστήματος, δε σημαίνει ότι εξισώνεται με μια κατάσταση πλήρους στασιμότητας. Πρόκειται λοιπόν για μια δυναμική διαδικασία, που αποσκοπεί στη διατήρηση, ενεργοποίηση και προσαρμογή της πολιτικής "κουλτούρας" στις ανάγκες της κοινότητας και που αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού και αφορά όλους τους

φορείς, πολιτικούς και εξωπολιτικούς, "τυπικούς" (άμεσους), "άτυπους" (έμμεσους). Με αυτή την έννοια η κοινωνικοποίηση διευρύνει τους ορίζοντες και πολλαπλασιάζει τις "εκλογές" που μπορεί να κάνει το άτομο με το να "κοινωνικοποιεί" ορισμένα πρότυπα συμπεριφοράς και να τα καθιστά λειτουργικά αποδεκτά και γι' αυτό προσιτά στην πλειοψηφία των μελών του συστήματος (Τερλεξής Π., 1975, σελ.26).

5. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Οι καταβολές της πολιτικής συμπεριφοράς έχουν βαθιά τις ρίζες τους στην γενικότερη κοινωνική κουλτούρα. Τα πολιτικά σύμβολα και η πολιτική δράση δεν εφάπτονται απλώς, αλλά συνδέονται στενά με το ευρύτερο σύστημα των συμβόλων, των αξιών και της γενικότερης κοινωνικής δράσης και συμπεριφοράς που κυριαρχούν σε μια κοινότητα και χαρακτηρίζουν την υφή της (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 37).

Η διάκριση του πολιτισμού (culture) σε γενικό ή κοινωνικό και σε μερικό ή πολιτικό γίνεται μόνο για να διευκολυνθεί η ανάλυσή του. Οι πολιτικοί προσανατολισμοί, όπως αντιλαμβάνεται κανείς, αποτελούν ένα αδιάσπαστο μέρος των γενικότερων κοινωνικών προσανατολισμών. Δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετικά. Οι πολιτικές ιδέες, οιπίστεις, οι προσανατολισμοί, οι νοοτροπίες και οι πεποιθήσεις που διακατέχουν και χαρακτηρίζουν τη στάση του ατόμου αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικότερων πίστεων, ιδεών και πεποιθήσεων που συνιστούν την ευρύτερη κοσμοθεωρία του. Οι γενικότερες αυτές αξίες, πεποιθήσεις και ιδέες για τη ζωή και τον κόσμο παίζουν αποφασιστικό ρόλο στη δημιουργία των πολιτικών προσανατολισμών. Η πείρα, οι αντιλήψεις, οι ιδέες και οι θεωρίες, που καθορίζουν το γενικότερο περίγραμμα των σχέσεων του ανθρώπου με τη φύση και τον συνάνθρωπό του, συνδέονται στενά με την πολιτική του συμπεριφορά (Τερλεξής Π., 1975, σελ.42-43).

Όταν αναφερόμαστε στην πολιτική κουλτούρα μιας κοινωνίας, αναφερόμαστε στο πολιτικό σύστημα όπως εσωτερικεύεται στις γνώσεις, τα συναισθήματα και τις αξιολογήσεις του πληθυσμού της. Γνωστικά, συναισθηματικά και αξιολογικά στοιχεία καθορίζουν τους προσανατολισμούς που συνθέτουν την πολιτική κουλτούρα μιας κοινωνίας. Δεν είναι όμως μόνο οι ψυχολογικοί παράγοντες των ατόμων που καθορίζουν την πολιτική κουλτούρα μιας κοινωνίας (Παντελίδου - Μαλούτα, Αθήνα 1987, σελ.32).

Η ψυχολογική προδιάθεση για πολιτική δράση των μελών του συστήματος επηρεάζεται και από την μορφή των υφισταμένων πολιτικών δομών και αντίστροφα. Η προσωπική στάση του καθενός είναι αποτέλεσμα

της συνεχούς και δυναμικής αλληλεξαρτήσεως και αλληλεπιδράσεως α) των πολιτικών προσανατολισμών β) των πολιτικών δομών και γ) των πολιτικών λειτουργιών του συστήματος. Η μελέτη λοιπόν της ψυχολογικής προδιάθεσης των μελών του συστήματος θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί μια μόνο πλευρά, μια μόνο διάσταση της όλης πολιτικής δραστηριότητας (Τερλεξής Π., 1975, σελ.41).

Ανάμεσα στους παράγοντες που παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής κουλτούρας θα πρέπει να συμπεριληφθούν το κλίμα, η γεωφυσική θέση της χώρας, ο οικολογικός παράγοντας και οι πολιτιστικές επαφές των λαών μεταξύ τους. Η συνεχής επαφή και αλληλεπίδραση ανθρώπου και περιβάλλοντος φυσικού και κοινωνικού, δίνει το οριστικό σχήμα του πολιτιστικού υπόβαθρου κάθε κοινωνικού συστήματος. Όπως παρατηρεί και ο Abel Monoglio "οτιδήποτε κι αν συμβαίνει επί αυτού του θέματος, όλοι συμφωνούμε στο ότι η επίδραση του γεωγραφικού περιβάλλοντος κυμαίνεται πολύ ανάλογα με τους τρόπους, ανάλογα με τις αντιδράσεις που οι λαοί αντιπαραθέτουν, καθώς ακόμη και ανάλογα με τις εποχές. Είναι καταφανές ότι ο πολιτισμός εκδηλώνεται με μία όλο και πιο μεγάλη αποδέσμευση, σχεδόν -ποτέ όμως ολοκληρωτικά- από τις γεωγραφικές συνθήκες" (Τερλεξής Π., 1975, σελ.46).

Γίνεται κατανοητό ότι οι ουσιαστικές πλευρές του πολιτικού συστήματος καθώς και οι γενικοί προσανατολισμοί μορφοποιούνται από το συγκερασμό και την αλληλεπίδραση όλων αυτών των παραγόντων. Γεωγραφικές και κλιματολογικές συνθήκες αφ' ενός και πολιτική επαφή και σύμμιξη των λαών αφ' ετέρου, είναι παράγοντες που συντελούν στις παρατηρούμενες πολιτικές ιδιομορφίες, στο ιδιαίτερο εκείνο πολιτικό χρώμα κάθε λαού που ονομάζεται "εθνικό στυλ" (Τερλεξής Π., 1975, σελ.47).

Μια άλλη διάσταση της πολιτικής κουλτούρας είναι η θεώρησή της τόσο ως παράγωγο του παρελθόντος και μερική "αντανάκλαση" της πολιτικής και γενικότερα της κοινωνικής πραγματικότητας, όσο και ως παραγωγός του μέλλοντος, στο μέτρο που, όπως όλα τα πολιτισμικά φαινόμενα έχει τη

δική της δυναμική και επιδρά πάνω στην πολιτική πραγματικότητα (Μαλούτα - Παντελίδου, 1987, σελ.36).

Επιπλέον θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η πολιτική κουλτούρα μιας κοινωνίας, περιλαμβάνει τόσο τις πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις, γνωστικά και αξιολογικά στοιχεία, όσο και τις πολιτικές συμπεριφορές που υπάρχουν σε μια δεδομένη στιγμή, και μορφοποιείται στη βάση της ιστορικής εμπειρίας και της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να συμβάλλει και στη μεταβολή αυτής της πραγματικότητας . Δύο όψεις έχει το νόμισμα της πολιτικής κουλτούρας: αντανάκλαση και παράγοντα της πολιτικής πραγματικότητας (Παντελίδου - Μαλούτα, 1987, σελ.39).

Εκτός από αυτές τις γενικές θεωρήσεις της έννοιας της πολιτικής κουλτούρας, σκόπιμο θα ήταν να αναφερθούν και οι απόψεις δύο σημαντικών πολιτικών επιστημόνων για την πολιτική κουλτούρα. Ο Samuel Beer, κοσμήτορας του τμήματος της πολιτικής επιστήμης του Harvard, φαίνεται ότι είναι από τους πρώτους που κάνει χρήση του όρου "πολιτική κουλτούρα". Ο Beer θεωρεί την πολιτική κουλτούρα μια από τις τέσσερις πλευρές από τις οποίες μπορεί να κοιτάξει κανείς το πολιτικό σύστημα. Οι άλλες πλευρές είναι η κατανομή της δυνάμεως, η οργάνωση των διαφόρων συμφερόντων και η κυβερνητική πολιτική (Π. Τερλεξής, 1975, σελ.191).

Η πολιτική κουλτούρα είναι η πλευρά εκείνη της γενικής κουλτούρας (συναισθηματικά κίνητρα, πνευματικές ικανότητες και ηθικές τάσεις), που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο ασκείται η εξουσία, καθώς επίσης στους σκοπούς τους οποίους θα πρέπει να επιδιώκει. Όπως στην περίπτωση της γενικής κουλτούρας, έτσι και εδώ, η πολιτική κουλτούρα εκφράζεται με τις αξίες, τις πίστεις, τα συναισθήματα και τη στάση του ατόμου (Π.Τερλεξής, 1975, σελ.192).

Στην "πολιτική συμπεριφορά" διακρίνονται δύο ομάδες στοιχείων. Από αυτές η μία αναφέρεται στα μέσα και η άλλη στους σκοπούς της εξουσίας. Συγκεκριμένα, μπορεί κανείς να ξεχωρίσει μια ομάδα στοιχείων, που τονίζουν ή εκφράζουν τον τρόπο και τα μέσα με τα οποία ασκείται η εξουσία και μια άλλη ομάδα στοιχείων που τονίζουν ή εκφράζουν τους

σκοπούς για τους οποίους ασκείται ή πρέπει να ασκείται η εξουσία (Π.Τερλεξής, 1975, σελ.192).

Μια άλλη όψη που είναι ενδιαφέρον να εξεταστεί, σαν επιβεβαίωση μάλλον, παρά σαν κάτι αντίθετο ή διαφορετικό από όσα έχουν αναφερθεί, είναι αυτή του S.E. Finer, καθηγητή της πολιτικής επιστήμης του Πανεπιστημίου Manchester. Ο Finer διακρίνει την πολιτική κουλτούρα σε ώριμη, αναπτυγμένη, ανώριμη, και στοιχειώδη ή οριακή (Π.Τερλεξής, 1975, σελ.192). Ο διαχωρισμός γίνεται με βάση τα εξής τρία βασικά κριτήρια α) τον βαθμό της λαϊκής επιδοκίμασίας και της προσηλώσεως των μεγάλων στρωμάτων του πληθυσμού στην τήρηση των διαδικασιών, που αποβλέπουν κυρίως στη μεταβίβαση της πολιτικής εξουσίας, από ένα φορέα σε άλλον. Της πίστεως, δηλαδή, πως η άσκηση εξουσίας ή η χρήση δυνάμεως, η οποία δεν έχει αποκτηθεί σύμφωνα με τους συνταγματικούς κανόνες, είναι παράνομη και γι' αυτό απαράδεκτη. β) τον βαθμό της δημόσιας αναγνώρισης, σχετικά με το ποιος και τι αντιπροσωπεύει την κυρίαρχο εξουσία, και της αντίστοιχης πίστεως ότι κανένα πρόσωπο ή κανένας θεσμός ή φορέας δυνάμεως που δεν θεωρούνται νόμιμα δεν είναι άξια του σεβασμού και της υπακοής των μελών της κοινότητας. γ) το ποσοστό της κοινής γνώμης που υποστηρίζει τις απόψεις αυτές αποκρυσταλλωμένες σε συστήματα πίστεων και αξιών, καθώς και τον βαθμό συμμετοχής των πολιτών σε εθελοντικές ή άλλες ιδιωτικής φύσεως οργανώσεις και δραστηριότητες, όπως είναι οι εκκλησίες, οι λέσχες και τα σωματεία, οι επαγγελματικές οργανώσεις, οι γεωργικοί συνεταιρισμοί, τα πολιτικά κόμματα κ.τ.λ. (Τερλεξής Π., 1975, σελ.193).

Β΄ Μ Ε Ρ Ο Σ

ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Α.1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Είναι πολλοί αυτοί που υποστηρίζουν ότι η οικογένεια αποτελεί το βασικότερο φορέα πολιτικής κοινωνικοποίησης. Στην εργασία του καθηγητή της πολιτικής κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου της Columbia, Hyman, "Πολιτική Κοινωνικοποίηση", στο κεφάλαιο για τους φορείς της κοινωνικοποίησης, αναφέρεται, ότι ο βασικότερος από τους φορείς της κοινωνικοποίησης στο χώρο της πολιτικής, είναι η οικογένεια. Ο πολιτειολόγος Key, υποστηρίζει, ότι δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι η επίδραση της οικογένειας συντελεί στη διαμόρφωση των βασικών αξιών και απόψεων που με τη σειρά τους μπορεί να αποβούν αποφασιστικής σημασίας για τη στάση του ατόμου έναντι των πολιτικών πραγμάτων, για ένα μεγάλο διάστημα από την αποχώρησή του από την οικογενειακή εστία. Ο καθηγητής Mitcell συμπληρώνει και αυτός ότι κανείς δεν μπορεί να διαφωνήσει σοβαρά με τη διαπίστωση ότι η οικογένεια αποτελεί το βασικότερο φορέα πολιτικής κοινωνικοποίησης. Και είναι επόμενο, συνεχίζει, ο ρόλος της να είναι αποφασιστικής σημασίας σε ολόκληρη τη διαδικασία, για τον απλούστατο λόγο ότι το παιδί ζει τα πιο κρίσιμα χρόνια της ζωής του προσδεδεμένο στην οικογενειακή τροχιά (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 85).

Είναι μάλιστα τόση η πίστη ορισμένων κοινωνικών επιστημών στο δυναμικό ρόλο της οικογένειας, ώστε να θεωρούν κάθε παρέκκλιση ή τροπή από τα οικογενειακά πρότυπα, σαν φαινόμενο παθολογικό, σαν κάτι το "παράλογο" που χαρακτηρίζει τα "νευρωτικά" άτομα. Μια ομάδα Αμερικανών πολιτικών κοινωνιολόγων π.χ. υποστηρίζει ότι όσοι γονείς του Α κόμματος, δεν κατορθώνουν να "κοινωνικοποιήσουν" τα παιδιά τους, καθιστώντας τα κι αυτά οπαδούς του ίδιου κόμματος, κατά τον τρόπο που οι

οπαδοί του Β κόμματος "κοινωνικοποιούν" τα παιδιά τους και αντιστρόφως, είναι γονείς με ψυχολογικές διαταραχές (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 86).

Η σημασία όμως που δίνεται από πολλούς πολιτειολόγους της "ψυχολογικής" ή "μπηχεβιοριστικής" λεγόμενης σχολής στον οικογενειακό παράγοντα, δεν θα πρέπει να μας κάνει να παραβλέψουμε ή να υποτιμήσουμε το ρόλο των άλλων εξωοικογενειακών παραγόντων στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς. Γι' αυτό η διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης του ατόμου, γίνεται περισσότερο κατανοητή, αν θεωρηθεί σαν αποτέλεσμα της διαλεκτικής σχέσης και της συνεχούς αντέγκλησης ανάμεσα στις τάσεις και τις προδιαθέσεις του από τη μια μεριά και στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον όπου ζει και αναπτύσσεται, από την άλλη. Η οικογένεια δεν ζει σε πολιτιστική ανυπαρξία. Αντανακλά τις αξίες και τις πίστεις που είναι διάχυτες στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Ο συγκερασμός προδιαθέσεων και περιβάλλοντος, μετουσιώνεται με τον καιρό σε "πρότυπο αναφοράς" που με τη σειρά του προσδιορίζει τον πολιτικό χαρακτήρα του παιδιού. (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 86)

Η οικογένεια επηρεάζει τον χαρακτήρα και την συμπεριφορά των νεαρών μελών της με τρεις κυρίως τρόπους:

α) με την μετάδοση ανθρωπιστικών αξιών (μη πολιτικών), διαμέσου των οποίων το άτομο αρχίζει να αποκτά επίγνωση του εαυτού του σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο

β) με την "συνειδητή" και "πολιτικά σχετική" διδαχή πολιτικών πίστεων, ιδεών και στάσεων, και,

γ) με τον καθορισμό ευρύτερων πολιτιστικών, κοινωνικών και οικονομικών πλαισίων δράσης.

Μ' αυτή λοιπόν τη διεργασία, που πολύ επιτυχημένα ο καθηγητής Lane αποκάλεσε "πολιτικό νόμο του Μέντελ" διαμορφώνεται η πολιτική προσωπικότητα. Από την άποψη της ευρύτερης διαδικασίας της κοινωνικοποίησης η οικογένεια προσφέρει στο παιδί αγάπη και προστασία ικανοποιώντας τις ψυχολογικές και βιολογικές του ανάγκες, προϋποθέσεις απαραίτητες στο νέο βλαστό για να αναπτύξει την προσωπικότητά του. Έχοντας σαν υπόδειγμα, σαν "ομάδα αναφοράς", τις σχέσεις που

αναπτύσσονται μέσα στην οικογένεια, το παιδί με τον καιρό αρχίζει να αποκολλάται από το στενό περιβάλλον της οικογένειας και να συνδέεται με τον έξω κόσμο (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 87).

Με αφετηρία τις σχέσεις και τις εμπειρίες που αποκτά μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, προοδευτικά χαλκεύει την προσωπικότητά του και σταθεροποιεί τη θέση του μέσα στις κοινωνικές δομές. Γι' αυτό ο καθηγητής Davies, θα γράψει ότι η σπουδαιότερη πλευρά της πολιτικής προσωπικότητας, η τάση να σκέπτεται και να ενεργεί πολιτικά κατά ένα ορισμένο τρόπο, προσδιορίζεται μέσα στο σπίτι, μερικά χρόνια πριν το παιδί είναι σε θέση να πάρει μέρος στην πολιτική ζωή της κοινότητας σαν ενήλικος (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 87).

Η επιρροή της οικογένειας ποικίλει από σύστημα σε σύστημα. Ο βαθμός της επιρροής είναι συνάρτηση της δομικής συστάσεως του πολιτικού συστήματος, της πολιτιστικής ομοιογένειας και της οικονομικής αναπτύξεως. Όσο πολυπλοκότερες είναι οι δομές, όσο πληρέστερη η πολιτιστική ομοιογένεια και όσο υψηλότερο το οικονομικό επίπεδο, τόσο είναι πιθανότερο, οι φορείς κοινωνικοποίησης να είναι πολυπληθέστεροι και πιο εξειδικευμένοι.

Σε κοινωνίες αναπτυγμένες, εκπαιδευτικά προγράμματα και θεσμοί, εθελοντικές οργανώσεις, εθνικοί και θρησκευτικοί σύλλογοι, επαγγελματικά σωματεία, μέσα μαζικής επικοινωνίας και κυβερνητικές υπηρεσίες λειτουργούν σαν φορείς κοινωνικοποίησης παράλληλα ή σε συνεργασία με την οικογένεια (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 87).

Οι ποικίλοι αυτοί φορείς, όσο κι αν ελέγχονται από μια κεντρική αρχή, δεν μεταδίδουν τις ίδιες πολιτικές ιδέες, δεν προσανατολίζονται προς μια ορισμένη κατεύθυνση και δεν επιδρούν με τον ίδιο τρόπο πάνω στα μέλη του συστήματος. Τα σύμβολα, τα μηνύματα, οι παραινέσεις και οι αξίες που μεταδίδουν οι κυβερνητικοί φορείς, μπορεί να μη συμβιβάζονται με το πνεύμα που επικρατεί στις διάφορες εθνικές μειονότητες που υπάρχουν σε μια κοινωνία. Τα εργατικά σωματεία ίσως μεταδίδουν διαφορετικές αξίες στα μέλη τους απ' ό,τι η εκκλησία στους πιστούς της, ενώ οι οργανώσεις της μεσαίας τάξης διαφέρουν από τις οργανώσεις της εργατικής κ.λ.π. (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 87).

Υπάρχει επομένως ένα οργανωμένο δίκτυο φορέων κοινωνικοποίησης μέσα στο οποίο αναπτύσσονται διαφόρων ειδών επιρροές με ποικιλία επιπτώσεων στην πολιτική συμπεριφορά των μελών του συστήματος. Σ' ένα τέτοιο περιβάλλον φυσικό είναι η σημασία της οικογένειας να μειώνεται. Αντίθετα, όταν οι εξωοικογενειακοί φορείς αδρανούν, η οικογένεια μονοπωλεί την διάπλαση του πολιτικού εγώ. Η σημασία βέβαια του κάθε φορέα σε σχέση με τους άλλους είναι δύσκολο να προσδιορισθεί ακριβώς, επειδή κυρίως ο ρόλος του διαφέρει από σύστημα σε σύστημα. Και αυτό είναι αυτονόητο. Όλα τα συστήματα δεν διαθέτουν τις ίδιες δομές για την εκτέλεση των θεμελιακών λειτουργιών τους. Αυτό όμως που πρέπει να τύχει ιδιαίτερης προσοχής και που συχνά μας διαφεύγει είναι ότι η σημασία των φορέων διαφέρει όχι μόνο από σύστημα σε σύστημα, αλλά ακόμη κι από τάξη σε τάξη ή από πολιτιστικό υποσύστημα σε πολιτιστικό υποσύστημα, μέσα στην ίδια κοινωνία. (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 87-88)

Μια έρευνα π.χ που έγινε στη Χιλή, έδειξε ότι ο βαθμός επιρροής της οικογένειας σε παιδιά ηλικίας από επτά έως έντεκα χρόνων είναι συνάρτηση της κοινωνικής τους τάξης. Τα αποτελέσματα αυτά ενισχύονται και από μια έρευνα που έγινε στην Αγγλία, σύμφωνα με την οποία, τα παιδιά που προέρχονται από εργατικές οικογένειες παρουσιάζουν μειωμένη πολιτική ενημερότητα απ' ότι οι συνομήλικοί τους της μεσαίας τάξης (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 89-90).

Αλλά και ο χρόνος της "πολιτικής αφύπνισης" των παιδιών διαφέρει επίσης από σύστημα σε σύστημα και οι παρατηρούμενες διαφορές στην περίπτωση αυτή είναι συνάρτηση του πολιτικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο μεγαλώνει το παιδί (έντονα πολιτικού, απλώς πολιτικού και ουδέτερου ή απολιτικού). Επίσης ο βαθμός πολιτικού ενδιαφέροντος των γονιών παίζει αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη πολιτικού ενδιαφέροντος από μέρους των παιδιών. Όταν οι γονείς δεν έχουν ξεκαθαρισμένες πολιτικές προτιμήσεις, όταν αποφεύγουν τις πολιτικές συζητήσεις με τα παιδιά τους, ή όταν αδιαφορούν για την πολιτική, τότε, κατά πάσα πιθανότητα, το ενδιαφέρον των παιδιών για θέματα που ανάγονται στον χώρο της πολιτικής θα είναι μειωμένο ή ανύπαρκτο. Αντίθετα, τα παιδιά που προέρχονται από γονείς που ενδιαφέρονται άμεσα και πραγματικά για

την πολιτική, εκδηλώνουν τις ίδιες έντονες τάσεις που τα ωθούν να εμπλακούν από νωρίς ενεργά στην πολιτική (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 95).

Έχει υποστηριχθεί ότι τα μέλη μιας οικογένειας, "είτε όλα συμμετέχουν, είτε όλα απέχουν". Αλλά δεν θα πρέπει βέβαια να είμαστε απόλυτοι. Άλλοι παράγοντες είναι δυνατόν να παρεισφρήσουν και να επηρεάσουν τη συμπεριφορά προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση. Στο σημείο αυτό θα ήταν σκόπιμο, σε μια κριτική θεώρηση της οικογένειας, να επισημανθεί και πώς αυτή συμβάλλει στην διατήρηση των πολιτικών προτύπων. Υπάρχουν αυτοί που παίρνουν μια λιγότερο αισιόδοξη θέση στην ανάμειξη της οικογένειας στην διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης του ατόμου, όπου, στη διαδικασία αυτή, δεν βλέπουν τίποτε άλλο παρά τη διαίωνιση μιας συγκεκριμένης μορφής πολιτισμού και της κυριαρχίας μιας τάξης πάνω στις άλλες(Τερλεξής Π., 1975, σελ. 95).

"Η οικογένεια", παρατηρεί ο Γερμανός ψυχολόγος Reich, "γίνεται ο αντιπρόσωπος του αστικού κράτους και εκτελεί για το συμφέρον του μια σειρά από λειτουργίες. Η πατριαρχική οικογένεια είναι ο δομικός και ιδεολογικός τόπος αναπαραγωγής όλων των κοινωνικών καθεστώτων που στηρίζονται στην αρχή της εξουσίας... διαμορφώνει τον υποτακτικό στην εξουσία και φοβισμένο στη ζωή, και με αυτόν τον τρόπο δημιουργεί διαρκώς τη δυνατότητα να εξουσιάζονται οι μάζες από μια χούφτα κατόχων της δύναμης" (Dietrich Haenich, 1973, σελ. 23).

Σε κάθε κοινωνία στην οποία οι δευτερογενείς σχέσεις δεν είναι διαδεδομένες, η οικογένεια αποτελεί το "χωνευτήρι", από το οποίο πρέπει να περάσει κάθε μέλος της κοινωνίας από την πρώτη του αναπνοή. Τις απόψεις αυτές φαίνεται να συμμερίζεται και ο Claessens, που κι αυτός με τη σειρά του υποστηρίζει ότι "η "εκπαίδευση" που συντελείται μέσα στην οικογένεια αποβλέπει αποκλειστικά και μόνο στη διατήρηση του υπάρχοντος καθεστώτος. Η οικογένεια στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, στη μεταβίβαση κοινωνικά επιθυμητών τρόπων συμπεριφοράς είναι αντιπρόσωπος της κοινωνίας, δηλαδή δε δίνει στο παιδί μόνο τη δυνατότητα να πάρει τρόπους συμπεριφοράς, αλλά επιμένει επιτακτικά σ' αυτή την ανάληψη". Αναγνωρίζει βέβαια ότι λόγω της μεγάλης "αποτυπωτικής της δυνάμεως" η οικογένεια θα πρέπει να

θεωρείται το καλύτερο μέσο μετάδοσης αξιών και κανόνων συμπεριφοράς. Εντούτοις, δεν παραλείπει να παρατηρήσει ότι ακριβώς γι' αυτό το λόγο είναι πολύ εύκολο να γίνει κατάχρηση του θεσμού. Τη βασική οικογένεια μπορεί να τη θέσει κάτω από τον έλεγχό της και το φασιστικό και το αυταρχικό - γραφειοκρατικό καθεστώς (Τερλεξής Π., Αθήνα 1975, σελ. 67).

Μια βαθιά ιεραρχημένη, αυταρχική οικογένεια στην οποία κυριαρχεί η καταπιεστική, η υπερπροστατευτική μορφή του πατέρα, θα οδηγήσει πιθανότατα στην υιοθέτηση από μέρους του παιδιού αυταρχικής (εξουσιαστικής ή υποτακτικής) συμπεριφοράς προς το άλλο φύλο και προς το Θεό. Θα οδηγήσει στην ανάπτυξη πολιτικής σκέψης και στην υιοθέτηση κοινωνικού προσανατολισμού που δεν θα αφήνει καθόλου περιθώρια για τίποτε άλλο παρά μόνο για απελπισμένη προσκόλληση προς ό,τι παρουσιάζεται ισχυρό, παντοδύναμο, πρώτο. Θα αναπτυχθεί αποστροφή και καταπιεστική διάθεση προς ό,τι θεωρείται αδύνατο, κατώτερο, τελευταίο. Αδιαλλαξία, μονομέρεια, δογματισμός, υποταγή, μισαλλοδοξία, αποτελούν ιδιότητες και χαρακτηριστικά της ίδιας προσωπικότητας. "Η κοινωνία μας", συμπεραίνει ο Neil, "είναι άρρωστη και δυστυχημένη και είμαι της γνώμης πως, η ρίζα αυτού του κακού είναι η ανελεύθερη οικογένεια... Η ανθρωπότητα, θα μπορούσε να θεραπευθεί από τις αρρώστιες της, αν ήταν δυνατόν να απαλλαγεί από την υποχρεωτική οικογένεια, το πειθαρχικό σχολείο και τις αντιζωικές θρησκείες". (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 68-69)

Α.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ - ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΩΝ

"Επειδή η κοινωνία μας δεν μπορεί να σταθεί χωρίς εξουσία, εξ' αιτίας της ταξικής της δομής και η πλειοψηφία των ανθρώπων πρέπει να υποτάσσεται στην εξουσία, δίνεται στους εξουσιαζόμενους χώρος άσκησης εξουσίας από την πλευρά τους. Επειδή κάτω από τις σημερινές συνθήκες οι άνδρες είναι που κατά κύριο λόγο κατέχουν τις πολυάριθμες, αυταρχικές, ενδιάμεσες θέσεις στην οικονομική και στην κρατική ιεραρχία της εξουσίας, αυτόν τον χώρο της εξουσίας τον παίρνει ο άνδρας.

Στην οικογένεια αντικείμενα της εξουσίας του είναι η γυναίκα και τα παιδιά" (Dietrich Haensch, Αθήνα 1973, σελ.57).

Πρέπει να σημειωθεί ότι γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στον πολιτικό ρόλο του πατέρα, επειδή α) ο ρόλος του στις σημερινές συνθήκες ζωής είναι περισσότερο έκδηλος από εκείνον της μητέρας, στις περισσότερες περιπτώσεις τουλάχιστον και β) στις περισσότερες κοινωνίες η παράσταση του ηγέτη είναι περισσότερο συνδεδεμένη με τον άνδρα.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο ρόλος της οικογένειας στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης αρχίζει με τη μεταβίβαση του βασικού εξουσιαστικού προτύπου. Αυτό το πρότυπο εξουσίας, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το παιδί το αντικρίζει στο πρόσωπο του πατέρα. "Το διευθυντικό αυτό πρότυπο διαμορφώνεται και αναπτύσσεται στον εσωτερικό κόσμο του παιδιού, με τα διάφορα "όχι" με τα οποία οι γονείς, και κυρίως ο πατέρας, απαντούν στις ερωτήσεις - προκλήσεις του παιδιού και θέτουν έτσι το παιδί σε επαφή με την πρώτη άτυπη εξουσιαστική δομή" (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 103).

Αποτελεί ο πατέρας για το παιδί το πρώτο εξουσιαστικό υπόδειγμα. Είναι κρίσιμος ο ρόλος του στο στάδιο της πρώιμης πολιτικής κοινωνικοποίησης, όπου το παιδί χρησιμοποιεί το πατρικό είδωλο για να κατανοήσει την πολιτική εξουσία και να ταυτισθεί με τους φορείς της όταν ενηλικιωθεί (Πτυχιακή του Σοφοκλέους Γ., Πάτρα 1988, σελ. 27).

Οι επιπτώσεις της πατρικής εξουσίας στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς του παιδιού διαφέρουν τόσο από κοινωνία σε κοινωνία, όσο και από οικογένεια σε οικογένεια. Είναι ανάλογες του τρόπου που η εξουσία αυτή διοχετεύεται στα μέλη της οικογένειας. Τα μέλη μιας καταπιεστικής οικογένειας, όπου όλες οι αποφάσεις παίρνονται από τον πατέρα, θα αναπτύξουν αργότερα αυταρχική πολιτική συμπεριφορά, επιδεικνύοντας σεβασμό στην αυστηρά ιεραρχημένη κοινωνία και απόλυτη υπακοή σε ό,τι θεωρείται δυνατό και αυθεντικό. "Η αυστηρή οικογενειακή πειθαρχία" παρατηρεί ο παιδαγωγός Neil, "αποσκοπεί σε έναν ευνουχισμό, στην πλατιά βέβαια έννοιά του. Στον ευνουχισμό αυτής της ίδιας της ζωής. Κανένα από τα υπάκουα παιδιά δεν θα μπορέσει ποτέ να γίνει ένας ελεύθερος άνθρωπος" (Τερλεξής Π. Αθήνα 1975, σελ. 104).

Πράγματι η αυταρχική ή η υπερπροστατευτική συμπεριφορά της οικογένειας, μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα την υιοθέτηση υποτακτικής συμπεριφοράς κι απάθειας, από τα μέλη της, στις κοινωνικές σχέσεις κι εκδηλώσεις τους. Ενώ σε μια λιγότερο καταπιεστική οικογένεια, όπου δίνονται περιθώρια για πρωτοβουλίες, δημοκρατικό διάλογο και συνεργασία, το παιδί μαθαίνει ότι ο δυνατός δεν είναι απαραίτητο να επιβάλλει πάντα τη γνώμη του. Κι ακόμη ότι η δύναμη και η εξουσία είναι δυνατό να καμφθούν και δεν είναι στοιχεία που πρέπει να φοβάται. Βλέπει πώς μέσα στην οικογένειά του η εξουσία είναι διάχυτη, ανάμεσα στον πατέρα, στη μητέρα και στον εαυτό του (Τερλεξής Π. Αθήνα 1975, σελ. 105).

Η περίπτωση απουσίας πατρικού προτύπου από την οικογένεια, έχει σημαντικές συνέπειες στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης. Παιδιά που για οποιονδήποτε λόγο δεν έχουν τον πατέρα τους, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να δείξουν μειωμένο ενδιαφέρον για τα πολιτικά. Ο πατέρας παίζει τον ρόλο του "φορέα" και του αντιπροσώπου της κρατικής εξουσίας μέσα στην οικογένεια, σε πολλές κοινωνίες. Η χρήση της εξουσίας αυτής θα ευνοήσει ή όχι την παθητική ή δουλοπρεπή και δημοκρατική στάση που θα υιοθετήσουν τα μέλη της σαν αυριανοί πολίτες (Πτυχιακή του Σοφοκλέους Γ. Πάτρα 1988, σελ.29).

Β. ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

"Πνευματική προοπτική και ο ρυθμός ζωής, που αντιπροσωπεύεται μέσα στο σχολείο -από το δάσκαλο, το βιβλίο και το πρόγραμμα- συνοψίζουν την πείρα και τις επιδιώξεις της γενιάς που έχει από πριν ωριμάσει και τώρα κρατεί στα χέρια της το σήμερα με όλες τις απολαβές και τις ευθύνες του" Ε.Παπανούτσος, Αθήνα 1971, σελ.152).

Ο τρόπος με τον οποίο πολιτικές γνώσεις, πεποιθήσεις και ιδέες μεταβιβάζονται κατά τα χρόνια της τυπικής εκπαίδευσης στο χώρο του σχολείου, είναι μια από τις περισσότερο συζητούμενες και λιγότερο γνωστές φάσεις της διαδικασίας της πολιτικής κοινωνικοποίησης. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση των δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων. Στα συστήματα αυτά η πολυμορφία των φορέων κοινωνικοποίησης και ο ελαστικός κρατικός έλεγχος που ασκείται πάνω τους θέτει σε δεύτερη μοίρα το ρόλο του σχολείου. Το αντίθετο συμβαίνει στην περίπτωση των ολοκληρωτικών ή λιγότερο δημοκρατικών συστημάτων. Σ' αυτά τα συστήματα η πολιτική κοινωνικοποίηση δεν έχει τη μορφή απλής ενημέρωσης, αλλά αποσκοπεί στη διαφώτιση των νεαρών ατόμων σχετικά με τις αξίες του πολιτεύματος, του κόμματος ή της ηγεσίας που κυβερνά. Για τις περισσότερο δημοκρατικές κοινωνίες όμως, είναι πολύ λιγότερα πράγματα γνωστά. Στις κοινωνίες αυτές το κράτος δεν είναι ο μοναδικός φορέας πολιτικών γνώσεων. Σε μια ανοιχτή κοινωνία, το παιδί δέχεται ένα πλήθος επιρροών, κι αυτό προϋποθέτει μια σύνθετη και περίπλοκη διαδικασία. (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 136)

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετασθούν οι βασικοί τρόποι με τους οποίους το σχολείο επιδρά στη διαμόρφωση του πολιτικού χαρακτήρα του παιδιού. Το σχολείο επιδρά στη διάπλαση του πολιτικού χαρακτήρα με δύο τρόπους: με ένα άμεσο και ένα έμμεσο. Με τον άμεσο τρόπο μεταδίδονται συγκεκριμένες πολιτικές ιδέες και αξίες που βοηθούν το νεαρό άτομο να ταυτιστεί με ορισμένα σύμβολα, καταστάσεις και διαδικασίες. Ο έμμεσος τρόπος έχει σχέση με το κλίμα της υποταγής (ή της ελευθερίας) και του ανταγωνισμού που διαμορφώνεται από το σχολικό περιβάλλον. Το

σχολείο επιδρά άμεσα στον πολιτικό προσανατολισμό του παιδιού δια μέσου:

- α) των προγραμμάτων διδακτέας ύλης,
- β) των διαφόρων τελετουργικών διαδικασιών, και,
- γ) των δασκάλων σαν βασικών φορέων πολιτικών γνώσεων και προτύπων συμπεριφοράς.

Πρόγραμμα, τελετουργικότητα και δάσκαλος συνθέτουν ένα οργανωμένο σύστημα επηρεασμού. Σε κάθε συγκεκριμένη κοινωνία διαμορφώνεται ανάλογα με τις υπάρχουσες ανάγκες και τις υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας, ένα σύστημα ιδεών και απόψεων (βασικά ιδεολογικού χαρακτήρα), τοποθετήσεων και θέσεων που επιβάλλονται ή υποβάλλονται στο άτομο - κυρίως μέσω των διαδικασιών προσαρμογής- υπό την έννοια ότι προδιαγράφουν τον κοινωνικά αναμενόμενο από τον καθένα ρόλο. (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 137)

Β.1. ΑΜΕΣΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

α. Η κατάρτιση των προγραμμάτων διδακτέας ύλης

Ο έλεγχος των προγραμμάτων της διδακτέας ύλης από το κράτος θεωρείται από τις πιο αποτελεσματικές μεθόδους επηρεασμού της διαδικασίας της πολιτικής κοινωνικοποίησης. Πολλές από τις βασικές αξίες της κοινότητας θα πρέπει να διδαχθούν και να γίνουν κτήμα των μικρών μαθητών, και αυτό πετυχαίνεται κυρίως με την επιλογή του υλικού με το οποίο θα έρθουν σε επαφή τα παιδιά, κυρίως του δημοτικού και του γυμνασίου. Βέβαια σε μια τέτοια περίπτωση, σε όλη τη διδακτέα ύλη όλων των επιπέδων της εκπαίδευσης, είναι διάχυτοι οι εθνικοί σκοποί και οι εθνικιστικές ιδέες. Εδώ ελλοχεύει όμως ο κίνδυνος της προπαγάνδας. Παρουσιάζεται μάλιστα το φαινόμενο, εκπαιδευτικοί και μελετητές της εκπαιδευτικής πολιτικής να ταυτίζουν τον "προσηλυτισμό" ή την "κατήχηση" με την εκπαίδευση και την διαπαιδαγώγηση. Αυτό συμβαίνει γιατί δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στα κηρύγματα προπαγάνδας αφ' ενός και την πολιτική μάθηση και τη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση αφ' ετέρου (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 142).

Όταν γίνεται λόγος για πολιτική προπαγάνδα ή προσηλυτισμό, εννοούμε τη μονομερή διαπαιδαγώγηση που αποβλέπει στην εδραίωση μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας, ενός συστήματος αξιών που αποσκοπεί στη δικαιολογία του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος. Η διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης παίρνει τότε τη μορφή κατήχησης που αποβλέπει στην ανάπτυξη φιλικών αισθημάτων προς την κυβέρνηση ή το καθεστώς και τα σύμβολα που το εκφράζουν (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 140).

Αντίθετα, όταν αναφερόμαστε στην πολιτική μάθηση, εννοούμε την ενημέρωση σχετικά με μερικές γενικά παραδεδεγμένες πολιτικές αρχές και αξίες, τη σημασία των οποίων το κάθε νεαρό άτομο θα αποδεχθεί, αφού του δοθεί η ευκαιρία να κάνει μόνο του τις ανάλογες αξιολογήσεις, με τρόπο τέτοιο ώστε, όταν ενηλικιωθεί να αναλάβει την υπεράσπισή τους όχι γιατί του επεβλήθησαν, αλλά γιατί πίστεψε ελεύθερα σε αυτές.

Ο Γερμανός ψυχολόγος Reich διδάσκει ότι: "κάθε κοινωνικό σύστημα μεταχειρίζεται συνειδητά ή ασυνείδητα τον επηρεασμό των παιδιών, σύμφωνα με τα συμφέροντά του, για να εδραιωθεί στη δομή των ανθρώπων" (Dietrich Haensch, Αθήνα 1973, σελ. 26).

Ελάχιστα ένα εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να λειτουργήσει προς την κατεύθυνση της κοινωνικής αλλαγής, όταν όλες οι άλλες πολιτικές και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες είναι αρνητικές. Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί, όταν υπάρχει μια ευρύτερη πολιτική αλλαγή στην κυβέρνηση, η οποία στη συνέχεια θα χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό σύστημα για να σταθεροποιηθεί στην εξουσία. Οι διαφορές που υπάρχουν στα διάφορα εκπαιδευτικά συστήματα, ως προς τους ιδεολογικούς στόχους που επιδιώκουν, είναι διαφορές που αντανακλούν την ίδια τη δομή της κοινωνίας που υπηρετούν. Οι διαφορές που παρατηρούνται είναι διαφορές βαθμού ή τακτικής. Γενικά, επικρατεί η γνώμη ότι το σχολείο έχει πετύχει στο στόχο του, όταν κατορθώσει να "παράγει" "καλούς" και "υπεύθυνους" πολίτες, πολίτες που λίγο πολύ διακατέχονται από ηθική συνείδηση, από αισθήματα σεβασμού προς το έθνος και από κατανόηση των ευθυνών που έχουν κληρονομήσει από τις προηγούμενες γενεές, καθώς και ευθυνών διατήρησης των αρετών της φυλής (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 142).

Μια τέτοια τάση όμως μπορεί να αποβεί επικίνδυνη και μοιραία για την ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών, καθώς και για τους στόχους του εκπαιδευτικού συστήματος. Σύμφωνα με τον Παπαδάτο Π. "...αν σταθεί εκεί, υπάρχει κίνδυνος να αναπτυχθεί μια καινούργια μορφή αποκλειστικότητας, σε ευρύτερο πεδίο, αλλά το ίδιο επικίνδυνη για τη δημιουργία υπεροψίας, συμπλέγματος ανωτερότητας, δυσμενών διακρίσεων, νέου εθνικιστικού φανατισμού..." (Μάιος 1965, τευχος 26, σελ. 46).

Όταν στα προγράμματα διδακτέας ύλης, τονίζονται υπερβολικά τα πλεονεκτήματα του συστήματος ή τα χαρίσματα και οι ικανότητες της πολιτικής ηγεσίας, μπορεί να προκύψουν άσχημες συνέπειες. Δημιουργούνται συνήθως σοβαρές ψυχολογικές επιπλοκές στο παιδί που μεγαλώνει για να ανακαλύψει π.χ. ότι η "δημοκρατία" και το "σλόγκαν" "δικαιοσύνη για όλους", αναφέρεται σε ένα καθεστώς που ευνοεί μερίδα

μόνο των πολιτών. Ακόμη, ότι οι πολιτικοί κινούνται από προσωπικά συμφέροντα και ότι η αρχή "όλοι είναι ίσοι ενώπιον των νόμων", δεν συμπεριλαμβάνει εκείνους που ανήκουν σε ορισμένες μειονότητες ή στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 143).

Τα εγχειρίδια της πολιτικής αγωγής που σπάνια γράφονται με σκοπό να αναπτύξουν την κρίση του μαθητή και που συγχέουν το "πρέπει" με το "είναι", έχουν σαν αποτέλεσμα, όταν το παιδί έρθει σε επαφή με την πραγματικότητα, να αντιληφθεί ότι έχει εξαπατηθεί, με αποτέλεσμα να νιώσει αδιαφορία ή μίσος για το "σύστημα". Σε άλλες περιπτώσεις, τα εγχειρίδια πολιτικής αγωγής που κατά καιρούς κυκλοφορούν στα ελληνικά γυμνάσια, είναι γραμμένα με τόση προχειρότητα και αφέλεια που υποτιμούν την νοημοσύνη του παιδιού και φέρνουν το αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό που επιδιώκουν (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 143).

Σοβαρά γεγονότα που έχουν διαιρέσει το έθνος κι αποτελούν πηγή μόνιμου διχασμού παραλείπονται ή εξετάζονται ελλιπώς και δημιουργούν χιλιάδες ερωτηματικά. Κρίσιμες περίοδοι της πολιτικής μας ιστορίας παραμένουν σκοτεινές. Την απάντηση σε αυτά τα ερωτηματικά ψάχνουν να βρουν οι μαθητές έξω από το σχολείο, σε ένα περιβάλλον που δεν εξασφαλίζει την ήρεμη συζήτηση με την καθοδήγηση κάποιου επαγγελματία εκπαιδευτικού. Η πολιτική διαφώτιση γίνεται τότε από κοινωνικά ανεύθυνους κι ιστορικά απληροφόρητους φορείς και το παιδί φτάνει στην ενηλικίωση χωρίς να έχει γνωρίσει μια πιο αντικειμενική θεώρηση των γεγονότων που δημιουργούν ιστορία και μορφοποιούν την πολιτική κουλτούρα του τόπου του (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 144).

Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η αδυναμία του συστήματος να εμπνεύσει στα νεαρά μέλη του πίστη και αφοσίωση στους σκοπούς και τις αξίες της πολιτικής ηγεσίας. Η κατάφωρη προπαγάνδα, η επανάληψη, ο δογματισμός κουράζουν. Το παιδί που θα αντιληφθεί, κι αυτό θα γίνει αργά ή γρήγορα, ότι υπάρχει διάσταση ανάμεσα σε αυτό που διδάσκεται στο σχολείο αφ' ενός και σε αυτά που μαθαίνει από άλλους φορείς ή συμπεραίνει από την άμεση και προσωπική επαφή με τα πολιτικά αντικείμενα εφ' ετέρου, είναι πολύ πιθανό να αντιδράσει κατά τρόπο αρνητικό προς τα επικρατούντα πολιτικά σχήματα.

Όστόσο, ένα επιμελημένο, ορθά οργανωμένο και δημοκρατικά εφαρμοζόμενο πρόγραμμα πολιτικής εκπαίδευσης, μπορεί να οξύνει το πολιτικό αισθητήριο και να πολλαπλασιάσει τις πολιτικές γνώσεις των μαθητών με αποτέλεσμα να αυξήσει την ικανότητα και την αυτοπεποίθησή τους για αποφασιστικότερη συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες. Ακόμα πρέπει να σημειωθεί ότι ο παράγοντας της τυπικής πολιτικής εκπαίδευσης παίρνει όλο και μεγαλύτερη σημασία, εφ' όσον σήμερα ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού έρχεται σε επαφή με ιδρύματα που ελέγχονται από το κράτος για όλο και μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στη ζωή του ανθρώπου (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 144-145).

β. Το τελετουργικό μέρος της διδασκαλίας

"Η πολιτική συμπεριφορά των νέων διαμορφώνεται κυρίως μέσα στους χώρους της εκπαίδευσης όπου από "τελετουργικές" πρακτικές, μεταβιβάζονται στους νέους ιδέες και απόψεις που δίπλα στην επιστημονική τους εγκυρότητα, έχουν και μια ιδεολογική επικάλυψη" (Τσαρδάκης Δ., Αθήνα 1987, σελ. 166).

Ένας ακόμη παράγοντας που επιδρά σε σημαντικό βαθμό στον πολιτικό προσανατολισμό των παιδιών της σχολικής ηλικίας, είναι οι τελετουργικές πρακτικές που μπορεί κανείς να συναντήσει-άλλοτε σε μεγαλύτερο και άλλοτε σε μικρότερο βαθμό- σε όλα τα σχολεία. Ο πολιτειολόγος Τερλεξής Π. αναφέρει ότι "...σκοπός των διαδικασιών αυτών είναι η σκόπιμη μεταλαμπάδευση της ιδεολογίας του πολιτικού συστήματος στο παιδί" (Αθήνα 1975, σελ. 149).

Ανάμεσα στις πιο εμφανείς και αποτελεσματικές τελετουργικές διαδικασίες θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την έπαρση της σημαίας, την ομαδική εκτέλεση πατριωτικών και θρησκευτικών ύμνων, την κατάθεση στεφάνων στα μνημεία ηρώων, τις παρελάσεις και τις τελετές με την ευκαιρία επετείων και εθνικών γεγονότων, την ανάρτηση εικόνων ηρώων, πατριωτικών συμβόλων και περικοπών ρητών και αποφθεγμάτων μεγάλων μορφών του έθνους (Τερλεξής Π. Αθήνα 1975, σελ. 149).

Ο συλλογικός χαρακτήρας των τελετουργικών εκδηλώσεων τονώνει το αίσθημα της ταύτισης του παιδιού με την ομάδα, για την οποία κάθε μέλος της νοιώθει ιδιαίτερη υπερηφάνεια. Τα πατριωτικά αισθήματα ενδυναμώνονται με την συμμετοχή του μαθητή σε αυτές τις εκδηλώσεις. Τονώνουν τους συναισθηματικούς δεσμούς με τα σύμβολα. Όλα αυτά, μαζί με τις " φράσεις " που ακούγονται και τις χειρονομίες ή κινήσεις που εκτελούνται, κατά τη διάρκεια των τελετών, ενισχύουν τα αισθήματα εξάρτησης από το κράτος, το καθεστώς ή την κυβέρνηση (Τερλεξής Π. Αθήνα 1975, σελ. 149).

Όπως και ο Μεταξάς Α. αναφέρει, (1980, σελ 100) " τέτοιου είδους εκδηλώσεις αποτελούν κοινωνικοποιητικούς μηχανισμούς, εξαιρετικής αποτελεσματικότητας". Κι αυτό σύμφωνα με τον ίδιο, γιατί υπακούουν σε

τρεις βασικές αρχές της ομαδικής δυναμικής (group dynamics) (Αθήνα 1980, σελ. 100).

α) στην αρχή του συνεργατικού αισθήματος (we- feeling).

β) στην αρχή της συγκλονιστικής συγκίνησης και

γ) στην αρχή της ψυχαγωγίας.

- Η πρώτη αρχή εξασφαλίζεται με το ότι όλα τα παιδιά στο σχολείο ενεργούν μέσα από ομάδες. Έτσι η κοινή συμμετοχή δημιουργεί και μια ψυχολογία "προσαποδοχής" των κοινών τους εκδηλώσεων.

- Η δεύτερη αρχή, της συγκλονιστικής συγκίνησης, δημιουργείται επειδή στις εκδηλώσεις αυτές υπάρχει "συγκινησιακή ατμόσφαιρα". Γίνονται δραματικές αναπαραστάσεις όπου οι μαθητές συμμετέχουν προσωπικά.

- Η αρχή της ψυχαγωγίας είναι συνδυασμένη με τις δύο προηγούμενες. Εορτασμός κι εκδήλωση για τον μαθητή σημαίνει διακοπή μαθημάτων. Για τον λόγο αυτό, οι εκδηλώσεις γίνονται ευνοϊκά αποδεκτές από τους μαθητές, γιατί τους βγάζουν από την καθημερινή μονοτονία (Μεταξάς Α. Αθήνα 1980, σελ. 100).

Οι τελετουργικές διαδικασίες στο σχολείο είναι πολιτικοκοινωνικοποιητικός παράγοντας, που συναντά κανείς σε όλες τις κοινωνίες, πολύ πιο συχνά δε στις λιγότερο αναπτυγμένες. Είναι σημαντική η σημασία τους όμως για την διαμόρφωση του "ασχημάτιστου", σχεδόν, πολιτικά χαρακτήρα του μαθητή, και για την διατήρηση ή την τόνωση της εθνικής πολιτικής κουλτούρας μιας χώρας (Μεταξάς Α., Αθήνα 1980, σελ. 100-101).

γ. Η προσωπικότητα του δασκάλου

"Ο δάσκαλος επιδρά πάνω στο παιδί ως ένας ώριμος άνθρωπος, μια σχηματισμένη προσωπικότητα με κατασταλαγμένες πεποιθήσεις και έναν ιδιαίτερο, δικό του ρυθμό." (Παπανούτσος Ε., Αθήνα 1971, σελ. 152).

Ένας άλλος παράγοντας με τον οποίο το εκπαιδευτικό σύστημα και μέσα από αυτό το πολιτικό, επηρεάζει την πολιτική συμπεριφορά του παιδιού, είναι κι η προσωπικότητα του δασκάλου. Η αποφασιστική σημασία του παράγοντα αυτού οφείλεται στο γεγονός ότι, ενώ ο πατέρας αποτελεί για το παιδί την πρώτη μορφή εξουσίας στο οικογενειακό περιβάλλον, ο δάσκαλος αποτελεί την πιο αντιπροσωπευτική μορφή εξουσίας στο εξωοικογενειακό περιβάλλον. Από την πρώτη του επαφή με το σχολείο, το παιδί αντιλαμβάνεται ένα διαφορετικό είδος εξουσίας από αυτό που είχε συνηθίσει. Όταν αντιδρούσε στην πατρική εξουσία, δεν μπορούσε να διακρίνει τον ρόλο από τον κάτοχο του ρόλου. Ο διαχωρισμός αρχίζει με την επαφή του με την εξουσία του δασκάλου. Ο κάθε δάσκαλος που εμφανίζεται στην τάξη απαιτεί από τους μαθητές σεβασμό κι υπακοή. Ο μαθητής με τον καιρό μαθαίνει να υπακούει σε όλους τους δασκάλους, γιατί κατέχουν την "έδρα" (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 151).

Ο πατέρας είναι ένα πρότυπο εξουσίας μέσα στο οποίο το πρόσωπο υπερισχύει της θέσης, ενώ ο δάσκαλος είναι ένα εξουσιαστικό μοντέλο μέσα στο οποίο η θέση υπερισχύει καθαρά του προσώπου που την κατέχει. Έτσι το παιδί αφομοιώνει την ιδέα του "θεσμού" (Μεταξάς Α. 1985, σελ. 82).

Στα απόλυτα αυταρχικά καθεστώτα, ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι αυστηρά καθορισμένος. Ο έλεγχος πάνω στο σύστημα της εκπαίδευσης απόλυτος και γενικός. Στην περίπτωση των δημοκρατικών όμως καθεστώτων ο ρόλος του εκπαιδευτικού δεν θεωρείται δεδομένος. Στη δεύτερη περίπτωση, οι γνώμες δίστανται. Αφ' ενός είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι ο δάσκαλος πρέπει να αποφεύγει κάθε πολιτική συζήτηση μέσα στην τάξη, να μην εκφράζει την κομματική του τοποθέτηση και να μην προπαγανδίζει υπέρ της ιδεολογίας που πιστεύει. Αφ' ετέρου είναι εκείνοι που πιστεύουν πως ο δάσκαλός επιβάλλεται να διδάξει ορισμένες

πολιτικές αξίες όπως: "δημοκρατία", "βασικές ανθρώπινες ελευθερίες" και "ανθρώπινα δικαιώματα", "ισονομία", "ανεξιθρησκία" κ.α. (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 153).

Και οι δυο αυτές απόψεις μπορούν να αιτιολογηθούν. Κανένα σύστημα αξιών δεν πρόκειται να διατηρηθεί αν επιτρέψει στους εκπαιδευτικούς, ελεύθερα να προπαγανδίζουν και να μεταδίδουν προσωπικές τους απόψεις. Με τον ίδιο τρόπο δεν θα πρέπει το εκπαιδευτικό σύστημα να χρησιμοποιηθεί για τη διατήρηση προτύπων κι αξιών που διαιωνίζουν το status quo. Ο ρόλος του δασκάλου θα πρέπει να είναι πολιτικός για ορισμένα θέματα και "απολιτικός" για άλλα, ούτως ώστε να επιτευχθεί μια ισορροπία μεταξύ πολιτικών χαρακτήρων που θα αντανakλούν τα σύγχρονα ιδεολογικά ρεύματα και της πολιτικής συνέχειας και σταθερότητας του πολιτικού συστήματος. Η επίδραση όμως του δασκάλου δεν περιορίζεται μόνο στο άμεσο ή έμμεσο τρόπο διδασχής θεμάτων πολιτικής φύσεως. Υπάρχουν πολλοί άλλοι τρόποι με τους οποίους επιδρά πάνω στον ασχημάτιστο ακόμη διανοητικά και εύθραυστο συναισθηματικό κόσμο του παιδιού που καμιά εγκύκλιος υπουργείου δεν μπορεί να προβλέψει ή να ελέγξει (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 154).

Ο αυθορμητισμός και η ελευθερία ή ο καταναγκασμός και η τρομοκρατία που τυχόν θα επικρατήσουν μέσα στην τάξη, εξαρτάται κυρίως από την προσωπικότητα και το χαρακτήρα του δασκάλου. Η αυστηρή τήρηση των κανονισμών του σχολείου καθώς και η επιβολή αυστηρών ποινών στους μη υπάκουους μαθητές, η τυπικότητα, η αποστασιοποίηση του δασκάλου - ως ιθύνοντα - από τους μαθητές του, όλα αυτά είναι σίγουρα στοιχεία που πηγάζουν από την προσωπικότητα του εκπαιδευτικού και μπορούν να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό τους μαθητές στη συμπεριφορά τους, βάζοντας τις βάσεις για τη δημιουργία αυταρχικών, κοινωνικά και πολιτικά, αυριανών πολιτών (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 155).

Αντίθετα, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή των μαθητών, υποκινώντας τους να υποβάλλουν ερωτήσεις, να κριτικάρουν και να εκφράζονται ελεύθερα για το κάθε τι, μη εμφανιζόμενος σαν κάτοχος ανεξέλεγκτης εξουσίας, συμβάλλει έτσι στη δημιουργία ελεύθερης και δημοκρατικής προσωπικότητας (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 155).

Από όλα τα παραπάνω εξάγεται σαν συμπέρασμα ότι ο χαρακτήρας του δασκάλου, η στάση του απέναντι στους μαθητές του, η εκπαίδευσή του, η άμεση εξάρτησή του από την κρατική αρχή, είναι παράγοντες που εκούσια ή ακούσια επηρεάζουν στη διαμόρφωση της πολιτικής ιδεολογίας του μαθητή (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 156).

B2. ΕΜΜΕΣΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ

α. Αίσθημα υποταγής

Η ιδεολογία που παράγει το σχολείο, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια ουσιαστική μορφή της κυρίαρχης αστικής ιδεολογίας που παριστάνει το σχολείο σαν ουδέτερο έδαφος, χωρίς επίσημη ιδεολογία (αφού είναι λαϊκό), μέσα στο οποίο σεβάσμοι διδάσκαλοι της "συνείδησης" και της ελευθερίας" των παιδιών που τους εμπιστεύεται η κοινωνία κι οι γονείς τους (ελεύθεροι κι αυτοί, δηλαδή ιδιοκτήτες των παιδιών τους), τα μούν στην ελευθερία, στην ηθικότητα, την υπευθυνότητα των ώριμων ανθρώπων, με το παράδειγμά τους, με τις γνώσεις τους, με τα βιβλία και τις "απελευθερωτικές" αρετές τους (Βέλτσος Γ., Αθήνα 1977, σελ. 146-147).

Το παιδί από τις πρώτες μέρες εισόδου του στο σχολείο, διδάσκεται τη συμπεριφορά που θα το ενσωματώσει στο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον που θα ζήσει σαν ενήλικος. Τα παιδιά διδάσκονται και δέχονται την πειθαρχία που επιβάλλει το σχολείο, να κάθονται ήσυχα και ακίνητα για ώρα, δεν ενθαρρύνονται να εκδηλώνουν την προσωπικότητά τους. Αντίθετα, μαθαίνουν να την κρατούν υπό έλεγχο (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 156)

Σ' ένα άρθρο του στην εφημερίδα " Το Βήμα", με τίτλο ο "Καταναγκασμός", γράφει ο Νάσιουτζικ : "η δραματική πλευρά του βιομηχανικού πολιτισμού μας, βρίσκεται στο γεγονός ότι εξυψώνει τον καταναγκασμό στο επίπεδο μιας αξίας ηθικής και ότι προετοιμάζει τα άτομα από την παιδική τους ηλικία να δεχθούν "ελεύθερα" τον καταναγκασμό δια μέσου της διαδικασίας της μόρφωσης (29 Ιανουαρίου 1973, Το Βήμα).

Γι' αυτό το πλαστό, το γυμνασμένο, το πειθαρχικό, το καταπιεστικό, το ανελεύθερο παιδί, παρατηρεί ο παιδαγωγός Neil, το βρίσκει κανείς σ' όλο τον κόσμο. Κάθεται σ' ένα άβολο θρανίο μέσα σ' ένα άβολο σχολείο (Π.Τερλεξής, 1975, σελ.131).

Και συμπληρώνει ο Τερζάκης: "η παιδεία μας είναι ένα σύστημα από βουβές καταπιεστικές πράξεις, που ισοπέδωσαν συμβατικά τα ξεσπάσματα του δαιμονίου" (6 Ιουνίου 1973, Το Βήμα).

Προφασιζόμενοι τότε την "εθνική ολοκλήρωση" και τότε την "ευδαιμονία της ανθρωπότητας" αναθέτουμε στο σχολείο την αποστολή της μετατροπής της ενδόμυχης τάσης του παιδιού για ελευθερία σε υποταγή. Στον αυθορμητισμό του παιδιού για αυτονομία και μοναδικότητα, βλέπουμε μόνο ενδόμυχη εχθρότητα και τάση για καταστροφή (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 157).

Σε τέτοιες παιδαγωγικές ιδέες στηριγμένο το εκπαιδευτικό σύστημα είναι επόμενο να μην ελευθερώνει, αλλά να υποτάσσει. Οι μαθητές διαβιούν κάτω από " συνθήκες πειθαρχείου". Το έργο τους είναι να ακούν, να μαθαίνουν και να συμπεριφέρονται έτσι, ώστε να μην παρεμβάλλονται στην " διδασκαλία". Οι επιπτώσεις όμως αυτού του ψυχολογικού καταναγκασμού στην συμπεριφορά τους είναι τραγικές." Ένα ανελεύθερο παιδί" παρατηρεί και πάλι ο Neil," είναι πειθήνιο, υπακούει κατά λέξη σ'αυτό που θεωρεί αυθεντία, φοβάται την κριτική κι επιθυμεί να είναι τυπικό, συμβιβαστικό και" φυσιολογικό". Αποδέχεται ό,τι του διδάσκουν, σχεδόν χωρίς αντίρρηση. Κανένα όμως από τα υπάκουα παιδιά, δεν θα μπορέσει ποτέ να γίνει ένας ελεύθερος άνθρωπος" (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 157).

β. Αίσθημα ανταγωνισμού.

Πολύ νωρίς το παιδί θα διαπιστώσει ότι, όλοι περιμένουν από αυτό στο σχολείο να αριστεύσει στα μαθήματα, ν'άρθει πρώτο στα αγωνίσματα, να πάρει τον καλύτερο βαθμό στην τάξη. Θα αντιληφθεί επίσης ότι η αποτυχία αποδοκιμάζεται και περιφρονείται. Με τον καιρό έτσι θα του γίνει συνείδηση ότι πρέπει να καλυτερεύσει την απόδοσή του," να περάσει"τον συμμαθητή του, να βελτιώσει τους βαθμούς του και να πετύχει. Η κοινωνιολόγος Μουστάκα Κ. σ' ένα άρθρο της με τίτλο "Βιβλία αναγνωστικά", στην εφημερίδα "το Βήμα", παρατηρεί "...σ'όλα τα γεγονότα του βιβλίου άμεσα ή έμμεσα διαγράφονται δυο σχήματα: αυτό

της υπακοής - επαίνου - επιβράβευσης κι εκείνο της ανυπακοής - επίπληξης - τιμωρίας" (8 Νοεμβρίου 1973, Το Βήμα).

Στην πλειοψηφία τους τα εκπαιδευτικά συστήματα που επικρατούν, ενθαρρύνουν τα νεαρά άτομα να διεκδικήσουν με σθένος κι αποφασιστικότητα την πρώτη θέση. Αποτέλεσμα αυτών των συστημάτων αγωγής είναι η σκέψη να χάνει την αυτονομία της γιατί "ακόμη και εκεί που δεν υπάρχει τίποτε για λύσιμο, η νόηση γίνεται γύμνασμα για κάποιες εξετάσεις που οφείλει να δώσει..., γίνεται τεστ είτε της πληροφόρησης είτε της καταλληλότητας" . (Adorno Theodor, Αθήνα 1973, σελ. 90)

Ο καθένας θέλει να συγκεντρώσει όσο περισσότερους βαθμούς: καμία συζήτηση που να μην υπεισέρχεται σα δηλητήριο ή ευκαιρία για συναγωνισμό. Τα συναισθήματα που στην ανθρωπρεπή συζήτηση, απευθύνονταν στο αντικείμενο της συζήτησης, συγκεντρώνονται τώρα στο ποιος θα έχει δίκιο, χωρίς καμία σχέση προς τη σημασία των λεγομένων (Adorno, 1973, σελ. 86).

Τέτοιου είδους δράση ξεκινά από το αίσθημα ότι ο κόσμος είναι ένας "στίβος" όπου, κατά τη Δαρβινική έννοια, επιβιών μονάχα οι πιο ικανοί κι ότι οι δυνατοί εκμηδενίζουν τους αδύνατους. (Alexander Mitcherlich, Αθήνα 1969, σελ. 64).

Το κλίμα αυτό του ανταγωνισμού και της επιθετικότητας που επίσημα καλλιεργείται σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, έχει σοβαρό αντίκτυπο στις πολιτικές διαδικασίες. Εισάγεται και στην πολιτική το στοιχείο της υπεροχής και της επικράτησης με νικητές και νικημένους.

Οι πολιτικές διαφορές μεταβάλλονται σε αγώνα εξόντωσης του ενός των αντιπάλων. Άμεση συνέπεια να δημιουργείται ένας εγωκεντρικός πολιτισμός, που αποζητά και ευνοεί την πατερναλιστική εξουσία, άσπονδο εχθρό των δημοκρατικών διαδικασιών (Π.Τερλεξής, 1975, σελ.163).

Γ. ΟΜΑΔΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

Ανάμεσα στους πρωτογενείς φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης βρίσκονται και οι σχέσεις που αναπτύσσονται σε παιδικές συντροφίες, σε ομάδες παιχνιδιού, σε μικρές κλίκες σε οργανισμούς, στο χώρο της εργασίας, της γειτονιάς, σε αθλητικές οργανώσεις κ.α.

Οι εξωοικογενειακές αυτές σχέσεις, έχουν μεγαλύτερη σημασία στις αναπτυγμένες, παρά στις υπανάπτυκτες κοινωνίες. Στις αναπτυγμένες κοινωνίες του καιρού μας, το άτομο προσπαθεί να βρει απαντήσεις στα προβλήματά του έξω από το οικογενειακό περιβάλλον, "γιατί οι παραδοσιακές αυθεντίες έχουν υποστεί διάβρωση" (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 129).

Κατά την περίοδο την οποία το παιδί αποσπάται από το οικογενειακό περιβάλλον και αρχίζει να ενδιαφέρεται για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, η επίδραση της οικογένειας μειώνεται και αρχίζει να αυξάνεται η σημασία των άλλων πρωτογενών ομάδων. Αυτό συνήθως συμβαίνει στην ηλικία των 11 - 19, όπου "τα υποταγμένα όντα κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, που πολλές φορές χωρίς κατανόηση αυταρχική οικογένεια, ξανασυναντώνται έξω από το σχολείο. Με απασχολήσεις και παιχνίδια που επιτρέπονται ή απαγορεύονται, οργανώνουν τη ζωή τους στο περιθώριο της ζωής των ενηλίκων. Οι οργανώσεις, οι "κύκλοι", ή οι ομάδες στις οποίες συμμετέχουν, αυξάνονται. Άλλοι παράγοντες αρχίζουν να παίρνουν τη θέση των γονιών και των δασκάλων. Είναι η περίοδος όπου ένα σύνολο από συμφέροντα, ιδεολογίες και οργανώσεις επεμβαίνουν δραστήρια για να προσελκύσουν και να προετοιμάσουν τα νέα μέλη ν' αναλάβουν ενεργά κοινωνικούς και πολιτικούς ρόλους, που θα εξυπηρετήσουν τα συγκεκριμένα συμφέροντα (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 130).

Περνώντας το παιδί από την παιδική στην εφηβική ηλικία, αναζητά στην αναγνώριση των ομότιμων του, την επιβεβαίωση της αξίας του. Ο Charles Cooley απέδωσε κι αυτός μεγάλη σημασία στις εξωοικογενειακές ομάδες, όπως είναι οι ομάδες παιχνιδιού, εργασίας και φιλίας, που όλες τους αναπτύσσουν ένα συναίσθημα του "εμείς", το συναίσθημα πως

ανήκουμε σε μια μονάδα, που είμαστε όλοι μαζί. Ο Cooley δεν βλέπει την διαμόρφωση της προσωπικότητας σαν δραματική πάλη, αλλά μάλλον σαν παιχνίδι, που έχει την βάση του στην "εικόνα του εγώ". Αυτό σημαίνει πως ο άνθρωπος μέσα στην διαδικασία όπου γίνεται άτομο, δεν έχει άλλον τρόπο να δει τον εαυτό του παρά μόνο με τα μάτια των άλλων που τον περιστοιχίζουν. Οι αντιδράσεις τους στην συμπεριφορά του, αντανakλούν την "εικόνα του εγώ του" (Ιμογκεν Ζέγκερ, 1977, σελ. 95).

Το παιδί σ' αυτή τη φάση της εξέλιξής του, υιοθετεί αντικομορμιστική στάση απέναντι στους μεγάλους, ενώ συμμορφώνεται με την συμπεριφορά της ομάδας. Αν και οι βασικές ομάδες δεν αποτελούν από μόνες τους φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης, ωστόσο φέρνουν το άτομο σε επαφή με τον πολιτικό κόσμο. Αποτελούν μεταβατικό στάδιο, βοηθώντας το άτομο να ενισχύσει ή να απορρίψει τα όσα έμαθε ή πίστεψε στο οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον του. Στις πρωτογενείς αυτές σχέσεις αναπτύσσονται προσωπικές σχέσεις, ανθρώπινες και βαθιά συναισθηματικές, γιατί εμπλέκουν ολόκληρη την προσωπικότητα. Η ανταλλαγή πληροφοριών, γνώμών και ιδεών γίνεται πιο ελεύθερα, αυθόρμητα και γι' αυτό έχει μεγαλύτερη βαρύτητα στη συμπεριφορά του ατόμου (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 151).

Η συμμετοχή στις βασικές εξωοικογενειακές ομάδες επενεργεί στη διαμόρφωση των πολιτικών προσανατολισμών με τρεις τρόπους:

- α) Καθορίζει σ' ένα μεγάλο ποσοστό αυτά που το άτομο σα μέλος μιας ομάδας θα μάθει, θα δει, θα αισθανθεί, θα σκεφθεί,
 - β) υποκινεί να μιμηθεί τη συμπεριφορά των άλλων μελών της ομάδας για τα οποία αισθάνεται θαυμασμό ή συμπάθεια και θέλει να τους μοιάσει και γ)
- οδηγεί το άτομο σε συμπεριφορά που γεννά την επιδοκιμασία, το θαυμασμό των υπόλοιπων μελών.

Πρέπει όμως να τονιστεί ότι τη δράση των βασικών ομάδων - ως φορέα πολιτικής κοινωνικοποίησης - θα πρέπει κανείς να την αξιολογήσει στο ευρύτερο πολιτιστικό στο οποίο εντάσσονται άλλωστε οι φορείς της οικογένειας και του σχολείου (Τερλεξής Π., 1975, σελ. 133-134).

Δ. ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Οι παραδοσιακοί φορείς κοινωνικοποίησης και οι παραδοσιακές αντιλήψεις, αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς, αδυνατούν πια να ανταποκριθούν στις καινούργιες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που υφίστανται στην εποχή μας. Σαν αποτέλεσμα, δημιουργείται επιτακτική ανάγκη για νέου τύπου φορείς και νέα πρότυπα συμπεριφοράς, νέες αξίες, αντιλήψεις κ.λ.π. Τα μέσα επικοινωνίας, μέσω του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας που θα αποκτήσουν στην εποχή μας, θα παίξουν αποφασιστικό ρόλο στην κάλυψη αυτής της ανάγκης (Σεραφετινίδου Μελίνα, Αθήνα 1991, σελ.77).

Κάθε επικοινωνία συμβάλλει στη δημιουργία ή το μετασχηματισμό κάποιου συστήματος αξιών, πεποιθήσεων, αντιλήψεων, με άλλα λόγια αναπλάθει, συμβολικά αναπαριστά την πραγματικότητα. Βασική λειτουργία κάθε επικοινωνίας είναι να δώσει νόημα, να ερμηνεύσει τη ζωή, τις εμπειρίες μας, να κάνει κατανοητό τον κόσμο που μας περιβάλλει. Αν είναι ο κόσμος γύρω μας να μην μοιάζει σαν ένα χαώδες συνοθύλευμα τυχαίων γεγονότων, τότε τα γεγονότα αυτά πρέπει να προσδιοριστούν, να συσχετισθούν με άλλα γεγονότα, και να τοποθετηθούν μέσα σε γνώριμα εννοιολογικά πλαίσια. Η λειτουργία αυτή ανέκαθεν ανήκε σε όλες τις κοινωνίες και εποχές στην επικοινωνία (Σεραφετινίδου Μελίνα, 1991, σελ.267).

Τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας προσδιορίζουν το ποια είναι τα σημαντικά γεγονότα που διαδραματίζονται γύρω μας. Επιπλέον, προσφέρουν ερμηνείες ως προς το πως πρέπει να γίνουν κατανοητά τα γεγονότα αυτά. Κάθε άτομο προσεγγίζει και κατανοεί την πραγματικότητα και στη συνέχεια πορεύεται μέσα σε αυτή, με βάση κάποιους "σημσιολογικούς χάρτες" που απόκτησε μακροχρόνια μέσα από τις διάφορες φάσεις της κοινωνικοποίησής του. Τα Μ.Μ.Ε. ερμηνεύουν την πραγματικότητα, της προσδίνουν νόημα, με το να παράγουν μηνύματα για τον κόσμο που μας περιβάλλει είτε χρησιμοποιώντας τα ήδη υπάρχοντα "σημσιολογικά πλαίσια", ή ακόμα πιο σημαντικά, με το να δημιουργούν

νέα τέτοια πλαίσια για την χαρτογράφηση της κοινωνικής πραγματικότητας (Σεραφετινίδου Μελίνα, 1991, σελ.267-268).

Έτσι, οι πληροφορίες μας για πρόσωπα και γεγονότα που βρίσκονται έξω από τους στενούς και γνώριμους κύκλους μέσα στους οποίους κινούμαστε καθημερινά, φιλτράρονται από τους σύγχρονους πομπούς επικοινωνίας, από τις επιλογές και αποφάσεις τους ως προς το τι θα γίνει "είδηση" και το πώς αυτή θα ερμηνευθεί (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.268).

Δεν είναι μόνο τα ειδησεογραφικού τύπου μηνύματα των μέσων που συμβάλλουν ουσιαστικά στην κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας. Όλα τα μηνύματα των Μ.Μ.Ε., ακόμα κι αυτά που μοιάζουν να κινούνται στο χώρο της φαντασίωσης (όπως, κατεξοχήν, πλήθος κινηματογραφικών έργων), δημιουργώντας μια ατμόσφαιρα και περιγράφοντας καταστάσεις πολύ απομακρυσμένες από την εμπειρία του "μέσου ανθρώπου", είναι παρ' όλα αυτά αναπόσπαστα συνδεδεμένα με την καθημερινή πραγματικότητα, έτσι όπως τη βιώνει ο σύγχρονος άνθρωπος. Αυτή η "κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας" συντελείται από τα Μ.Μ.Ε. όχι μόνο μέσω του γραπτού και προφορικού λόγου, αλλά και μέσω ενός πλήθους συμβόλων, μεθόδων και πρακτικών (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.268-269).

Το πολιτικό καθεστώς που χαρακτηρίζει την πλειοψηφία των κοινωνιών του ανεπτυγμένου καπιταλισμού τα τελευταία 50 με 60 χρόνια του αιώνα μας είναι η αστική πλουραλιστική δημοκρατία. Οι ίδιοι θεωρητικοί του σύγχρονου πολιτικού πλουραλισμού παραδέχονται ότι μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές προϋποθέσεις για την ομαλή λειτουργία αυτού του καθεστώτος είναι η ύπαρξη "κοινωνικής συναίνεσης". Τα μέλη του πολιτικού συστήματος πρέπει να αποδέχονται μια σειρά από "κανόνες του παιχνιδιού" που σε γενικές γραμμές ρυθμίζουν τόσο το περιεχόμενο της πολιτικής συζήτησης όσο και την πολιτική διαδικασία ή τρόπο πολιτικής συμμετοχής (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.102).

Αυτό βέβαια δεν αποκλείει την ύπαρξη κάθε κοινωνικής διαφωνίας ή σύγκρουσης, κάτι τέτοιο εξάλλου θα απονέκρωνε την πολιτική ζωή. Το είδος όμως της κοινωνικής σύγκρουσης είναι καίριας σημασίας. Σύμφωνα με τους πλουραλιστές θεωρητικούς, οι κοινωνικές -ταξικές- συγκρούσεις

που διαιρούν τα μέλη της κοινωνίας σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, απειλούν την κοινωνική συναίνεση και υπονομεύουν τη σταθερότητα της πλουραλιστικής δημοκρατίας (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.102).

Αντίθετα οι πολλές επιμέρους, περιορισμένου χαρακτήρα συγκρούσεις που έχουν ξεχωριστό άξονα η καθεμία - άξονες θρησκευτικού, εθνικιστικού, οικονομικού ή ιδεολογικού χαρακτήρα - διαιρούν τα μέλη της κοινωνίας σε πολλές, όχι σε δύο, αντιμαχόμενες και από πλευράς μελών αλληλοεπικαλυπτόμενες ομάδες. Καθώς το κάθε άτομο ανήκει σε δύο ή περισσότερες τέτοιες ομάδες, βρίσκει τον εαυτό του ταυτόχρονα σε αντίθεση και σε συμφωνία με τα υπόλοιπα μέλη του πολιτικού συστήματος, ανάλογα με το συγκεκριμένο θέμα. Με τον τρόπο αυτό η κοινωνία ενοποιείται από τις ίδιες τις εσωτερικές της συγκρούσεις (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.103).

Τα πλαίσια αυτά, τελικά, δεν αφήνουν πολλά περιθώρια ουσιαστικής επιλογής ή συμμετοχής στη λαϊκή βάση του συστήματος. Οι ίδιοι οι απολογητές του συστήματος παραδέχονται, σιωπηρά αλλά συχνά και ρητά, ότι η ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία της πλουραλιστικής δημοκρατίας, προϋποθέτει ότι "ο μέσος πολίτης" θα παραμείνει σχετικά παθητικός ή απαθής πολιτικά. Μπορεί να ψηφίσει, να ασκήσει πίεση σ' αυτούς που βρίσκονται στην εξουσία και να προσπαθήσει, εφόσον το επιθυμεί, να αναρριχηθεί ο ίδιος στην πολιτική ιεραρχία. Αλλά η ελευθερία εκλογής αφεντικών δεν καταργεί ούτε τα αφεντικά ούτε τους σκλάβους (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.104).

Επιπλέον, τα πλαίσια της κοινωνικής συναίνεσης που θεμελιώνουν την πλουραλιστική δημοκρατία επιτρέπουν όλο και λιγότερη ουσιαστική διαφοροποίηση στις ιδεολογικές θέσεις και στα πολιτικά προγράμματα των πολιτικών κομμάτων ακόμα και "στο βαθμό υποκρισίας και στην οσμή των κλισέ που σερβίρουν" παρατηρεί δεικτικά ο Marcuse (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.104).

Το κεντρικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα πολιτικά κόμματα και οι προσωπικότητες της πολιτικής ζωής, είναι πολύ παρόμοιο μ' αυτό των μονοπωλιακών επιχειρήσεων όσον αφορά την προώθηση ή "πλασάρισμα" των προϊόντων τους στο κοινό. Όπως, η συνεχώς αυξανόμενη ομοιότητα

των προϊόντων όλων των εταιριών σε κάθε κλάδο της οικονομίας, τις αναγκάζει να καταφύγουν στη διαφήμιση και σε άλλες παρόμοιες μεθόδους, έτσι ώστε να πείσουν τον καταναλωτή ότι το προϊόν τους είναι ανώτερο από τα άλλα ενώ, είναι πανομοιότυπο (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.104).

Αντίστοιχα και στην πολιτική ζωή, τα πολιτικά κόμματα και οι επαγγελματίες πολιτικοί καταφεύγουν σε παρόμοιες μεθόδους εξαπάτησης ή παραπλάνησης του κοινού για να μπορέσουν να "πουλήσουν" τα δικά τους προϊόντα -πολιτικές θέσεις, ιδεολογίες, προγράμματα- τα οποία δεν διαφοροποιούνται ουσιαστικά από τα υπόλοιπα που κυκλοφορούν στην αγορά. Όπως διαπιστώνει ο Reisman, "μιμούμενη το χώρο της αγοράς (εμπορευμάτων) η πολιτική μετατρέπεται σε ένα χώρο όπου ο τρόπος και το ύφος με το οποίο γίνεται κάτι, είναι εξίσου σημαντικό με το τι γίνεται" (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.104-105).

Κεντρικό μέσο αυτών των νέων μεθόδων της σύγχρονης πολιτικής ζωής είναι τα μέσα επικοινωνίας. Δεν είναι τυχαίο ότι η ανάπτυξη των Μ.Μ.Ε. συμπίπτει ιστορικά, με τον "εκδημοκρατισμό" της πολιτικής ζωής, δηλαδή την επέκταση της ψήφου και των πολιτικών δικαιωμάτων της αστικής δημοκρατίας σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και στρώματα (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.106).

Τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας χρησιμοποιούνται "κατά κόρον", σε καθημερινή και συνεχή βάση, από όλα τα πολιτικά κόμματα και κάθε κυβέρνηση, για να "φτάσουν" το "μέσο πολίτη", ελπίζοντας μέσω του αδιάκοπου βομβαρδισμού του, όχι τόσο με επιχειρήματα όσο με πολιτικά σύμβολα, "σλόγκαν" και εικόνες, να του δημιουργήσουν εξαρτημένα αντανακλαστικά όμοια με αυτά του Παβλόφ. "Κάποτε οι βασιλιάδες", γράφει ο Guiraud, "ήταν οι γιοι των θεών, που τους έστελναν στη γη με το κλήμα και το καλαμπόκι. Σήμερα οι πρόεδροι είναι τα πλάσματα της τηλεόρασης που κατεβαίνουν στη μυθική οθόνη ανάμεσα στη μαργαρίνη και τα ένζυμα" (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.106). Αυτού του είδους η οργάνωση και λειτουργία της πολιτικής ζωής αφήνει περιθώρια για ορισμένες μόνο και πολύ συγκεκριμένες πολιτικές στάσεις εκ μέρους των λαϊκών μαζών. Η διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης στη

σύγχρονη κοινωνία οδηγεί το "μέσο πολίτη" στο να υιοθετήσει έναν από τους ακόλουθους τρόπους πολιτικής συμμετοχής ή συμπεριφοράς, οι οποίοι έχουν κοινό παρανομαστή το "μονοδιάστατο" χαρακτήρα τους, δηλαδή την έλλειψη κάθε κριτικής στάσης ή αμφισβήτησης του υπάρχοντος πολιτικού και ευρύτερα κοινωνικοοικονομικού συστήματος (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.107).

Πρώτον, ο μέσος πολίτης ωθείται στην πολιτική παθητικότητα ακόμη και απάθεια. Η πολιτική κουλτούρα της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας, στη δημιουργία της οποίας συμβάλλουν αποφασιστικά τα Μ.Μ.Ε., καλλιεργεί την αίσθηση και την πεποίθηση ότι ο "μέσος πολίτης" είτε ως άτομο ή συλλογικά, δεν μπορεί να επηρεάσει ουσιαστικά την ροή των πραγμάτων (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.107).

Τα πολιτικά θέματά του και προβλήματα παρουσιάζονται ως τόσο πολύπλοκα ώστε η κατανόησή τους μοιάζει να απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις και η εξέλιξή τους ερμηνεύεται όχι σαν αποτέλεσμα της ανθρώπινης πράξης, αλλά της δυναμικής αλληλεπίδρασης πολλών, παγκόσμιων δυνάμεων και παραγόντων που ο κοινός άνθρωπος δεν μπορεί ούτε κατά διάνοια να ελέγξει (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.107).

Έτσι αυτός καταντά απλός θεατής σ' ένα παιχνίδι που δεν τον αφορά κι ούτε μπορεί να το επηρεάσει. Επιπλέον η εναλλαγή στην εξουσία πολιτικών κομμάτων των οποίων οι θέσεις και η πολιτική ελάχιστα διαφέρουν και ο εμπαιγμός που υφίστανται οι ελπίδες και οι προσδοκίες που κατά καιρούς πιθανόν τρέφει, τον ωθούν σε ακόμα μεγαλύτερη πολιτική απάθεια. Τα άτομα αισθάνονται ότι ό,τι κι αν κάνουν δεν μπορούν να αγοράσουν ένα πολιτικό πακέτο που θα βελτιώσει ουσιαστικά τη ζωή τους (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.107-108).

Δεύτερον η πολιτική κουλτούρα ωθεί τον σύγχρονο άνθρωπο στον πολιτικό ομορτισμό. Έχοντας πεισθεί ότι δεν μπορεί να επηρεάσει ή να ελέγξει αποφασιστικά την πολιτική ζωή, ο "μέσος πολίτης" αποφασίζει να εκμεταλλευτεί την υπάρχουσα κατάσταση όσο μπορεί καλύτερα σε όφελός του (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.108).

Σ' αυτήν την περίπτωση η πολιτική λειτουργεί ως καταναλωτικό αγαθό όχι μόνο από την πλευρά των πολιτικών που την "πλασάρουν", αλλά και εκ

μέρους του κοινού που το καταναλώνει. Η στάση αυτή επιβάλλει να "είσαι μέσα στα πράγματα", να έχεις τις κατάλληλες "διασυνδέσεις", να ξέρεις το πολιτικό "παρασκήνιο", δηλαδή όχι απλώς να συμμετέχεις στην πολιτική με καθαρά ιδιοτελή κριτήρια, αλλά να τη βλέπεις σαν μια "μόδα" και να ξέρεις να είσαι πάντα "IN" και ποτέ "OUT" (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.108). Με τον τρόπο αυτό οι πολιτικές πεποιθήσεις, δεσμοί, σχέσεις και δράση γίνονται μέσα κοινωνικής ανόδου και επιτυχίας. Απαραίτητη προϋπόθεση μιας τέτοιας πολιτικής συμπεριφοράς είναι να μην παίρνει κανείς την πολιτική στα σοβαρά. Πρέπει να επιδίδεται στην πολιτική με τον ίδιο τρόπο όπως και στο γκολφ ή οποιοδήποτε άλλο "χόμπι": είναι μια ολοκλήρωση του κοινωνικού ρόλου και επιπλέον καλή διασκέδαση, καλή "μπίζνες" και ένας τρόπος να συναντάει κανείς ενδιαφέροντες ανθρώπους (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.108).

Τα Μ.Μ.Ε. έχουν μετατραπεί στα κυριότερα κανάλια ή μέσα παραγωγής και διανομής της κουλτούρας. Ο βασικός κοινωνικός -πολιτικός τους ρόλος γίνεται η αναπαραγωγή και η διαίωσιση ενός ιστορικά ξεπερασμένου και κοινωνικά παρηκμασμένου κοινωνικού συστήματος. Αυτό σημαίνει ότι οι τεράστιες δυνατότητες για την ολοκλήρωση και απελευθέρωση του ανθρώπου που εμπεριέχουν, βασικά λόγω της τεχνολογίας πάνω στην οποία στηρίζεται η λειτουργία τους και των δεξιοτήτων και γνώσεων του προσωπικού που τα στελεχώνει, σπαταλιούνται και καταστρέφονται σε αντικοινωνικές δραστηριότητες και στόχους (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.109).

Τη διαίωσιση αυτού του συστήματος με την "κοινωνική συναίνεση" μάλιστα των ατόμων, την πετυχαίνουν τα Μ.Μ.Ε. μέσω της βαθύτατης και ολόπλευρης αλλοτρίωσης των μαζών. Η ιδέα της "δημόσιας εικόνας", του "σλόγκαν", των επιδέξιων χειρισμών όλων των άλογων και ασυνείδητων στοιχείων της ανθρώπινης προσωπικότητας, έχει προ πολλού ξεφύγει από το χώρο της διαφήμισης καταναλωτικών αγαθών για να εισβάλλει στο πεδίο της πολιτικής και των κοινωνικών σχέσεων (Σεραφετινίδου, Μ., 1991, σελ.414). Οι "βεντέτες, οι πολιτικοί άντρες και σιγά-σιγά ο καθένας από εμάς" γράφει ο σημειολόγος Guiraud, "διαθέτει μια υπομονετικά καμωμένη και προσεκτικά διατηρημένη εικόνα". Τα ραδιοφωνικά και

πολιτικά προγράμματα, η διαφήμιση... αντικαθιστούν τον εκφοβισμό και τον καταναγκασμό... τα μέσα έχουν αναλάβει το έργο της συμμόρφωσης του κοινού στο κοινωνικό και οικονομικό "status quo" (Σεραφετινίδου Μ., 1991,σελ.414).

Τα Μ.Μ.Ε όχι μόνο δεν προσφέρουν ευκαιρίες αληθινής πολιτικής συνειδητοποίησης στο άτομο, αλλά και την υπονομεύουν. Έστω και όταν σε λανθάνον επίπεδο και σε μικρή συνήθως κλίμακα, κατά καιρούς στο μυαλό του "μέσου ανθρώπου" γεννιούνται ερωτηματικά και αμφιβολίες για το αν πράγματι αυτός είναι ο καλύτερος δυνατός κόσμος, και υποψίες - έστω και στιγμιαίες- ότι τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι διαφορετικά, δηλαδή καλύτερα, τα Μ.Μ.Ε. συστηματικά αγνοούν αυτά τα στοιχεία της λαϊκής συνείδησης και, αντίθετα, ενισχύουν και επιβεβαιώνουν την ιδεολογική δομή και περιεχόμενο αυτών που ο "καθένας ξέρει" για τον κοινωνικό μας κόσμο (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.414).

Το ότι τα Μ.Μ.Ε. αποτελούν αποτελεσματικούς φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης, ελεγχόμενης βέβαια "εκ των άνω" δεν οφείλεται απλά και μόνο στην εντυπωσιακή παρουσία τους στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου, αλλά και στις επιπτώσεις αυτής της παρουσίας. Ακόμα και οι κοινωνιολόγοι που ισχυρίζονται ότι βασική διαπίστωση των εμπειρικών, κοινωνικοψυχολογικών ερευνών τους ήταν η σχετική περιορισμένη επίδραση των Μ.Μ.Ε. στο κοινό τους, δεν παρέλειπαν ταυτόχρονα να επισημαίνουν, ως αδιαμφισβήτητο γεγονός, ότι τα μέσα ενισχύουν προϋπάρχουσες αντιλήψεις, στάσεις και σχήματα συμπεριφοράς (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.417).

Η προβληματική των κοινωνιολόγων αυτών πώς και σε ποιο βαθμό τα Μ.Μ.Ε. επιφέρουν άμεσες, δραστικές αλλαγές σε ατομικές στάσεις και συμπεριφορά, δεν τους επέτρεπε να κατανοήσουν τη σημασία αυτού του "αδιαμφισβήτητου γεγονότος". Δεν μπορούσαν, δηλαδή, να κατανοήσουν ότι δεν είναι δυνατό κανείς να ισχυρίζεται ότι η κοινωνική επίδραση των μέσων είναι μικρή όταν ταυτόχρονα διαπιστώνει τον ουσιαστικό ρόλο που παίζουν τα μέσα στην ενίσχυση και αναπαραγωγή ευρύτατα διαδεδομένων στάσεων και τρόπων συμπεριφοράς, δηλαδή της κοινωνικής συναίνεσης (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.417).

Ο ρόλος των Μ.Μ.Ε. στην πολιτική κοινωνικοποίηση που μεταφράζεται σαν ο ρόλος τους στην εδραίωση και αναπαραγωγή της κοινωνικής συναίνεσης, στην παθητικοποίηση του ατόμου και στο πλασάρισμα της πολιτικής ζωής σαν καταναλωτικό αγαθό, δεν αποκλείει την δημόσια συζήτηση και διένεξη, δηλαδή μια κάποια πολυφωνία ή πλουραλισμό απόψεων, οι οποίες όμως πάντα εκφράζονται μέσα στα ιδεολογικά πλαίσια, ή κάτω από το πρίσμα του κατεστημένου σχήματος λόγου και δράσης (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.419).

Η δημόσια συζήτηση και διένεξη αποτελεί, όπως την αποκαλεί ο Barthes R., ένα είδος ομοιοπαθητικής. Η έκφραση αντιτιθέμενων απόψεων, η παραδοχή ορισμένων -πάντα επιμέρους-αδυναμιών, ατελειών, προβλημάτων ή καταχρήσεων του συστήματος, γιατρεύουν τις τυχόν αμφιβολίες ή αμφισβητήσεις του "status quo". "Η συλλογική φαντασία ανοσοποιείται μέσω ενός μικρού εμβολιασμού με ένα αναγνωρισμένο κακό. Έτσι προστατεύεται από τον κίνδυνο μιας γενικευμένης υπονόμησης...(Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.420).

Αυτός "ο εντός ορίων" πλουραλισμός απόψεων, καθιστά τα Μ.Μ.Ε. ιδιαίτερα αξιόπιστα μέσα "αντικειμενικής" και "ουδέτερης" πληροφόρησης. Ο πλουραλισμός, ακόμα και περιορισμένος, έχει πειστικότητα. Η μονολιθικότητα γεννά δυσπιστία. Στις σύγχρονες κοινωνίες του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, η παραγωγή της κοινωνικής συναίνεσης και η νομιμοποίηση της καρτερικής, παθητικής αποδοχής από το άτομο του πολιτικού "γίγνεσθαι", πραγματώνεται μέσω της διαδικασίας της "ανοιχτής" συζήτησης, της "ελεύθερης" ανταλλαγής απόψεων και πεποιθήσεων (Σεραφετινίδου Μ., 1991, σελ.421).

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι Ι Ι.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Το θέμα της έρευνάς μας είναι ο βαθμός πολιτικής συμμετοχής και συνειδητοποιήσεως σπουδαστών του τμήματος Κ.Ε. του Τ.Ε.Ι. Πάτρας. Η έρευνα είναι διερευνητική. Σκοπό έχει να εξετάσει το βαθμό ένταξης των σπουδαστών στο πολιτικό σύστημα.

α) Διαστάσεις του θέματος:

Αναλύοντας το θέμα της έρευνας σε επιμέρους θέματα ασχοληθήκαμε με τους παρακάτω τομείς:

- 1) Ερωτήσεις 1-4. Δημογραφικά στοιχεία και στοιχεία για την κοινωνική προέλευση των σπουδαστών.
- 2) Ερωτήσεις 5-8. Στοιχεία για την προηγούμενη πολιτική κοινωνικοποίηση των σπουδαστών.
- 3) Ερωτήσεις 9-15. Πληροφορίες για τον βαθμό πολιτικής ένταξης τώρα.
- 4) Ερωτήσεις 16-23. Αφορούν την ενημέρωση και τη συνειδητοποίηση του εαυτού μέσα στο υπάρχον κοινωνικό σύστημα.

β) Κατάρτιση σχεδίου έρευνας

- 1) Ο πληθυσμός στον οποίο απευθυνθήκαμε ήταν οι σπουδαστές του Α΄ και ΣΤ΄ εξαμήνου του τμήματος Κ.Ε. Ο συνολικός αριθμός σπουδαστών-σπουδαστριών ήταν 57.
- 2) Δείγμα. Το δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό για να γενικευθεί το αποτέλεσμα αλλά αντιπροσωπεύει μόνο τον εαυτό του δηλ. τους 57 ερωτώμενους.
- 3) Απόφαση για τη φύση και τον τρόπο συλλογής πληροφοριών. Σαν εργαλείο επιλέγει να χρησιμοποιηθεί το ερωτηματολόγιο το οποίο περιλάμβανε 23 ανοιχτές ή κλειστές ερωτήσεις. Το είδος των πληροφοριών που συγκεντρώθηκε περιορίστηκε στις τέσσερις παραμέτρους που προαναφέρθηκαν. Τα ερωτηματολόγια ήταν ανώνυμα και συμπληρώθηκαν στις αίθουσες κατά τη διάρκεια υποχρεωτικών

μαθημάτων, ώστε να εξασφαλισθεί η παρουσία των μαθητών. Δόθηκαν μετά από άδεια του διδάσκοντος καθηγητή και προηγήθηκε μικρή ενημέρωση από εμάς για το σκοπό της έρευνας και τον τρόπο συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου.

4) Διοικητικά. Η διατύπωση του σκοπού, η κατάρτιση του ερωτηματολογίου, η συλλογή των πληροφοριών και η ανάλυση των ερωτηματολογίων διήρκεσε πέντε μήνες. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από εμάς.

5) Τρόπος αντιμετώπισης αποτυχιών. Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας δεν υπήρξαν αρνήσεις συμπλήρωσης ερωτηματολογίων από τους ερωτηθέντες σπουδαστές και δεν υπήρξαν ερωτηματολόγια με λάθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

Ερώτηση 1

Φύλο:

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Σπουδαστές	9	15,7%	4	13,7%	5	17,8%
Σπουδάστριες	48	84,2%	25	86,2%	23	82,1%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (84,2%) που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο ήταν σπουδάστριες.

Ερώτηση 2

Που ζήσατε τα περισσότερα χρόνια της ζωής σας;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Χωριό ή κωμόπολη	20	35%	10	34,4%	10	34,4%
Πόλη	21	36,8%	12	41,3%	9	32,1%
Πολεοδομικά συγκροτήματα	16	28%	7	24,1%	9	32,4%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (36,8%) έχει ζήσει τα περισσότερα χρόνια της ζωής του σε πόλη, ενώ το (28%) έχει ζήσει σε πολεοδομικά συγκροτήματα (Αθήνα - Θεσσαλονίκη - Πάτρα).

Ερώτηση 3

Ποιές οι γραμματικές γνώσεις του πατέρα σας;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Δεν έχει πάει σχολείο	4	7%	2	6,8%	2	7,1%
Απόφοιτος Δημοτικού	30	52,6%	17	58,6%	13	46,4%
Απόφοιτος Γ Γυμνασίου	8	140%	1	3,4%	7	25%
Απόφοιτος Λυκείου	7	12,2%	3	10,3%	4	14,2%
Πτυχιούχος Ανώτερης-Ανώτατης Σχολής	8	14%	6	20,6%	2	7,1%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (52,6%) είναι απόφοιτοι Δημοτικού σχολείου, ενώ μόλις το (14%) είναι απόφοιτοι Ανώτερης - Ανώτατης Σχολής.

Ερώτηση 4

Ποιά η κύρια εργασία του πατέρα σας;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Εργάτης	15	26,3%	8	27,5%	7	25%
Αγρότης	13	22,8%	6	20,6%	7	25%
Δημόσιος υπάλληλος - Ιδιωτικός υπάλληλος	10	17,5%	8	27,5%	2	7,1%
Ελεύθερος Επαγγελματίας	19	33,3%	7	24,1%	12	42,8%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι γονείς (33,3%) ανήκουν στους ελεύθερους επαγγελματίες.

Ερώτηση 5

Γνωρίζετε τις πολιτικές προτιμήσεις του πατέρα ή της μητέρας σας;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΠΑΤΕΡΑΣ						
ΝΑΙ	55	96,4%	28	96,5%	27	96,4%
ΟΧΙ	0	0%	0	0%	0	0%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	2	3,5%	1	3,4%	1	3,5%
ΣΥΝΟΛΟ	57	100%	29	100%	28	100%
ΜΗΤΕΡΑ						
ΝΑΙ	56	98,2%	29	100%	27	96,4%
ΟΧΙ	0	0%	0	0%	0	0%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	1	1,7%	0	0%	1	3,5%
ΣΥΝΟΛΟ	57	100%	29	100%	28	100%

Η πλειοψηφία των σπουδαστών (96,4%), (100%) γνωρίζει τις πολιτικές προτιμήσεις και των δύο γονιών.

Ερώτηση 6

Οι πολιτικές σας πεποιθήσεις είναι ίδιες με

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
του πατέρα	2	3,5%	1	3,4%	1	3,5%
της μητέρας	2	3,5%	1	3,4%	1	3,55
και των δύο	21	36,8%	10	34,4%	11	39,2%
με κανέναν από τους δύο	18	31,5%	9	31%	9	32,1%
δεν έχω ξεκαθαρίσει ακόμη τις δικές μου κομματικές πεποιθήσεις	14	24,5%	8	27,5%	6	21,4%
ΣΥΝΟΛΟ	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (36,8%) έχει τις ίδιες πολιτικές προτιμήσεις και με τους δυο γονείς, αλλά εξίσου μεγάλο είναι και το ποσοστό (31%) εκείνων που διαφωνούν με τις πολιτικές προτιμήσεις των γονιών τους.

Ερώτηση 7

Συζητούν οι γονείς σας πολιτικά μέσα στην οικογένεια .

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Συχνά	27	47,3%	11	37,9%	16	57,1%
Σπάνια	24	42,1%	14	48,2%	10	35,7%
Ποτέ	6	10,5%	4	13,79%	2	7,1%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Βλέπουμε πως το μεγαλύτερο ποσοστό (47,3%) των γονιών κάνουν πολιτικές συζητήσεις μέσα στην οικογένεια, ενώ ένα ποσοστό (10,5%) δεν συζητάει ποτέ.

Ερώτηση 8

Συμμετέχετε στις συζητήσεις αυτές;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	45	78,9%	22	75,8%	23	82,1%
ΟΧΙ	10	17,5%	5	17,2%	5	17,8%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	2	3,5%	2	6,8%	0	0%
ΣΥΝΟΛΟ	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (78,9%) συμμετέχει σ'αυτές τις πολιτικές συζητήσεις ενώ απέχει μόλις το 17,5%

Ερώτηση 9

Ενημερώνεστε για τα πολιτικά;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	47	82,4%	22	75,8%	25	89,2%
ΟΧΙ	7	12,2%	4	13,7%	3	10,7%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	3	5,2%	3	10,3%	0	0%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε πως το μεγαλύτερο ποσοστό (82,4%) σπουδαστών ενημερώνεται για τα πολιτικά θέματα.

Ερώτηση 10

Αν απαντήσατε ΝΑΙ στην ερώτηση 9, τότε ποιά είναι η κυριότερη πηγή ενημέρωσής σας;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Πατέρας	7	14,8%	4	18,1%	3	12%
Μητέρα	0	0%	0	0%	0	0%
Σχολείο	0	0%	0	0%	0	0%
Μέσα μαζικής ενημέρωσης	32	68%	14	63,6%	18	72%
Φίλοι	1	2,1%	1	4,5%	0	0%
Κάτι άλλο	7	14,8%	3	13,6%	4	18,1%
Σύνολο	47	100%	22	100%	25	100%

Παρατηρούμε πως η κυριότερη πηγή ενημέρωσης των σπουδαστών - τριών είναι τα Μ.Μ.Ε.

Ερώτηση 11

Είστε μέλος πολιτικής νεολαίας;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	5	8,7%	0	0%	5	17,8%
ΟΧΙ	52	91,2%	29	100%	23	82,1%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	0	0%	0	0%	0	0%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Βλέπουμε πως η συντριπτική πλειοψηφία των σπουδαστών - τριών δεν ανήκει σε καμιά πολιτική νεολαία.

Ερώτηση 12

Είστε μέλος σε άλλες ομάδες; (π.χ. εξωκοινοβουλευτικές νεολαίες, οικολογικές ομάδες κλπ.);

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	10	17,5%	2	6,8%	8	28,5%
ΟΧΙ	47	82,4%	27	93%	20	71,4%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	0	0%	0	0%	0	0%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε πως το μεγαλύτερο ποσοστό (82,4%) δεν ανήκει ούτε σε άλλες ομάδες.

Ερώτηση 13

Ψηφίσατε στις πρόσφατες φοιτητικές εκλογές;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	26	45,6%	11	37,9%	15	53,5%
ΟΧΙ	27	47,3%	16	55,7%	11	39,2%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	4	7%	2	3,4%	2	7,1%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Στο μεγαλύτερο ποσοστό (47,3%) των σπουδαστών -στριών παρατηρούμε πως δεν ψήφισε στις πρόσφατες φοιτητικές εκλογές.

Ερώτηση 13α

Αν "όχι" γιατί;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Εκφράζει αρνητική στάση στις δημοκρατικές διαδικασίες τουλάχιστον κάτω απ' τις παρούσες συνθήκες	7	25,9%	3	18,75%	4	36,3%
Ηθελε αλλά δεν μπόρεσε	2	7,4%	2	12,5%	0	0%
Διαφωνεί με τους υποψηφίους και όχι με τη δημοκρατική διαδικασία	4	14,8%	3	18,75%	1	9%
Διαφωνεί με την ύπαρξη των πολιτικών νεολαίων κομμάτων στις φοιτητικές εκλογές	14	51,8%	8	50%	6	54,5%
Σύνολο	27	100%	16	100%	11	100%

Παρατηρούμε η πλειοψηφία εκείνων που δεν ψήφισαν (51,8%) διαφωνούσε με την ύπαρξη πολιτικών νεολαίων - κομμάτων στις φοιτητικές εκλογές.

Ερώτηση 14

Είχατε βάλει υποψηφιότητα στις πρόσφατες φοιτητικές εκλογές;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	3	5,2%	0	0%	3	10,7%
ΟΧΙ	54	94,7%	29	100%	25	89,2%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	0	0%	0	0%	0	0%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (94,7%) δεν είχε βάλει υποψηφιότητα στις πρόσφατες φοιτητικές εκλογές.

Ερώτηση 15

Είχατε βάλει υποψηφιότητα στις μαθητικές εκλογές του Γυμνασίου ή Λυκείου.

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	38	66,6%	18	62%	20	71,4%
ΟΧΙ	19	33,3%	11	37,9%	8	28,5%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	0	0%	0	0%	0	0%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Το μεγαλύτερο ποσοστό (66,6%) βλέπουμε ότι είχε βάλει υποψηφιότητα στις μαθητικές εκλογές του Γυμνασίου ή Λυκείου.

Ερώτηση 16

Ποιά αισθήματα σας δημιουργούν οι πολιτικοί και τα κόμματα (στην ακόλουθη κλίμακα με 1 τη θετική στάση και 5 την αρνητική, σημειώστε τον αριθμό που βρίσκεται πιο κοντά στα δικά σας συναισθήματα).

Απαντήσεις:

		ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
		Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΘΕΤΙΚΑ	1	1	1,7%	0	0%	1	3,5%
	2	1	1,7%	0	0%	1	3,5%
	3	12	21%	3	10,3%	9	32,1%
ΑΡΝΗΤΙΚΑ	4	21	36,8%	12	41,3%	9	32,1%
	5	22	38,5%	14	48,2%	8	28,5%
Σύνολο		57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε πως στην κλίμακα με 1 τη θετική στάση και 5 την αρνητική στάση των σπουδαστών -στριών απέναντι στους πολιτικούς και τα κόμματα το μεγαλύτερο ποσοστό (38,5%) έχει σημειώσει 5 (αρνητική).

Ερώτηση 17

Στο τελευταίο εξάμηνο συμμετείχατε σε σπουδαστικές διεκδικητικές δραστηριότητες, όπως πορείες, συνελεύσεις, καταλήψεις;

Απαντήσεις

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	22	38,5%	2	6,8%	20	71,4%
ΟΧΙ	31	54,3%	24	82,7%	7	25%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	4	7%	3	10,3%	1	3,5%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (54,3%) δεν συμμετείχε στο τελευταίο εξάμηνο σε σπουδαστικές διεκδικητικές δραστηριότητες (καταλήψεις, πορείες, συνελεύσεις).

Ερώτηση 18

Συχνά ακούμε ή διαβάζουμε τον όρο "Κοινωνική Τάξη", ή "Κοινωνικές Τάξεις", τι καταλαβαίνετε με τις λέξεις αυτές;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Η απάντηση δηλώνει σαφή γνώση της έννοιας	2	3,5%	0	0%	2	7,1%
Η απάντηση δηλώνει κάποια γνώση με αδυναμία σαφούς διατύπωσης.	25	43,8%	15	51,7%	10	35,7%
Δεν γνωρίζει καθόλου	30	52,6%	14	48,2%	16	57,1%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (52,6%) σπουδαστών δεν γνωρίζει καθόλου την έννοια της κοινωνικής τάξης.

Ερώτηση 18α

Νομίζετε ότι στην Ελλάδα έχουμε κοινωνικές τάξεις;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	50	87,7%	25	86,2%	25	89,2%
ΟΧΙ	1	3,5%	1	3,4%	0	
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	6	10,5%	3	10,7%	3	10,7%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (87,7%) των σπουδατών - στριών, νομίζει ότι στην Ελλάδα υπάρχουν κοινωνικές τάξεις.

Ερώτηση 18β

Αν "ΝΑΙ": Από που συμπεραίνετε ότι υπάρχουν κοινωνικές τάξεις;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Σαφής απάντηση	2	4%	0	0%	2	8%
Ασαφής απάντηση	12	24%	4	16%	8	32%
Δεν γνωρίζει καθόλου	36	72%	21	84%	15	60%
Σύνολο	50	100%	25	100%	25	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (72%) αυτών που πιστεύουν ότι υπάρχουν κοινωνικές τάξεις στην Ελλάδα δεν είναι σε θέση να τεκμηριώσει την άποψη του αυτή και να εξηγήσει με σαφήνεια τους λόγους που το κάνουν να πιστεύει κάτι τέτοιο.

Ερώτηση 18γ

Αν όχι από που συμπεραίνετε ότι δεν υπάρχουν κοινωνικές τάξεις;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Σαφής απάντηση	0	0%	0	0%	0	0%
Ασαφής απάντηση	0	0%	0	0%	0	0%
Δεν γνωρίζει καθόλου	1	100%	1	100%	0	0%
Σύνολο	1	100%	1	100%	0	100%

Σ'αυτή την ερώτηση υπήρξε μόνο μια απάντηση η οποία όμως δεν θεμελιώνει το γιατί πιστεύει ότι δεν υπάρχουν κοινωνικές τάξεις.

Ερώτηση 18δ

Αν νομίζετε ότι υπάρχουν Κοινωνικές Τάξεις στην Ελλάδα, πόσες νομίζετε ότι υπάρχουν και πως θα ονομάζατε κάθε μία απ'αυτές, σύμφωνα με αυτά που έχετε ακούσει, διαβάσει ή αντιληφθεί μόνος ή μόνη σας ;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Γνωρίζει	5	8,7%	2	6,8%	3	10,7%
Δεν γνωρίζει	52	91,2%	27	93,1%	25	89,2%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (91,2%) αυτών που πιστεύουν ότι υπάρχουν κοινωνικές τάξεις στην Ελλάδα δεν γνωρίζει να πει πόσες και ποιές είναι αυτές οι κοινωνικές τάξεις.

Ερώτηση 19

Σε ποιά από τις παραπάνω κοινωνικές τάξεις κατατάσσετε τους γονείς σας σήμερα;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Η απάντηση συμπίπτει με το επάγγελμα του πατέρα	17	29,8%	9	31%	8	28,5%
Η απάντηση δεν συμπίπτει με το επάγγελμα του πατέρα	16	28%	7	24,1%	9	32,1%
Δεν γνωρίζει καθόλου	24	42,1%	13	44,8%	11	39,2%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (29,8%) σωστά κατατάσσει τους γονείς του σε κοινωνική τάξη, η οποία είναι ανάλογη του επαγγέλματος του πατέρα.

Ερώτηση 19α

Εξηγείστε γιατί κατατάσσετε την οικογένειά σας στην τάξη αυτή.

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Γνωρίζει και μπορεί να δικαιολογήσει επακριβώς γιατί κατατάσσεται η οικογένειά του στην τάξη αυτή.	4	7%	0	0%	4	14,2%
Πιθανολογεί τους λόγους ένταξης σ'αυτή την τάξη αλλά δεν είναι σε θέση να απαντήσει	29	50,9%	16	55,1%	13	50%
Δεν γνωρίζει καθόλου	24	42,1%	13	44,8%	11	39,2%
Σύνολο	57	100%	29		28	100%

Βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (50,9%) πιθανολογεί τους λόγους που εντάσσει την οικογένειά του στη συγκεκριμένη τάξη, αλλά δεν είναι σε θέση ν'απαντήσει επακριβώς.

Ερώτηση 20

Σε ποιά από τις παραπάνω κοινωνικές τάξεις κατατάσσετε τον εαυτό σας σήμερα.

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Δεν ανήκει σε καμμία τάξη	6	10,5%	1	3,4%	5	17,8%
Ανήκει στην ίδια τάξη με τους γονείς του	28	49,1%	16	55,1%	12	42,8%
Δεν γνωρίζει καθόλου	23	40,3%	12	37,9%	11	39,2%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (49,1%) των ερωτηθέντων, απαντά ότι κατατάσσει τον εαυτό του στην ίδια τάξη με τους γονείς του.

Ερώτηση 20α

Εξηγείστε γιατί κατατάσσετε τον εαυτό σας στην τάξη αυτή.

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Γιατί δεν έχει μπει στην παραγωγή	2	3,5%	0	0%	2	7,1%
Γιατί ανήκει η οικογένειά του στην τάξη αυτή.	28	49,1%	16	55,1%	12	42,8%
Δεν γνωρίζει καθόλου	27	47,3%	13	44,8%	14	50%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των σπουδαστών - στριών (49,1%) δίνει σαν εξήγηση της κατάταξης του εαυτού του στην παραπάνω τάξη το γεγονός ότι στην τάξη αυτή ανήκει η οικογένειά του.

Ερώτηση 21

Όταν πάρετε το πτυχίο σας και αρχίσετε να εργάζεστε πιστεύετε ότι θα εξακολουθείτε να ανήκετε στην ίδια κοινωνική τάξη που είστε τώρα;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	22	38,5%	9	31%	13	46,4%
ΟΧΙ	12	21%	6	20,6%	6	21,4%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	23	40,3%	14	48,2%	9	32,1%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των σπουδαστών - τριών (40,3%) δεν απάντησε στην ερώτηση αυτή.

Ερώτηση 22

Αν όχι σε ποιά κοινωνική τάξη θα ανήκετε τότε;

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Μικροαστική			0	0%	0	0%
Δηλώνουν άλλη (λάθος) κοινωνική τάξη	1	8,3	1	16,6	0	
Η απάντηση επιβεβαιώνει την άγνοια για τις κοινωνικές τάξεις	11	41,6%	5	83,3%	6	100%
Σύνολο	12	100%	6	100%	6	100%

Βλέπουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (41,6%) έδωσε τέτοια απάντηση στην παραπάνω ερώτηση η οποία επιβεβαιώνει την άγνοιά της για τις κοινωνικές τάξεις.

Ερώτηση 23

Πιστεύετε ότι η άσκηση της κοινωνικής εργασίας είναι

Απαντήσεις:

	ΣΥΝΟΛΟ		Α' ΕΞΑΜΗΝΟ		ΣΤ' ΕΞΑΜΗΝΟ	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
Εκφραση πολιτικών επιλογών και δράσης	13	22,8%	3	10,3%	10	35,7%
Μερικές φορές εκφράζει πολιτικές επιλογές	14	24,56%	7	24,1%	7	25%
Δεν έχει και δεν πρέπει να έχει σχέση με την πολιτική.	25	43,5%	18	62%	7	25%
Δεν απαντώ	5	8,7%	1	3,4%	4	14,2%
Σύνολο	57	100%	29	100%	28	100%

Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων (43,5%) απάντησε ότι η κοινωνική εργασία δεν έχει και δεν πρέπει να έχει σχέση με την πολιτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο μεθοδολογία οι παράμετροι του θέματος, είναι οι εξής:

1. Δημογραφικά στοιχεία και στοιχεία για την Κοινωνική προέλευση των σπουδαστών.
2. Στοιχεία για την προηγούμενη πολιτική κοινωνικοποίηση των σπουδαστών.
3. Πληροφορίες για το βαθμό πολιτικής ένταξης τώρα.
4. Στοιχεία που αφορούν την ενημέρωση και την πληροφόρηση του εαυτού μέσα στο Κοινωνικό σύστημα.

Απο την ποσοτική ανάλυση στην πρώτη παράμετρο, μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής:

α) Στον πληθυσμό των 57 ατόμων που ερωτήθηκαν βλέπουμε ότι οι σπουδάστριες υπεραντιπροσωπεύονται (48 σπουδάστριες-9 σπουδαστές).

β) Βάσει της οικογενειακής προέλευσης των σπουδαστών-τριών του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, και δεδομένου ότι και ως προς την εργασία του πατέρα και κυρίως ως προς τις γραμματικές γνώσεις του πατέρα, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό προέρχεται από κατώτερες Κοινωνικές Βαθμίδες. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό των πτυχιούχων ανώτερης ή ανώτατης βαθμίδας, ανέρχεται μόλις στο 14%.

Βάσει λοιπόν των αποτελεσμάτων δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι ερωτηθέντες σπουδαστές και σπουδάστριες προέρχονται από "μορφωσιογόνες" οικογένειες.

Σύμφωνα με την Κοινωνιολόγο Ι.Λαμπίρη-Δημάκη, η οικογένεια όχι μόνο παρέχει στο παιδί υγιείς και ευχάριστες συνθήκες διαβίωσης και επομένως και σχολικής εργασίας αλλά και μεταδίδει σ' αυτό (ή δεν μεταδίδει) πρότυπα και αξίες κίνητρα και ικανότητες βάση των οποίων το παιδί θα είναι (ή δεν θα είναι) μελλοντικά σε θέση όχι μόνο να προσαρμοστεί στο σχολικό και πλατύτερο κοινωνικό περιβάλλον του, αλλά και να διαπρέψει μέσα σ' αυτό. Οι οικογένειες που ευνοούν τη μορφωτική πρόοδο των παιδιών τους τις οποίες η Δημάκη ονομάζει "μορφωσιογόνες" συναντώνται όπως έχουν αποδείξει σχετικές έρευνες σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα στα ανώτερα στρώματα απ' ότι στα κατώτερα.

Καθώς γράφει ο Τσαούσης το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και το επάγγελμα του πατέρα ασκούν σοβαρή επίδραση στη σχολική επίδοση του παιδιού από πολλές πλευρές όπως απ' την άποψη του

επαγγελματικού προσανατολισμού της προσαρμογής στο σχολικό περιβάλλον και των κινήτρων για αυξημένη προσπάθεια.

Η δεύτερη παράμετρος του θέματός μας (ερωτ.5-8) αναφέρεται στην προηγούμενη πολιτική κοινωνικοποίηση των σπουδαστών στην οικογένειά τους. ' Όπως έχει αναφερθεί και στο βιβλιογραφικό μέρος της εργασίας μας, ένας από τους σημαντικότερους φορείς πρωτογενούς πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι η οικογένεια. Στην οικογένεια όπου επικρατούν σχέσεις αυθορμητισμού, οικειότητας και στενού συναισθηματικού θεσμού ανάμεσα στα μέλη, συντελείται η άτυπη πολιτική κοινωνικοποίηση. Η οικογένεια συμβάλλει στη διαμόρφωση "προδιαθέσεων" για συμπεριφορά και δημιουργεί στον κοινωνικοποιούμενο μία μήτρα στη βάση της οποίας μορφοποιεί τις πολιτικές του συμπεριφορές. Αυτό συμβαίνει τόσο λόγω της φύσης του φορέα (συναισθηματικός δεσμός των μελών της οικογένειας), όσο και λόγω της ηλικίας του κοινωνικοποιούμενου που συχνά εμποδίζει την κριτική πρόσληψη μηνυμάτων, που γίνονται έτσι πολλές φορές δεκτά ως αδιαμφισβήτητες αλήθειες, χαράσσοντας μήτρες στη βάση των οποίων θα προσλάβει αργότερα άλλα μηνύματα.

Ο χρόνος της πολιτικής αφύπνισης του παιδιού είναι συνάρτηση του πολιτικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο μεγαλώνει το παιδί (άλλως πολιτικού και ουδέτερου ή απολιτικού). Ο βαθμός του πολιτικού ενδιαφέροντος του παιδιού παίζει αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη πολιτικού ενδιαφέροντος απο μέρους των παιδιών. ' Όταν οι γονείς δεν έχουν ξεκαθαρισμένες πολιτικές προτιμήσεις όταν αποφεύγουν τις πολιτικές συζητήσεις με τα παιδιά τους, ή όταν αδιαφορούν για την πολιτική, τότε, το ενδιαφέρον των παιδιών για θέματα που ανάγονται στο χώρο της πολιτικής θα είναι μειωμένο ή ανύπαρκτο. Αντίθετα τα παιδιά που προέχονται απο γονείς που ενδιαφέρονται άμεσα και πραγματικά για την πολιτική, εκδηλώνουν τις ίδιες τάσεις που τα ωθούν να ενδιαφερθούν για την πολιτική.

Στην έρευνα που διεξήχθη, υπάρχει έμφαση στο ρόλο της οικογένειας στην πολιτική κοινωνικοποίηση των σπουδαστών, δεδομένου ότι απο τις απαντήσεις που δόθηκαν βλέπουμε ότι και πολιτικές συζητήσεις γίνονται μέσα στην οικογένεια (μόνο ένα 10,5% δηλώνει ότι δεν συζητούν) και το συντριπτικό ποσοστό συμμετέχει στις συζητήσεις αυτές. Αξιοσημείωτο ακόμη είναι ότι όλοι οι σπουδαστές γνωρίζουν τις πολιτικές προτιμήσεις των γονιών τους. Από αυτούς ένα μεγάλο ποσοστό ένα 31,5% έχει διαφορετικές πολιτικές πεποιθήσεις απο τους δύο γονείς, ενώ επίσης μεγάλο ποσοστό 24,5% δηλώνει ότι δεν έχει ξεκαθαρίσει ακόμη τις δικές του κομματικές

πεποιθήσεις. Πάντως δεν είναι μικρό το ποσοστό των σπουδαστών (πάνω από 40%) που έχουν τις ίδιες κομματικές πεποιθήσεις με τους γονείς. Μπορούμε δηλαδή να παρατηρήσουμε ότι αν και η πολιτική κοινωνικοποίηση στην οικογένεια λειτουργεί αποδοτικά, ένα σοβαρό ποσοστό διαφοροποιείται.

Βέβαια οι θέσεις των ερωτηθέντων εκφράζουν τη δεδομένη στιγμή που διενεργήθηκε η έρευνα και πιθανότατα θα αλλάξουν με την πάροδο του χρόνου και κάτω απ' την επίδραση συγκυριών του μέλλοντος που δεν μπορούν να προβλεφθούν. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο βιβλιογραφικό μέρος εκτός από την οικογένεια, άλλοι παράγοντες είναι δυνατόν να παρεισφύσουν και να επηρεάσουν τη συμπεριφορά προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση.

Αυτό φαίνεται και στην τρίτη παράμετρο (ερωτήσεις 9-15) της έρευνάς μας, όπου γίνεται προσπάθεια συλλογής πληροφοριών για το βαθμό πολιτικής ένταξης των σπουδαστών τώρα. Ανατρέχοντας και πάλι στην βιβλιογραφία της μελέτης μας, σημειώνουμε ότι έχει αναφερθεί ότι σε κοινωνίες αναπτυσσόμενες, εκπαιδευτικά προγράμματα και θεσμοί, εθελοντικές οργανώσεις, εθνικοί και θρησκευτικοί σύλλογοι επαγγελματικά σωματεία, μέσα μαζικής επικοινωνίας και πολιτικά κόμματα λειτουργούν σαν φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης παράλληλα ή σε συνεργασία με την οικογένεια. Ειδικά τα μέσα μαζικής επικοινωνίας μέσω του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας που έχουν αποκτήσει στην εποχή μας, παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην κάλυψη της ανάλυσης για νέου τύπου φορείς και νέα πρότυπα συμπεριφοράς, νέες αξίες, αντιλήψεις κ.λ.π., στο βαθμό που οι παραδοσιακοί φορείς κοινωνικοποίησης και οι παραδοσιακές αντιλήψεις και πρότυπα συμπεριφοράς, αδυνατούν πιά να ανταποκριθούν στις καινούριες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που υφίστανται στην εποχή μας. Όπως φαίνεται και στην έρευνά μας ένα πολύ μεγάλο ποσοστό (68%), απ' το συντριπτικό ποσοστό (82,4%) αυτών που πιστεύουν ότι ενημερώνονται για τα πολιτικά θέματα, προβάλλει σαν κύρια πηγή ενημέρωσης τα Μ.Μ.Ε.

Παρουσιάζοντας μία κλίμακα του βαθμού πολιτικής συμμετοχής, θα βλέπαμε σαν μεγαλύτερο βαθμό ένταξης α) την άσκηση κάποιου αξιώματος, β) υποψηφιότητα σε εκλογές, γ) μέλος πολιτικής παράταξης, δ) συμμετοχή στην ψηφοφορία, ε) ενημέρωση για πολιτικά γεγονότα και στ) απάθεια, μπορούμε να δούμε ότι:

α) Στο Γυμνάσιο και Λύκειο ένα μεγάλο ποσοστό (66%) των ερωτηθέντων συμμετείχε σε έντονο βαθμό στην πολιτική δράση, βάζοντας υποψηφιότητα στις μαθητικές εκλογές.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ανατρέχοντας και πάλι στο βιβλιογραφικό μέρος της μελέτης μας ότι το σχολείο το οποίο ανήκει στους πρωτογενείς φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης, παίρνει τη σκυτάλη από την οικογένεια, της οποίας η επιρροή ελαττώνεται και συνεχίζει το έργο της πολιτικής κοινωνικοποίησης των παιδιών-μαθητών κατά τρόπο όμως προγραμματισμένο, τυπικό, ομοιόμορφο και συστηματοποιημένο.

β) Αντίθετα βλέπουμε ότι το μεγάλο αυτό ποσοστό συμμετοχής των ερωτηθέντων, μειώνεται δραματικά κατά τη διάρκεια της σπουδαστικής τους καριέρας κατεβαίνοντας στο (5,2%). Και είναι τόσο σημαντική η διαφοροποίηση που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο περαιτέρω μελέτης.

Εδώ θα έπρεπε να σημειωθεί, βλέποντας τη μεγάλη διαφορά στο βαθμό συμμετοχής των ερωτηθέντων απ' το Γυμνάσιο και Λύκειο στην περίοδο των σπουδών τους ότι η εικόνα που σχηματίζει κανείς για την εξουσία και γενικά για την πολιτική από μικρός επηρεάζει τη συμπεριφορά του σ' όλη του τη ζωή. Οι εμπειρίες όμως που αποκτά σαν πολίτης με τη χρήση του δικαιώματος της ψήφου, με την ανάπτυξη της ικανότητας να αναλύει τα γεγονότα κατά τρόπο λιγότερο αυθαίρετο και περισσότερο ορθολογικό καθώς και το γεγονός ότι τα συμπεράσματά του αρχίζουν να στηρίζονται περισσότερο στη λογική παρά στο συναίσθημα, όλα αυτά μπορούν να τροποποιήσουν την αρχική εικόνα του για την εξουσία και την πολιτική.

γ) Ως προς την πολιτική συμμετοχή μέσω της ένταξης σε πολιτικές νεολαίες βλέπουμε ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό (8,7%) συμμετέχει ενώ ένα ποσοστό (17,5%) δηλώνει έμμεσα πολιτική δράση αλλά έξω από την καθιερωμένη έννοια πολιτικών νεολαίων, δηλώνοντας συμμετοχή σε άλλες ομάδες (π.χ. εξωκοινοβουλευτικές νεολαίες, οικολογικές ομάδες κ.λ.π.).

δ) Οι μισοί περίπου απ' τους σπουδαστές που απάντησαν στα ερωτηματολόγια, ψήφισαν στις πρόσφατες φοιτητικές εκλογές ενώ οι άλλοι περίπου μισοί δεν συμμετείχαν στην εκλογική διαδικασία.

Ενώ υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ Α' και ΣΤ' εξαμήνου με πολύ μεγαλύτερο ποσοστό αντοχής στο Α' εξάμηνο.

Από το ποσοστό των σπουδαστών που δεν ψήφισαν, ένα ποσοστό εκφράζει αρνητική στάση στις δημοκρατικές διαδικασίες (25,9%) ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό, έχει αποδεχθεί το δημοκρατικό σύστημα και εκφράζει επιμέρους διαφωνίες. Η μεγαλύτερη δε ομάδα μεταξύ αυτών (51,8%) διαφωνεί με την ύπαρξη πολιτικών νεολαίων και κομμάτων.

Η τέταρτη παράμετρος (ερ.18-23) του θέματός μας αναφέρεται σε στοιχεία που αφορούν την ενημέρωση και την πληροφόρηση των ερωτηθέντων σπουδαστών-τριών του τμήματος κοινωνικής εργασίας, μέσα στο κοινωνικό σύστημα.

Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν στόχο είχαν ν' ανακαλύψουν το πως οι ερωτώμενοι βλέπουν και αντιλαμβάνονται την ελληνική κοινωνία το κατά πόσο γνωρίζουν και έχουν συνειδητοποιήσει τη θέση τόσο της οικογένειάς τους, όσο και των ίδιων μέσα στην κοινωνία αυτή και κατ' επέκταση το βαθμό πολιτικής κοινωνικοποίησής τους.

Πριν προχωρήσουμε στα συμπεράσματα απο την ανάλυση των απαντήσεων της έρευνας που αφορούν την τέταρτη παράμετρο, σκόπιμο θα ήταν να δοθεί ο ορισμός της "Κοινωνικής Τάξης" που επιλέχθηκε για την έρευνα αυτή: "Κοινωνική Τάξη" είναι μία ομάδα ανθρώπων οι οποίοι βρίσκονται σε σχέση ιδιοκτησίας προς τα μέσα παραγωγής.

Στην ερώτηση τι καταλαβαίνετε με τις λέξεις "Κοινωνική Τάξη", απ' τις απαντήσεις που δόθηκαν βλέπουμε ότι το (3,5%) γνωρίζει σαφώς την έννοια της Κοινωνικής τάξης, το (43,8%) δηλώνει κάποια γνώση του όρου, αλλά με αδυναμία σαφούς διατύπωσής του και ότι το (52,6%) δεν γνωρίζει καθόλου την έννοια της Κοινωνικής Τάξης.

Το (3,5%) που γνωρίζει επακριβώς την έννοια της Κοινωνικής τάξης αναφέρθηκε με σαφήνεια στη θέση που το άτομο κατέχει στα μέσα παραγωγής.

Οι απαντήσεις αυτών που δήλωναν κάποια γνώση του όρου αναφέρθηκαν κυρίως στη συνολική ταξική δομή (χωρισμός της κοινωνίας σε πλούσιους-μεσαίους και κατώτερους) και σαν κύριο κριτήριο ταξικού διαχωρισμού πρόβαλαν το εισόδημα την περιουσία είτε μεμονωμένα, είτε σε συνδυασμό με τη μόρφωση, το επάγγελμα η τον τρόπο ζωής.

Απο τις καταφατικές στη μεγάλη τους πλειοψηφια απαντήσεις (56 στους 57) των ερευνωμένων στο ερώτημα "νομίζετε ότι στην Ελλάδα έχουμε κοινωνικές τάξεις, συμπεραίνει κανείς ότι όλοι οι σπουδαστές αντιλαμβάνονται την κοινωνία μας σαν διαρθρωμένη σε τάξεις.

Απο τις απαντήσεις τους, στο ερώτημα "απο που συμπεραίνετε ότι υπάρχουν κοινωνικές τάξεις στην Ελλάδα" παρατηρήθηκε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (72%) αυτών που πιστεύουν ότι υπάρχουν κοινωνικές τάξεις, δεν είναι σε θέση να τεκμηριώσει την άποψή του

αυτή και να εξηγήσει με σαφήνεια τους λόγους που το κάνουν να πιστεύει κάτι τέτοιο.

Ως προς τις αιτιολογίες που το υπόλοιπο 24% έδωσε για την ύπαρξη κοινωνικών τάξεων, προβάλλεται κυρίως το αίσθημα ανωτερότητας των ανώτερων τάξεων προς τις κατώτερες, το στοιχείο δηλαδή της κοινωνικής απόστασης. Σε μικρότερη συχνότητα αναφέρθηκαν επίσης οι εισοδηματικές διαφορές.

Στο ερώτημα "πόσες τάξεις νομίζετε ότι υπάρχουν στην Ελλάδα και πως θα τις ονομάζατε" βλέπουμε ότι μόνο 5 (8,7%) απο τους 50 που δέχονται την ύπαρξη κοινωνικών τάξεων στον τόπο μας αντιλαμβάνονται τη δομή της Ελληνικής Κοινωνίας σαν μία ιεραρχία διαβάθμισης τριών βασικών τάξεων (αστική-μεσοαστική-εργατική).

Απο τις απαντήσεις των υπολοίπων, (41,2%) παρατηρούμε ότι οι ερευνώμενοι στην προσπάθειά τους να περιγράψουν την ταξική δομή αναφέρουν λεπτομερειακές κατηγορίες επαγγελμάτων, ενώ μερικοί τείνουν να ανάγουν το επάγγελμα σε τάξη (π.χ. τάξη Δημοσίων υπαλλήλων τάξη κοινωνικών λειτουργών).

Με τις ερωτήσεις 19,19α,20 και 20α αντίστοιχα ζητήθηκε απο τους σπουδαστές να προσδιορίσουν σε ποιά κοινωνική τάξη κατατάσσουν πρώτα τους γονείς τους (ερ.19) και έπειτα τους εαυτούς τους (ερ.20). Οι ερωτήσεις αυτές συνοδεύτηκαν απο τις υποερωτήσεις "εξηγείστε γιατί κατατάσσετε την οικογένειά σας στην τάξη αυτή" και "εξηγείστε γιατί κατατάσσετε τον εαυτό σας στην τάξη αυτή", έτσι ώστε να προκύψουν τα κριτήρια προσδιορισμού της Κοινωνικής τάξης απο τον ίδιο το σπουδαστή.

Απ' τις απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση 19 παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (42,1%) αδυνατεί να κατατάξει την οικογένειά του στη "σωστή" κοινωνική τάξη σύμφωνα με την κοινωνιολογική κατάταξη που υιοθετήθηκε στην έρευνά μας.

Οι απαντήσεις της ερώτησης 19α μας οδηγούν να συμπεράνουμε ότι ενώ μόνο 4 απο τους 57 είναι σε θέση επακριβώς να δικαιολογήσουν γιατί κατατάσσουν την οικογένειά τους στην τάξη αυτή, προβάλλοντας τη θέση της οικογένειας ως προς τα μέσα παραγωγής, οι περισσότεροι, 29 στους 57 (50,7%), πιθανολογούν τους λόγους ένταξης σ' αυτή την τάξη, προβάλλοντας σαν κριτήριο κυρίως την οικονομική κατάσταση, το εισόδημα αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις συνδυασμό του εισοδήματος, του επαγγέλματος, του τρόπου ζωής και της μόρφωσης.

Πιστεύουν ή όχι οι σπουδαστές ότι ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη με αυτήν στην οποία ανήκουν οι γονείς τους; Μήπως

λαμβάνοντας υπόψιν τη φοιτητική τους ιδιότητα θεωρούν ότι έχουν ξεφύγει πιά απ' την αρχική τους ταξική προέλευση, ή μήπως η θέση τους είναι αταξική; Οι απαντήσεις που πήραμε στην 20 ερώτηση η οποία ήθελε να ανιχνεύσει τα παραπάνω μας δείχνουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (49,1%) δηλώνει πως ανήκει στην ίδια τάξη με τους γονείς του, ένα πολύ μικρό ποσοστό (10,5%) σωστά απάντησε ότι δεν ανήκει σε καμία τάξη κι ένα σημαντικό ποσοστό (40,3%) έδωσε τόσο ασαφείς απαντήσεις που επιβεβαιώθηκε για μία ακόμη φορά η άγνοιά του για τις κοινωνικές τάξεις.

Στην ερώτηση "εξηγείστε γιατί κατατάσσετε τον εαυτό σας στην τάξη αυτή", είδαμε τα ακόλουθα.

Το μεγαλύτερο ποσοστό (49,1%) έδωσε σαν εξήγηση της κατάταξης του σ' αυτή την τάξη το γεγονός ότι η οικογένειά του ανήκει στην ίδια.

Ασήμαντο ήταν το ποσοστό (3,5%) που σωστά δικαιολόγησε την αταξική του θέση με το επιχείρημα ότι δεν έχει μπει ακόμη στην παραγωγή.

Και σ' αυτή την ερώτηση ήταν μεγάλο το ποσοστό (47,3%) εκείνων που έχουν πλήρη άγνοια για τις κοινωνικές τάξεις και για τα κριτήρια προσδιορισμού αυτών.

Η ερώτηση 21 αποσκοπεί στο να αντλήσει στοιχεία για το αν οι ίδιοι οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι θα μετακινηθούν κοινωνικά, αφού αποκτήσουν το πτυχίο τους και αρχίζουν να εργάζονται. Πρόκειται δηλαδή για ερώτηση που μας δίνει τη δυνατότητα να καταγράψουμε τις αντιλήψεις των σπουδαστών για τη δική τους ατομική κοινωνική κινητικότητα. Αποφασιστικό κριτήριο για το πως απαντούν αποτελεί το κατά πόσο θεωρούν την παιδεία που θα λάβουν απο το Τ.Ε.Ι. ως παράγοντα κοινωνικής μετακίνησης. Μας αποκαλύπτουν δηλαδή το αν συνειδητοποιούν ότι οι επαγγελματικές προοπτικές που τους διανοίγει το πτυχίο του Τ.Ε.Ι. συνδέονται και με κάποια μετακίνησή τους στην κλίμακα της κοινωνικής ιεραρχίας.

Απ' τις απαντήσεις που πήραμε, βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (40,3) δεν απάντησε και ότι εξίσου μεγάλο ποσοστό (38,5%) πιστεύει πως δεν θα αλλάξει τάξη ενώ μόνο το (21%) δηλώνει ότι θα μεταπηδήσει σε άλλη τάξη.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι είναι σημαντικό το ποσοστό (38,5%) εκείνων που είναι απαισιόδοξοι και δεν αντιμετωπίζουν το πτυχίο τους σαν εφόδιο ταξικής ανόδου.

Στην ερώτηση 22 ζητιέται απο εκείνους που στην 21 δήλωσαν ότι θα αλλάξουν τάξη να προσδιορίσουν τη τάξη στην οποία πιστεύουν

ότι θα ανήκουν τότε. Το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων που δόθηκαν (41,6%) επιβεβαιώνει την άγνοια για τις κοινωνικές τάξεις, ένας μόνο δήλωσε άλλη-λάθος κοινωνική τάξη και κανένας δεν δήλωσε τη μικροαστική η οποία είχε υιοθετηθεί σαν η σωστή τάξη στην οποία θα μεταπηδούσαν με το πτυχίο και το ξεκίνημα της εργασίας.

Συμπερασματικά απο τις απαντήσεις που δόθηκαν για τις κοινωνικές τάξεις μπορούμε να πούμε ότι επικρατεί άγνοια και ότι αυτή η άγνοια είναι που οδηγεί σε αδυναμία εκτίμησης της ταξικής θέσης τόσο της οικογένειας όσο και του ίδιου του σπουδαστή καθώς επίσης και σε αδυναμία των ταξικών προοπτικών που οδηγεί η μελλοντική επαγγελματική του θέση.

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στην τελευταία (23) ερώτηση του ερωτηματολογίου σχετικά με τις απόψεις των σπουδαστών για τη σχέση της Κοινωνικής Εργασίας με την Πολιτική. Το ποσοστό (43,5%) αυτών που απάντησαν ότι η Κοινωνική Εργασία δεν έχει και δεν πρέπει να έχει σχέση με την πολιτική, ίσως να λέει πολλά από μόνο του. Χωρίς διάθεση γενίκευσης, φαίνεται ότι τουλάχιστον για το συγκεκριμένο δείγμα σπουδαστών, συνεχίζεται ο μύθος του απολιτικού χαρακτήρα της Κοινωνικής εργασίας. Η ίδια η φύση και ο σκοπός του επαγγέλματος που, όπως θεωρητικά τουλάχιστον ορίζεται, είναι η προσπάθεια πρακτικής πραγμάτωσης των δημοκρατικών ιδεωδών της ελευθερίας, της ισότητας και της δικαιοσύνης, όχι απλώς φανερώνει την άμεση σχέση Κοιν.Εργ. και πολιτικής, αλλά ίσως καθιστά την πολιτική σαν τον κύριο τομέα εργασίας των κοινωνικών λειτουργών. Και πολιτική σαν τομέας εργασίας του κοινωνικού λειτουργού, σημαίνει τη συμμετοχή του στη διοίκηση και λήψη αποφάσεων, την οργάνωση-εφαρμογή-συντονισμό προγραμμάτων κ.λ.π., με σκοπό τη βελτίωση των αντικειμενικών συνθηκών της ζωής του ανθρώπου και της κοινωνίας γενικότερα. Ο κοινωνικός λειτουργός αντιμετωπίζοντας καθημερινά την ανθρώπινη δυστυχία σε συνδυασμό με την παντελή σχεδόν αδυναμία των κοινωνικών υπηρεσιών είναι σε θέση περισσότερο απο οποιονδήποτε άλλο επαγγελματία να αντιληφθεί και να συνειδητοποιήσει την υπάρχουσα κοινωνική δομή σαν την αιτία της δυστυχίας αυτής. Δυστυχώς όμως φαίνεται ότι η παρωχημένη και κάτω απο άλλες κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες διαμορφωμένη εξατομίκευση του κοινωνικού προβλήματος και αντιμετώπιση των κοινωνικών και ατομικών προβλημάτων με μονομερή αναφορά σε ασαφή ψυχολογικά αίτια, δεν έχει ξεπεραστεί ακόμη. Το μόνο παρήγορο απο τα στοιχεία της έρευνάς μας, αναφερόμενοι βέβαια

πάντα στο συγκεκριμένο δείγμα, είναι η διαφοροποίηση στις απαντήσεις μεταξύ των σπουδαστών του Α' και ΣΤ' εξαμήνου. Πιο συγκεκριμένα, ενώ μόνο ένα μικρό ποσοστό (10,3%) των σπουδαστών του Α' εξαμήνου πιστεύει ότι η άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας είναι έκφραση πολιτικών επιλογών και δράσης, το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 35,7% για τους σπουδαστές του ΣΤ' εξαμήνου. Μερικοί από τους λόγους που πιθανώς να οφείλεται η διαφορά αυτή είναι η μεγαλύτερη ενημέρωση και συνειδητοποίηση του σπουδαστή κατά τη διάρκεια των σπουδών του, είτε μέσα από την εκπαίδευσή του είτε και κυρίως μέσω της προσωπικής του άσκησης. Ενδεικτικό επίσης είναι, για τις αντιλήψεις των πρωτοετών σπουδαστών σχετικά με το έργο και την άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας, το μεγάλο ποσοστό (62%) που απάντησαν ότι η άσκηση της Κοινωνικής εργασίας δεν έχει και δεν πρέπει να έχει σχέση με την πολιτική.

Φαίνεται ότι η Κοινωνική Εργασία δεν έχει απαλλαγεί ακόμη από τη βαριά κληρονομιά που δημιούργησε η εξέλιξή της στην τριαντάχρονη περίπου παρουσία της στη χώρα μας. Απόψεις όπως αυτές που αναφέρθηκαν σχετικά με το απολίτικο της φύσης της μεταδίδονται και επικρατούν ακόμη τουλάχιστον μέχρι τη στιγμή που ο νεοεισαχθείς σπουδαστής έρθει σε προσωπική επαφή και εμπλοκή με το επάγγελμα.

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ**

Θέμα της πτυχιακής μας εργασίας είναι ο βαθμός πολιτικής ένταξης σπουδαστών του τμήματος κοινωνικής εργασίας του ΤΕΙ Πάτρας.

Σας παρακαλούμε να συμπληρώσετε με προσοχή το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί και να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις. Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο.

Σας ευχαριστούμε

1. Φύλο

α) Σπουδαστής

β) Σπουδάστρια

2. Τα περισσότερα χρόνια της ζωής σας τα ζήσατε:

α) Σε χωριό ή Κωμόπολη (ως 10.000 κατοίκους)

β) Σε πόλη (10.000-100.000 κατοίκους)

γ) Σε πολεοδομικά συγκροτήματα (Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Πάτρα)

3. Ποιές οι γραμματικές γνώσεις του πατέρα σας.

α) Δεν έχει πάει σχολείο

β) Απόφοιτος Δημοτικού

γ) Απόφοιτος Γ' Γυμνασίου

δ) Απόφοιτος Λυκείου

ε) Πτυχιούχος-Ανώτερης-Ανώτατης Σχολής

4. Ποιά ήταν η κύρια εργασία του πατέρα σας;

Παρακαλούμε ν' απαντήσετε με μεγάλη λεπτομέρεια, (π.χ. δάσκαλος Δημ. Σχολείου, ή τμηματάρχης Υπουργείου ή μικρέμπορος είχε περίπτερο κ.λ.π.)

.....
.....
.....

5. Γνωρίζετε τις πολιτικές προτιμήσεις του πατέρα ή της μητέρας σας;

ΠΑΤΕΡΑΣ

ΜΗΤΕΡΑ

α. ΝΑΙ

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

6. Οι πολιτικές σας πεποιθήσεις είναι ίδιες με:

α. Του πατέρα

β. Της μητέρας

γ. Και των δύο

δ. με κανέναν από τους δύο

ε. δεν έχω ξεκαθαρίσει ακόμη τις δικές μου κομματικές πεποιθήσεις.

7. Συζητούν οι γονείς σας πολιτικά μέσα στην οικογένεια;

α. Συχνά

β. Σπάνια

γ. Ποτέ

8. Συμμετέχετε στις συζητήσεις αυτές;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

9. Ενημερώνεστε για τα πολιτικά;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

10. Αν απαντήσατε ΝΑΙ στην ερώτηση 9, τότε ποιά είναι η κυριότερη πηγή ενημέρωσής σας;

α. Ο πατέρας

β. Η μητέρα

γ. Το σχολείο

δ. Μέσα μαζικής ενημέρωσης

ε. Οι φίλοι

στ. Κάτι άλλο

11. Είστε μέλος πολιτικής νεολαίας;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

12. Είστε μέλος σε άλλες ομάδες; (π.χ. εξωκοινοβουλευτικές νεολαίες, οικολογικές ομάδες κ.λ.π.)

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

13. Ψηφίσατε στις πρόσφατες φοιτητικές εκλογές;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

13α. Αν "όχι", γιατί;

.....
.....
.....
.....

14. Είχατε βάλει υποψηφιότητα στις πρόσφατες φοιτητικές εκλογές;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

15. Είχατε βάλει υποψηφιότητα στις μαθητικές εκλογές του Γυμνασίου ή Λυκείου.;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

16. Ποιά αισθήματα σας δημιουργούν οι πολιτικοί και τα κόμματα, (στην ακόλουθη κλίμακα με 1 τη θετική στάση και 5 την αρνητική σημειώστε τον αριθμό που βρίσκεται πιο κοντά στα δικά σας συναισθήματα)

ΘΕΤΙΚΑ

ΑΡΝΗΤΙΚΑ

1 2 3 4 5

17. Στο τελευταίο εξάμηνο συμμετείχατε σε σπουδαστικές διεκδικητικές δραστηριότητες, όπως πορείες, συνελεύσεις, καταλήψεις;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

18. Συχνά ακούμε ή διαβάζουμε τον όρο "κοινωνική τάξη" ή "κοινωνικές τάξεις" τι καταλαβαίνετε με τις λέξεις αυτές;

.....
.....
.....
.....

18α. Νομίζετε ότι στην Ελλάδα έχουμε κοινωνικές τάξεις;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

18β. Αν "ΝΑΙ"; Απο που συμπεραίνετε ότι δεν υπάρχουν κοινωνικές τάξεις;

.....
.....
.....

18γ. Αν "ΟΧΙ" Απο που συμπεραίνετε ότι δεν υπάρχουν κοινωνικές τάξεις;

.....

.....
.....

186. Αν νομίζετε ότι υπάρχουν κοινωνικές τάξεις στην Ελλάδα πόσες νομίζετε ότι υπάρχουν και πως θα ονομάζατε κάθε μία απ'αυτές, σύμφωνα με αυτά που έχετε ακούσει, διαβάσει ή αντιληφθεί μόνος-η σας;

.....
.....
.....

19. Σε ποιά απο τις παραπάνω κοινωνικές τάξεις κατατάσσετε τους γονείς σας σήμερα;

Στην

19α. Εξηγείστε γιατί κατατάσσετε την οικογένειά σας στην τάξη αυτή.

.....
.....
.....

20. Σε ποιά απο τις παραπάνω κοινωνικές τάξεις κατατάσσετε τον εαυτό σας σήμερα;

Στην

20α. Εξηγείστε γιατί κατατάσσετε τον εαυτό σας στην τάξη αυτή.

.....
.....
.....

21. Όταν πάρετε το πτυχίο σας και αρχίσετε να εργάζεστε πιστεύετε ότι θα εξακολουθείτε να ανήκετε στην ίδια κοινωνική τάξη που είστε τώρα;

α. ΝΑΙ

β. ΟΧΙ

γ. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

22. Αν ΟΧΙ:

Σε ποιά Κοινωνική τάξη, θα ανήκατε τότε;

Στην

23. Πιστεύετε ότι η άσκηση της Κοινωνικής εργασίας είναι:

α. Έκφραση πολιτικών επιλογών και δράσης

β. Μερικές φορές εκφράζει πολιτικές επιλογές

γ. Δεν έχει και δεν πρέπει να έχει σχέση με την πολιτική

δ. Δεν Απαντώ.

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βέλτσος Γ., "Οικογένεια και Φαντασιακές σχέσεις", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1979.
2. Βέλτσος Γ., "Ο Θεσμικός λόγος και η εξουσία", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1977.
3. Γκιζελή Δ.Βίκα, "Δέκα μαθήματα κοινωνιολογίας", Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα 1987.
4. Δημάκη Λαμπίρη Ιωάννα, "Η Ελληνική Κοινωνία στην Φοιτητική συνείδηση", Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα.
5. Δημάκη Λαμπίρη Ιωάννα, "Προς μία Ελληνική Κοινωνιολογία της Παιδείας", Εκδόσεις Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1974.
6. Μεταξάς Α., "Εφαρμοσμένη Πολιτική Επιστήμη", Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα 1980.
7. Παντελίδου-Μαλούτα, "Πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις στην αρχή της εφηβείας", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1987.
8. Παπανούτσος Ε., "Πολιτεία και Παιδεία", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1971.
9. Σεραφετινίδου Μελίνα, "Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας", Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1991.
10. Σοφοκλέους Γ., Πτυχιακή, "Πολιτική Κοινωνικοποίηση", Πάτρα 1988.
11. Τερλεξής Πανταζής, "Πολιτική Κοινωνικοποίηση, η γένεση του πολιτικού ανθρώπου", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1975.
12. Τερλεξής Πανταζής, "Πολιτικοί Προσανατολισμοί και Κοινωνική αλλαγή", Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1975.
13. Τερλεξής Πανταζής, "Ο αυταρχικός άνθρωπος", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1975.
14. Τσαούσης Δ.Γ., "Η Κοινωνία του ανθρώπου", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1987.
15. Τσαρδάκης Δ., "Η γένεση του Κοινωνικού ανθρώπου", Εκδόσεις Βιβλία για όλους, Αθήνα 1987.
16. Φίλιας Β. και άλλοι, "Κοινωνιολογία Ο.Ε.Δ.Β.", Αθήνα 1983.

Β. ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Adorno Theodor, "Στοχασμοί πάνω στη φθαρμένη ζωή", κατά μετάφραση Γεώργιου Βαμβαλή, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 1973.

2. Αντόρνο, Λόβενταλ, Μαρκούζε, Χορκχάιμερ, "Τέχνη και Μαζική Κουλτούρα", κατά μετάφραση Ζήση Σαρίκα, Εκδόσεις 'Υψιλον, Αθήνα 1984.
3. Ζέγκερ Ιμογκεν, "Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία", κατά μετάφραση Τζένης Μαστοράκη, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1977.
4. Mitcherlich Alexander, "Το 'Αξενο των Πόλεων Πρωτουργό στην Ψυχική Αποργάνωση του Πολίτη", κατά μετάφραση Στέφανου Γιαννόπουλου, Εκδόσεις Ηριδανός, Αθήνα 1969.
5. Haenich Dietrich, "Η καταπιεστική οικογένεια", κατά μετάφραση Γεώργιου Βαμβαλή, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 1973.
6. Χενέκα Χανς Πέτερ, "Βασική κατεύθυνση της Κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης", κατά μετάφραση Γ.Σ. Κακαλέτρη, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1989.

Γ. ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Μουστάκα Κ., "Βιβλία Αναγνωστικά", το Βήμα, 6 Ιουνίου 1973.
2. Νάσιουτζικ Α., "Ο καταναγκασμός", το Βήμα 29 Ιανουαρίου 1973.
3. Παπαδάτου Π., "Το πρόβλημα της πολιτικής αγωγής" Εποχές, Μαΐος 1965, τεύχος 26.
4. Τερζάκη 'Αγγελου, "Καλλιτεχνικός Επαναστατισμός", το Βήμα, 6 Ιουνίου 1973.